

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS LÓRÁ

XXXII. ÉVFOLYAM IX.
2023/9. SZÁM

FEJEZETEK EGY
KISEBBSÉG-
TÖRTÉNELEMBŐL
TÖZSÉR ÁRPÁD
VERSEI

**SOSEMVOLT
BUDAPEST**

BESZÉLGETÉS
**BLASKÓ
PÉTERREL**

**PAX
ALMA
VENI!**

„...KÖLTŐI
SZINTJÉN
A VILÁGNAK”
**ILLYÉS GYULA
HAGYATÉKA**

Barabás Miklós

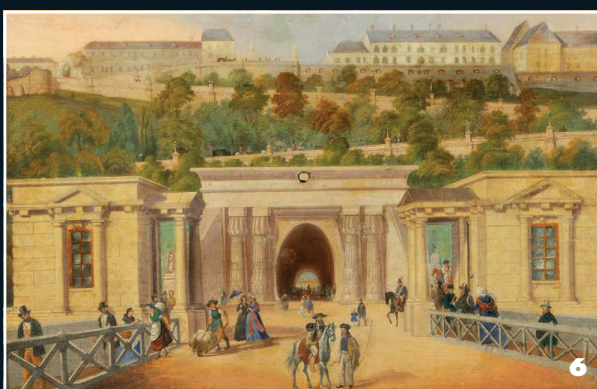
A rajz mestere

Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában

Cikkünk a 18. oldalon

1. Than Mór: Barabás Miklós műterme, 1846–47
2. Önarckép, 1841
3. Női arckép (1831)
4. Batthyány Lajos gróf, 1840-es évek
5. Galambposta, 1843
6. A Váralagút tervezete, 1854
7. Gräfenberg alakokkal, 1839

SZAKONYI KÁROLY

PAX ALMA VENI!

Fohász 2023 karácsonyán

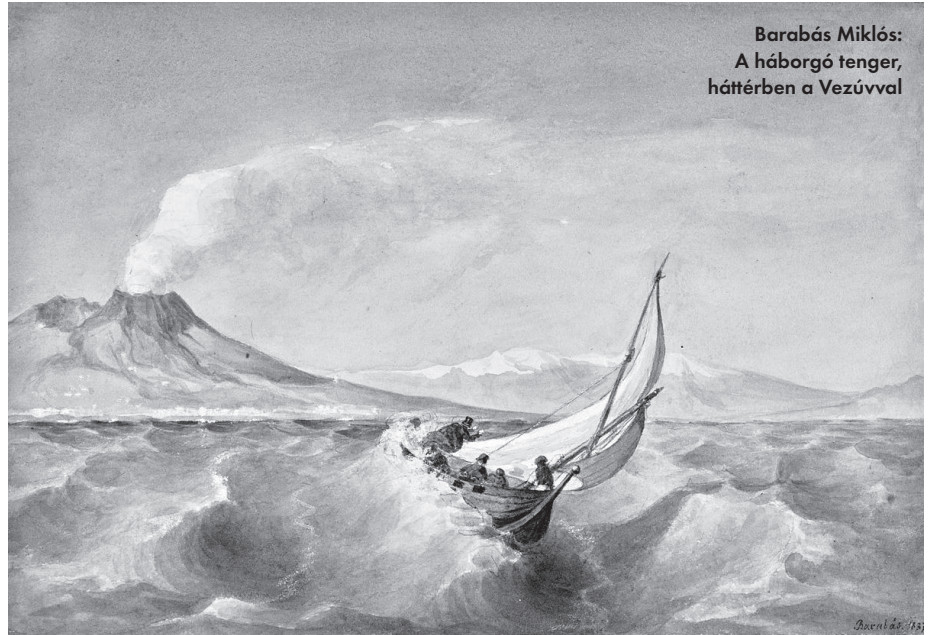
Örvendhetünk-e tiszta szívvel az ünnep fényeinek 2023 karácsonyán, amikor nem a Megváltó születését hirdető betlehemi üstökös fénye, de a rakéták tűzcsóvái ívelnek át az égen? Lakhat-e béke a szívünkben, amikor bombázott házak omlanak ártatlan emberekre, újkori Heródesek öletnek kisdedekeket, földönfutóvá lesznek százezrek és milliók, vallási fanatizmustól felajzott csoportok kezébe jutnak pusztító fegyverek, nagyvárosok utcáin mészárolnak le embereket hitük és származásuk miatt? Ha feltámadt a második világháború minden aljassága, újraélednek az *ordas eszmék*, ha újra kérdés, *meddig lesz hely, hol fölolvashatol*, te, ember, ki még hiszel, hinni akarsz abban, hogy nem veszett ki a világból az erkölcs és a korunkban megcsúfolt szeretet.

Néhány éve Párizsban a járvány idején így köszöntek egymásnak az emberek: „*Bon courage!*” Ott is, és Európa, Amerika metropoliszaiban ma újra érvényes biztatás a félelmek, veszélyek idején. A tisztességes emberek még küzdenek, a főtereken felállítják az óriás fenyőket, a szentséges éj pásztorai körülállják a Jászolt, Mária kebléhez szorítja a Kisdedet, József örökdió felettük az éjszakában, de körülöttük mélységes sötétség, csak a bombák becsapódásainak robaja, csak a sebesültek jajszava, az anyák sikolya, a tankok dübörgése hallatszik, és az égő otthonok lángja festi be az ég alját.

Hová menekítsük sebzett lelkünket? Hogyan csillapítsuk le dühünket, enyhítsük keserűségünket? Hogy békéljünk meg legalább a szent éjszakára, hogy egymásra nézhessünk örömmel a gyantaillatú fenyő körül? Van-e elég erőnk felidézni a hőcsikorgású, békés teleket, a roráték hajnali áhítatát, a *havas Krisztus-keresztet az erdőn, holdas, nagy téli éjszakában* s a szán-csengők csengését, az ajándékozás örömét?

Bízhatunk-e abban, hogy a hatalom és a pénz imádatában, a te fajtád, az én fajtám örületében gonosszá lett világot egyszer valóban megérintik, megfékézik, kijózanítják a Názáreti tanai, bízhatunk-e abban, hogy az ember lelke mélyén biztonnal ott lévő szeretetérzés felülkerekedik a gyűlölet, az irigység, a gonoszság érzetén?

Karácsonyi tárcát írni 2023-ban nehéz. A szavak nem tudnak röpködni angyalszárnyon. A szavak a szenvedő emberek fájdalomtól terhesek. De végigfut a világon a kétségbeesésben a fohász: *Pax alma veni*. * Áldott béke, jövel!

Barabás Miklós:
A háborgó tenger,
háttérben a Vezúvval

*Radnóti Miklós: Pax alma veni...

A napilap hírei között olvasom, hogy augusztus másodikán, kedden hajnalban, az angyalföldi elmegyógyintézet szomszédságában egy férfi fára mászott és a magasból beszédet intézett a csoportosuló emberekhez. Felszólította őket, hogy parafadugóikat azonnal szolgáltatassák be neki, mert azokkal akarja betönni a világ összes fegyvereit. Aztán harsány hangon a békét éltette. A rendőr leszedte a fa tetejéről és bevitte a közeli tébolydába, ahol „megállapítást nyert”, hogy a szónok az intézet szökött „ápolója”.

Radnóti Miklós portréja

Cigaretára gyújtok, és újra elolvasom a hírt. Dédelgetem, színezem magamban a képet. Egy ember a fa tetején békességet kiált. Egy „ápoló” végre nem Napóleonnak, nem japán császárnak képzelet magát. Majd borzongani kezd és óvatosan körülnéz. Nyár elején felkapaszkodtam, egy dobogóra s békehimnusz szavaltam egy irodalmi társaság előadóestjén. Nemrégiben pedig lefordítottam Tibullus *Detestatio belli*-jét.**

Csak a fatetőn múlta, s a parafadugón? Viselkedés és műforma kérdése lenne az egész?

♣ Nyugat, 1938. szeptember

**

*Ó, ki találta fel
a rettentő fegyvereket rég?
Mily fene vasból vert,
marcona vad lehetett!
Akkor kezdte a harcot
a békés emberiség itt,
akkor lelt rövidebb útra
a szörnyü halál!*

Tibullus: *Detestatio belli*
(A háború elátkozása), részlet

TŐZSÉR ÁRPÁD
FEJEZETEK EGY
KISEBBSÉGTÖRTÉNELEMBŐL

Tózsér Árpád portréja

1
Hogy is kezdődött?
A gyermek ezen a számlin állott,
ebbe a falitükörbe bámult és sírt.
S itt bámult bátyja –
kezében katonaláda –
az ablak mögé
akasztott történelembe.

(Jaj, még megvan a keze,
tapinthatná az arcom,
még itt van a házban, melynek
csontjai vagyunk,
ketten a tükör-jelenben,
háttal a történelemnek.)

Aztán elindult,
s valószínűtlen lett egyszerre,
valószínűtlen, akár egy vázlat:
két karja, háta, feje:
görbék, vonalak, pontok
egy ismeretlen,
készülő táj térképén.

2
Tizenöt éves voltam, és addig
nekem még senki sem mondta, hogy „maga”.
Pirultam, izzadni kezdtem,
szűk lett az ingem nyaka.
„Maguk eszik meg Magyarországot!”
mondta. Egy kaszárnya előtt
álltunk. Én vakációra
igyekeztem, de a határon
egy buzgó katona majdnem lelőtt.
Behoztak. Álltunk. A túloldalon
háztetők: piros remegés.
„Maguk...” Falvak fészengtek.
Fehér tornyokban harang
rángott, mint nyakban a nyelés.
Húsz éve... – Maguk eszik meg...
mondja a hadnagy és nevet.
Ebben a „maguk”-ban nőtt fel
egy gyermek, s kapott egy néptöredék
létet és – nevet.

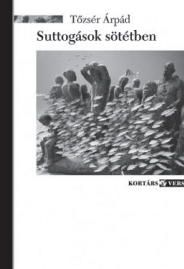
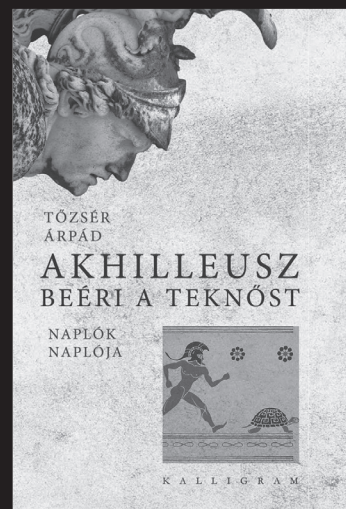
BEJÁRAT MITTEL ÚR EMLÉKEIBE

*Szóval ez itten Mittel úr,
szólt ki a ketrecből az amerikai költő.*
Belső szervre hasonlít,
...hasnyálmirigy... érzékenység...
minden irány nélkül... ez itt...
Ez itt a függőlegesek
feszültsége a lent és fent között,
mondta a platinaszőke pesti tanárnő.
Között. Kő. Tanknyomok.
Osztom az urak és hölgyek véleményét,
mondta a szlovákiai magyar poéta.
Ez a nyombél formájú bugyor itt valóban
egy homokóra nyaka.
Ez a felfelé hulló hasas pasas itt
pan Zbigniew Herbert,
ez a szürös fekete szem a képzetek üvegfalában
Vladimir Holan,
s ez a goszpodin, aki
a tárgyak szemhéja alatt hajóztat:
Vasco da Popa. Tudni kell
róluk, hogy pan Mittel
fia mind, de nem mittelt jussoltak apjuktól:
csak titelt.
Mittel úr legutoljára Moszkvában, a Gosztyinica Szálló
hetedik emeletén fogadta fiait.
Az egyik,
a cluji egyetem jeles tanára
ott rakta le a mittelszolipszizmus alapjait.
A másik,
a nem kevésbé jeles
bratislavai író, kinek hóna alól nyeles
kézigránátként meredt
a jelenlevőkre egy vodkásüveg,
szóval a pozsonyi író arról beszélt, hogy
Károlyi Mihály dakszlija egy lausanne-i cukrászdában
már 1927-ben levizelte XIII. Alfonz spanyol király
székének lábát, de hát Benešék

nem értették meg az egy szájba tartozó idők
csikorítását.
S a harmadik,
a száguldó pesti riporter
nem beszélt s nem is száguldott, csak ült részegen,
s szájából vékony csíkokban
csorgott a cseppfolyós
haza.
S a negyedik,
s az ötödik,
s mind – furcsa sorsokról beszélt,
albérletekről a nemzet szemgödreiben,
a haza szájában
s Európa véredényrendszerében.
Ez hát Mittel úr utódaiban,
folytatta a szlovákiai magyar költő,
s elődeiben sem furcsa alak.
Emlékeinek befagyott tavából,
mint béka orrát ha kidugja,
száz fej kékül ki, kelepel fogával.
Míg éltek, e fejeket millió láb taposta.
Feküdtek két kontinensnyi zsinagóga
küszöbén, a létezésből is kiátkozva:
számtalan fejű Uriel Costa.

S beszéd közben a szlovákiai magyar költő
– mintha valami előszobában állt volna –
egyre vetkezett.

Elegáns mozdulattal letette fejét, majd karját,
előbb egyiket, aztán másikat.
Kibújt a húsából is, s mikor
a hajlongó vers az utolsó
csontját is átvette tőle,
s már csak lebegő érzékenysége s póre
tudata jelezte, hol volt azelőtt feje és szíve,
egy álltól az alsó szelelőig hasított sérvén keresztül
belépett Mittel úr emlékeibe.

TŐZSÉR ÁRPÁD
AZ IRODALOM HATÁRAI
CSLENYI LÁSZLÓ ÉS GRENDEL LÁJOS MŰVEI
S A HATÁRON TULI MAGYAR IRODALOM KÉRDÉSRE
ÁRPÁD TŐZSÉR
HRANICE LITERATÚRY
DIEHA LÁSZLÓ CSLENYIHO ÉS LÁJOS GRENDEL
S PRÓBLÉMAIKRA MADARSKÉJ ÉLETRAJTÁRI
ZA HRANICEMI MADARSKA A MADARSKU

DIALOGUS KÖNYVEK
EDICIA DIALOGY

JALOUSIONISTÁK*

Nemzedéktársainak, egy outsider

Ha én azokra a bizonyos „hatvanas évekre” gondolok, nagy, kopaszodó, szögletes homlokot látok, a féltékenység zöld szeme vizslatja alóla Prága, Varsó és Párizs költői iskoláit.

A homlok s a szem enyém, s enyém a féltékenység is – koncát féltő kutya módjára morogtam mindenkire, akiben több költészetet sejtettem, mint magamban. A legféltékenyebb természetesen magyar nemzedéktársaimra voltam, például a két Ottóra: Orbánra, Tolnaira, de közvetlen mellettük állt s hányta magából avangárd szövegolvadékait az égre Cselényi Laci is, a gömörpanyiti Popocatepetl.

Orbán a kentaur-mivoltával képesített el, azaz, hogy előlről nézve Berzsenyi-formájú vilásképző léleknek láttam, de ha mögéje kerültem, nyírfasöprűnyi farka alól Csokonaiként szellentgetett rám. De a lényeg persze az volt, hogy az Orbán-vers kemencéjében nemzedékünk közhelyei nehézfémekké tömörültek. Tolnai mester kohójában viszont a nehézfémek olvadtak vissza a közhelyekbe. De végezte e salakosítást a mester olyan rokokós könnyedséggel, hogy egykori csipkái, sajtüregei ma is úgy muzsikálnak, mint Francois Boucher kagylói a *Kagylók, rovarok, csúszómászók* című nagy képeskönyvben.

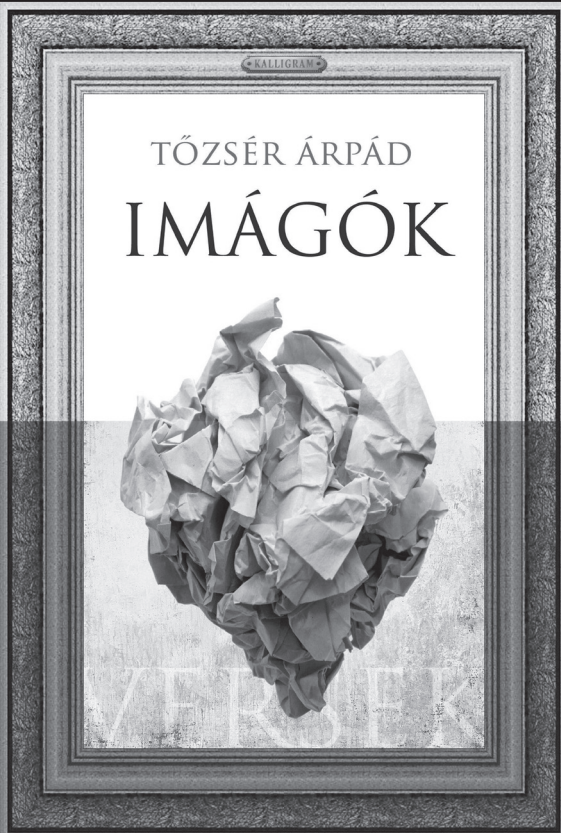
A Tandori-sokk a Luxor kávéház szeparéjában ért. Emlékszem, amikor Zs. Nagynak felolvastam a *Töredékből A szobákat*, az elhagyás és hiány e karcoló elégiáját, kezemenl nyitott csapokként kezdtek süvíteni az üres flaskók. Szilágyi Domokost is akkor ismertem meg. Korábbi versei nemigen hatottak rám, de 1968 táján a *Kényszerleszállás s az Egy nyár*

porcelán szinesztéziái kétségbeejtettek: újabb rivális! S aztán megjelent Oravecz Imre furcsa kötete, a *Héj: Régi órán iszik ló a számok gazban mohás a kismutató* – mit tudtam én még akkor, hogy itt valaki szemem láttára éppen garantáltan urbánus verset csinál abból a nehéz szalmaszögből, amelyből én csak valami suta népi avangárdot tudtam kevercselni, azt láttam, hogy vége a hatvanas éveknak, s valaki leereszti a hallgatás gondolatjelének kozmikus sorompóját, s ugyanazon a mondaton belül bár, mégis valami teljesen mást kezd. Ez volt Oravecz Imre.

Ő is besorakozott hát a platzra, amelyen féltékenységem ordította az appel!-t. S neveztek ilyenformán először talán éppen bennem sorakoztak föl nemzedékként. Fontolgattam is erősen, hogy új kritikai iskolát alapítok, s elnevezem, mondjuk, „jalousionizmusnak”, de nem lett belőle semmi, mert a feledés guanója a hatvanas évek legvégén már nemcsak a strukturalizmusra hullott, perdült belőle Robbe-Grilletre is itt-ott, s nem lett volna helyes az irodalmi csecsemőt egy avuló szóval megnevezni.

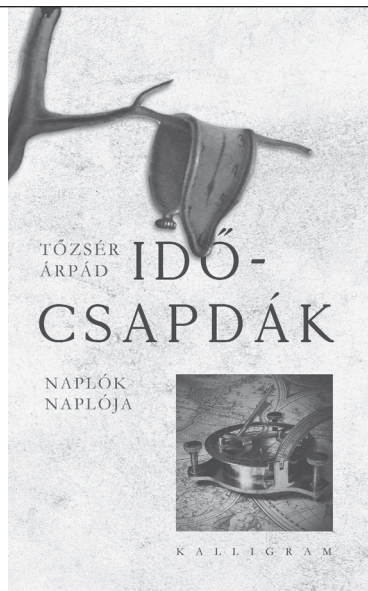
Elégtétel számomra viszont, hogy egykori virtuális jalousionistáim híre-neve a hatvanas évekkel távolról sem múlt el, sőt gloriolájukban mintha éppen most fénylene föl úgy istenigazában a fémgőz. egy keserű homéroszi kacaj kíséretében azonban kénytelen vagyok e „jalousionistákat” arra is emlékeztetni, hogy minden nemzedék az Isten igazába való távoztában szokta önmaga méreteit robbanásszerűen telenőni.

* Jalousionisták: Tózsér Árpád e műszóval Robbe-Grillet *A féltékenység rései* című egzisztencialista regényére utal, egyben esetleg Tandori *A zsalu sarokvasa* című esszékötetére.

Tózsér Árpád

Szentmártoni János az írószövetségi örökös tagsági díjat adja át Tózsér Árpádnak

MITTEL ÚR FELTALÁLJA A VERS NÉLKÜLI VERSET

Mittel Ármin költő és szerkesztő 1922. április 21-én verset írt Švejkéről. A vers egyébként nem Švejkéről szólt, sőt egyáltalán nem szólt semmiről, mert Mittel Ármin költő és szerkesztő meg sem írta a verset. Nem jutott tovább a címnél. Valamivel később megint verset írt, ezúttal magáról a Versről, a versről azonban most is csak a cím készült el. S mikor Mittel Ármin ekképpen összeírt egy kötetre való vers nélküli verset, az u.-i nyomdában saját költségen kinyomatta őket.

Fél évszázad távlatából nehéz lenne megítélni, hogy mi volt Mittel Ármin célja ezekkel az antiversekkel, tény, hogy az irodalmi lexikonok ma is ötkötetes költőként jegyzik, holott a fenti, sorrendben második kötetét senki nem látta. Még in albis formában sem, mert az ötven számozott példányban kinyomtatott furcsa verskötet az u.-i nyomda pincéjéből sosem került föl. Az irodalomtörténészek feltehetőleg a költő előzetes nyilatkozataiból szereztek tudomást a kötetéről, a költő pedig annak ellenére, hogy meggyőződéses marxista volt – visszaállította a fejére a dialektikát, s a kötet tudatához megírta a kötetet. Illetve, éppen hogy nem írta meg, hanem a lét és a tudat között egy olyan harmadik minőséget produkált, amelynek jelene egyenlő volt a zérussal, s csak a jövőben, illetve a jövő irodalmi lexikonaiban, irodalomtörténeteiben és tankönyveiben létezett. Így igazította ki Mittel Ármin költő és szerkesztő a majdani irodalomtörténeteket s a majdani irodalomtörténetekben saját portréját. Ezt a múltat-jövőt teremtő képességét már korábban is s később is gyakran gyümölcsöztette. 1916-ban például, mikor tizennyolc éves korában sor alá ment, a sorozó orvosoknak váltig azt bizonygatta, hogy ő nem Mittel Ármin, hanem Josef Švejk cseh kutyakereskedő, s ennél fogva nem is tud magyarul, sőt még nem is él,

csak 1920-ban fogja kitalálni egy Jaroslav Hašek nevű prágai illetőségű úriember. A katonarvosok először barátságtalanul rámondultak, hogy Maul halten und weiter dienen!, da aztán rájöttek, hogy Mittel Ármin nem egyszerűen szimuláns, hanem valóban beteg, s betegségének a lényegét a következőkben foglalták össze: poeta cretenicus, amit talán magyarrá így fordíthatnánk: hülye játssza a hülyét. S miután ezzel a kellőképpen egzakt diagnózissal megnyugtatták magukat, Mittel Ármin költőt bedugták az n.-i elmegyógyintézetbe. Mittel Ármin pedig akkor még nem tudta, hogy viselkedésével éppen megteremtette a csehszlovákiai magyar avantgarde költészetet, annak a költészetnek az avantgarde-ját, amely az idő szerint még nem is létezett. Az arriére-garde nélküliségnek ez a természetellenes állapota egyébként költőnk számára természetes állapot lett, mert a csehszlovákiai magyar költészettel – amelyhez pedig tartozott volna – később sem sikerült találkoznia, s mindig csak úgy habzsolta a világot, mint Münchhausen báró kettészelt lova a vizet: átzuhogtak rajta a dolgok. Szomorú, többdimenziós tudatához sehogyan sem talált létet. Talán ezek a képsorok dolgoztak a költőben, mikor 1922. április 21-én verset akart írni Švejkéről, de mivel az akkor már javban virágzó csehszlovákiai magyar irodalom képviselői mélységesen erkölcsellenesnek tartották a léttelenségnek azt az állapotát, amelyben a költő leledzett, elhatározta, hogy csak azért is tovább megy a megkezdett úton, a lét nélküli tudatához lét nélküli, vagy ha úgy tetszik: vers nélküli verseket fog írni. Így született meg 1922. április 22-én az a Švejk-vers, amely tulajdonképpen nem Švejkéről szólt, sőt egyáltalán nem szólt semmiről.

ALFÖLDY JENŐ

KÜZDELEM AZ ÖNAZONOSSÁGÉRT

Tözsér Árpád pályáíve

Az 1930 és 1940 között született költő-nemzedék abban a korban lépett színre hazánkban, amikor a diktatórikus ideológiai hatalom lehetetlenné tette a szabad szöveget: az ötvenes-hatvanas években. A szabad világ lírájában a világháború okozta sokk és az emberi egzisztencia válságos állapotában a személyesség helyett a tárgyiaság lépett a költői én alanyisága helyébe. Az ontológiai válság művészi kifejezése vált általánossá, a költői eszközöket illetően pedig a formabontás, az abszurd kép és a töredezettség adott jelzéseket a krízistől.

Az ötvenes évek elején a tizenöt évesen induló *Tözsér Árpádot*, Pozsonyban élő költőnk minden arra jelölte ki, hogy az anyaország népi indíttatású költőjéhez csatlakozzon. A „néptribuni” és szociográfiai ihletésű Illyés Gyulát tekintette első mesterének; alkati nyugtalansága s mélyen megélt természeti világának megfelelően Juhász Ferenc és Nagy László is hatott rá. *Férfikor* című, 1967-es, jussát követelő, „csillagot rúgó” verse közelebb áll hozzájuk (és József Attilához), mint Illyéshez.

Adyval szólva, a „sors, szándék, alkalom” mégis úgy hozta, hogy a háborús nemzedék lírájának (Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky János, Rába György, Rákos Sándor) folytatója legyen. A költői személyiség háttérbe szorításában, az áttételezés merészségében és a kételemekben fogant új eszmék megszenvedésében velük lett rokonítható. Ahhoz viszont, hogy létét, a szinte áttekinthetetlen nemzetiségi helyzetét meghatározza, további fogódzókra és csak általa kiküzdhető újításokra volt szüksége.

Mindent újra kellett gondolnia, hogy kiírja magából a létezés talányainak fájdalmát, és definiálja kisebbségi sorsát. Betegségek, neurozisos nehezítették a dolgát, kényszerű lakóhely- és munkaköri változtatások szabdalták ifjúkori éveit. Magyarország és a vele szomszédos Szlovákia (sokáig Csehszlovákia) határainak változásai önazonosságtudatát vetették alá keserves próbáknak. Az *abszurd kép* a stilsztikában képtelenséget, lehetetlenséget jelent. „Képtelen”, mert metaforáiban meglepően asszociált érzékleteket és fogalmakat egyesít. Tözsér emberi állapotában is megjelent az abszurd, mivel körülményeit a politikai és a kulturális élet is szétzilálta. Meghasonlásokhoz vezette nem egy személyes és szociológiai tapasztalata. Trianon örökségét a határ közelében élő szlovákiai magyarként itthon is, otthon is sokszor idegenként élte meg. A tudathasadás szó neki úgy is fájdalmas, ha nem betegségre, hanem képletesen értik. A tudatosan *abszurd kép* Tözsér mellett főként a Romániában Tözsérral nagyjából egy időben kibontakozó Páskándi Géza avantgárd stílusában lett nevezetes.

A *lét és a tudat* szó két, nagyhatású gondolkodói irányzatnak is kulcsfogalma: Marxénak és Heideggerének. A bölcsélet nem nélkülözheti ezeket az alapfogalmakat. Tözsér egyre több visszasságot fedezett föl létének és tudatának kölcsönviszonyában. Gondolkodói élményei szkeptikussá tették az ideológiává torzult filozófiákkal szemben. Önismerete

a szolipszizmushoz is elvezette, s verseiben a nonszenszig is eljutott a lét és a tudat megbomlott szinkronján gondolkodva. A borúlátó költő (első, 1963-as kötetének címe: *Mogorva csillag*) észrevette, hogy világlátása groteszk és komikus. E fölismeréséből született az ironia is, mely segítette abban, hogy a megdönthetetlennek beállított, álmarxi ideológiát elviselje, mert nevetséges. Életérzése a kettősség jegyében alakult: távolságot tartott a társadalmi árenddel szemben, de szórakoztatónak állította be visszásnak érzett tapasztalatait.

Fontosnak tartja, hogy föltételezze az egyénisége és sorsa fölött uralkodó genetikát (1979-es válogatott kötetének a *Genesis* címet adja). Ilyen költői képekkel sokkolja a hagyományos vers híveit: „Gyémánt a hegyben, ember a kínban / törvénytömörül, egyenletté. / Feláll az isten s lemennydörög rám: / nyomorult vagy,

fél egyenlet lettél.” És: „Világom egyre öntörvényűbb – / ahogy kínom nő, úgy fordul vissza / világra szabott öt érzékszervem, / s mint a csigacsáp, magát tapintja”. // Kínban születek, túl a léten (...)” (*Kiáltás*). Ez a léten túli állapot elvezeti őt a Pandora szelencéjéből kiszabadult szenvedésözönig és a képtelen képekig, sőt, a „verstelen vershez” is. Igényesen felfogott *antilirájának* készítése: gyönyörűséget lelteni abban, hogy a változatlan tartott izlésnormák, a műélvezet előfeltételezett szabályai saját elnevezésükben lepleződnek le. Nem lett nihilista, klasszikus elődeinek értékeit nem „vonta vissza”, csak újbóli felkőhögésüknek akarta elejét venni.

Fájdalmi részben testi, részben idegrendszeri és lelki eredetűek. Gyerekkora óta rossz közérzetű volt, nemcsak melankolikusan borongó, hanem kolerikusan haragtartó is: önismerete szerint dűhei haraggá csomósodtak. Ebben szerepe volt *kisebbségi* helyzetének, amely *kisebbségi* érzésének adott tápot. Gondoljuk meg, mit élt át például akkor, amikor szlovák elemi iskolába kellett őt átíratni csekélyke nyelvtudásával. Képzelnék el nemzeti identitásának kínját: az 1935-ös Csehszlovákiában született, az 1938-as Magyarországon tanult meg beszélni, majd csehszlovák állampolgár lett 1945-től, s ettől fogva a határnak hol inneni, hol túli oldalán járt iskolába. Szinte a senkiföldjén tengett-lengett, s hol emitt, hol amott szerzett lelki sérüléseket. Lét helyzetének abszurditása olykor leírhatatlan volt (kamaszként magyar iskolába gyalogolt át a szlovák határon), s csak fokozódott, amikor ennek történelmi okait is boncolgatni kezdte. Annyiszor s oly sokféle helyzetben tartották idegennek, hogy önmagától is elidegenedett. Az egzisztencializmus előbb volt számára tapasztalat, mint elmélet. Tízéves volt, amikor bátyját megölték egy verekedésben, ugyanez évben apját is elveszítette. Haragban volt a világgal, de talán nem is a magyarokat általában sújtó trianoni veszteség fáj neki legjobban, hanem – mivel értelmiségiként élte meg létezését – egyre inkább a peremlét senkiföldje,

a provincia. Ő ennek „köszönhette” legfőbb ihletőjét, a hazátlanságot, mi pedig ennek tulajdoníthatjuk ma, a XXI. század harmadik évtizedében, hogy az egyik leeurópaibb és legmodernebb és mégis mélyen a magyar kultúrában gyökerező költői életművet hozott létre.

Tózsér körül sokszor brutálisan változtatta arculatát a világ, s ő idegennek érezte magát kétlakiságában, hol a szlovák fennhatóság packázásai közepette, hol egyszerűen a saját bőrében, ezért sokáig nem tudta (Adyval) „megmutatni magát, hogy látva lássák”. Aránytalanul sokáig kívül maradt a magyarországi irodalmi életen, holott a világirodalom korszerű áramlataiba egyre szervezesebben bekapcsolódva vált egyre mélysegebben magyarrá. Ebben az is benne foglaltatik, hogy mélyülő önkritikával szemlélte fajtáját, a magyart, a közép-európai és általában az emberit, napjainkban is.

Mi mindent kellett elszenvednie 1968. augusztus 21. után, amikor a prágai tavasz néhány hónapra kizöldült reményét részben magyar tankok taposták el. Vagy akkor, amikor a husáki Csehszlovákiában hosszú időre lehetetlenné tették irodalmi működését, s csak annak köszönhette megélhetését, hogy egy rimaszombati tanárképzőben régi magyar irodalmat taníthatott. Önkéntes száműzetését sikerült javára fordítania: ebben a korszakában írta meg egyik legragyogóbb művét, az *Adalékok a Nyolcadik színhez* című költeményét, *Az ember tragédiájának* modorában.

Az Európát bejáró Szenczi Molnár Albert 1604-ben elzarándokolt Prágába, s meglátogatta Keplerét. Ők a szereplői a mintegy hat könyvoldalnival, verses drámának álcázott költeménynek. A két lángelme párbeszédje Madách soraival kezdődik, amelyeket Kepler nagyravágyó felesége, Éva női hívságán bosszankodva mond maga elé. Szenczi Molnár ekkor lép a színre, s el akar búcsúzni vendéglátójától. A zsol-tárfordító és gondolkodó itt szólja el magát a szerző, Tózsér szívfájdalmáról: „Indulok – majdnem azt mondtam: haza.” (Kiemelés: A. J.) Íme Tózsér fanyar vallomása az imádott hazáról. Kepler válasza: „A hazád ott van, hol gyökereid, / S mindnyájan a nőben gyökerezünk, / S a Nő – nők, anyánk – a Földdel rokon, / La terre, tá zem – tanúsítja a nyelv”. Kepler német ugyan, de megbecsült tudósként Prágában is *otthon van* csillagászati tornyában. Szenczi Molnárnak elevenébe vágna a szavak: szűk, regionális létezési módjából ki szeretne törni, szétnézni a nagyvilág szellemi műhelyeiben, Prágába is ezért hozta a szél. Kepler így folytatja gondolatát: „A Világegyetem absztrakció, / Ha léted nem érintkezik vele. / S ha érintkezik: a Nő a kapocs.” Albertnek, azaz Tózsér Árpádnak legfélétebb álmát zavarja föl ezzel a szóval: „Világegyetem”. Szenczi Molnárnak az a legfőbb óhaja, hogy összeegyeztesse földszagú gyerekkori édenét, a naivan megélt otthonlét elvesztett érzését – és a modern világvárosok, kulturális centrumok szellemi-eszmei terepét. Hivatása: átjárót létesíteni a provinciális és az egyetemes emberi között. Vele szemben a „Világegyetem” a fülíg szerelmes, bár felszarvazott Keplernek az, ami (Weöressel mondva: „a professzortól a sintérig”) minden férfi leghőbb vágya: a hús-vér Nő, – Albertusnak, illetve Tózsérnek pedig a Haza, mely otthont ad nemcsak neki, hanem minden szellemi kincsnek, ami a világ nagy műhelyeiben felhalmozódott. Keplernek a centrumok egyikében az értékek jókora halmaza adatott meg, otthona van, beavatottja a csillagos ég titkainak, de a Nő – csapodár neje – nem övé igazán. Vele szemben Albertus könyvei elférnek a hátizsákjában, s nincs szerelmes kedvében: „Lebecsülöd s túlbecsülöd a nőt” – mondja, mivel belépésekor akaratlanul hallotta Johannes szavait Éváról, s most azt is hallja, hogy a nő pusztán: anyag. Albertus mintha megbékélne: „Igényünk egy: a megtartó anyag. / Csak te Nőt mondasz, amíg én Hazát.” Ebből – mintegy mellékesen – az is látható, hogy mennyire nagy ihlető az anyanyelv: a nyelvújítók az *anya* szóból képezték az *anyag* szót. A párbeszéd két, egyenlő szinten álló férfi eszmecsereje, és Tózsér az általa újjáteremtett két, egykor valóságos személy együtt: az anyatermészet és a haza istenítője, s a tudásvágy megtestesítője. Mint minden igaz költőnk: magyar és európai.

Tózsér életélelművét végigtekintve, stílustörténeti és gondolkodói korszakai úgy következnek egymásra, mintha előre eltervezte volna

szenvedéstörténetét, oly módszeresen, mint ahogy Dante rajzolta meg egyre sokkalóbb pokolköreit. Csak prózaibb keretek közt: dolgozósbőbáját „vergődéseim helyének” nevezi. Költői eszközeivel így is elérte azt, amit a *Pokol* költője: a kívülálló szenvtelenségével szemléli saját kínjait. Első monográfiusa, Pécsi Györgyi jól látja ezt 1995-ben megjelent könyvében: oeuvre-jében a költő kötetéről kötetre újabb és újabb próbatételeknek veti alá magát. Személyes „ketrecéből” az egyetemességgel azonosulva szeretne megszabadulni, miközben egyetlen embert látat vergődni „görmyedve terhei alatt”: önmagát (idézet József Attilától). De megpróbáltatásaiban manírt és öncélt nem találunk: korszakok és eszmék torlódnak össze az életműben, mint folyamban a jégtáblák, és a költő egész szellemi energiakészletét bevetve tör magának utat a költői ethosz jégtörő hajójával a szabad gondolat és eszme.

Egyik legfőbb vívmánya a némi fenntartással hasonmásának nevezhető Mittel Ármin paradox típusának megalkotása egy versciklusában, s az, amit ebből busásan kap az olvasó: a humor. Tózsér azt a minőséget fejleszti ki, amely régóta érlelődött groteszk látásmódjában: létszemléletének ironiáját. A tragikum végső megfeszülései lökték ki magukból, mert máskülönbön összeroppant volna az alkotó. Mittel Ármin magyarul a *közteesség* tragikomikus alapembere, a közép-európai értelmiség helyzetének megtestesítője. A szerző és antihőse közt hasonló a viszony, mint Švejk és Hásek, Pan Cogito és Zbigniew Herbert, Esti Kornél és Kosztolányi vagy a fiatalabb kortársak közül Sztjepan Pehotnij és Baka István között. És mint Homálynoky Szaniszló és Kálnoky László, stílis szempontból Tózsér fő ötletadója között. Olvasom a Mittel-verseket, s a terjengős méltósággal hömpölygő, precízen részletező versszöveg egyszercsak ismerőssé válik: arra a Homálynoky Szaniszlóra emlékeztet, akivel furcsa és komikus dolgok estek meg a történelem, a közélet és kultúra útvesztőiben.

Mittel úr onnét kapta németesen csengő nevét, hogy élete során minduntalan az átmenetiség kínjaival kellett szembesülnie. A Mittel név

Gizella királyné ábrázolása a paláston, kezében a székesfehérvári királyi bazilika modelljével (A Magyar Nemzeti Múzeum Tóth Endre A koronázási palást című legújabb kötetéből)

Nemes Nagy Ágnes címszavára, a *Között* névutóra is visszavezethető. Tözsér egy teljes sort is átvesz az objektív lírikus nevezetes verséből: „Között. Kő. Tanknyomok.” E három szóból a *tanknyomok* arra jó, hogy emlékeztesse Tözsért s az anyaországi magyarokat a kádári szocializmus szégyenére: az 1968-as prágai tavasz elárulására. A tiltakozás kiáltó szava *is ez* – s a köztesség vagy közötlenség ironikus gúnyneve is. Között: például az 1968-as év libikókája a rabság és a szabadság között. Nemes Nagy magasztosabb értelmezése szerint: a lent és fent között; az ég s a föld között.

Elvonságában is feszültséggel terhes, lelki és testi gyötrelmem ez. *Még* nem szabadság, de *már* rabság, megint. *Még* szerelem, de *már* gyűlölet is. 1989-től: *még* nem európai, de *már* nem is lehet, mert hol van *már* az az Európa, amelyet akár a szörnyű harmincéves háború idején is a magának vallhatott a Prágában élő német, Kepler? Mittel-Tözsér *már* nem ismeretlen az irodalmi berkekben, csak *még* nem eléggé ismerik; *már* nem köszörülük rajta tollukat bértollnokok, de *még* csak az irodalmárok közül sejtjük vagy tudjuk – késve – egyre többen, hogy kiváló költő. S hogy életének nagy részében mennyire félreismerték, hadd mondjam, banálisan: *már* nem nézik lokálpatrióta palócnak, csallóközi magyarnak, de *még* nem tudják, hogy közép-európai gondjaink egyik legavatottabb költője: *még* nemzeti, de *már* univerzális a javából.

Mittel úr történeteit – főként fenékre eséseit, farba rúgattatásait – a költő mintha az olvasó szórakoztatására találná ki. „Bölcs bolond”, mint Švejk vagy Homálynok, mert megtanulta, hogy az embereknek úgy szerezhet örömet, ha saját kárvallottságát taglalja részletesen és érzékeltesen, önsajnálattal nélkül, a hallgatókkal cinkosan össze-összenevetve: ugye vicces a piros orrú bohóc eme szerepe, a kínban legörbült szája köré rajzolt nevetésráncokkal. És azt sem bánja, ha Adyval mondják, no persze viccesnek tartva szavát: „S ki egyszer rúgott a magyarba, / Szinte kedvet kap a rúgáshoz.” Tözsér Árpád így írt huszonkét évesen a *Férfikorban*: „Szúrok, ha szúrnak, / rúgok, ha rúgnak, / nem hajlok se új, / se régi úrnak.” Ezt az Adyt is eszembe villantja: „Ha bennem is ébresztik a bestiat: / Ütök és vágok.” Tözsér nem Ady-rajongó, de a költészetben a legjobbak olykor meglepően hasonlítanak egymásra.

Eleinte talányosnak tetszik a *Jalousionisták – Nemzedéktársaimnak*, egy *outsider*; már a címével fejtörést adva az olvasónak. Az ötödik versszakban kapjuk meg hozzá a kulcsot: az itt említett Robbe-Grillet, a hatvanas évek új hullámának francia szerzője írt *A féltékenység rései* címmel kisregényt (*La jalousier*), amelyben a férj a szobáját a terasztól elválasztó *zsalu* résein lesi meg feleségének liezonját a házibaráttal. A strukturalista irodalmi irányzat hívei sokáig példálóztak ezzel a művel. Tözsér verse pedig azokat a pályatársait gyűjtötte koszorúba ironikusan, mégis komolyan veendő elismeréssel, akiknek költői arcvonásait a sajátjaival rokonnak találta, és akkor is rokon lelkeknek tartja őket, ha a költészetszakmai „féltékenység résein” át szemléli őket. Ők, név szerint: Orbán Ottó, Tolnai Ottó, Cselényi László, Tandori Dezső, Szilágyi Domokos, Baka István, Oravecz Imre. Bertók Lászlónak nem jutott hely, de Tözsér külön verset ajánlott neki. El is várható tőle, mert a pécsi költőre is illik a másoknál méltányolt érdem: „garantáltan urbánus verset csinál abból a nehéz / szalmaszaggból, amelyből én is csak valami suta / népi avantgardot tudtam kevercelni” (*sic*). A fősoroltak közül ugyan nem mindenkinek van életre szóló falusi/népi eredetű lélektani determinációja, de mindnyájuk közös érdeme, hogy az autentikus létért folytatott küzdelmükben egyetemes költészetet, tudatos képzavarral mondva (a bartóki kozmoszt is magában foglaló) *világcentrikus* lírát dolgoztak ki a maguk kisvilágában. (A *világ* nem lehet centrum, de központi kategória igen.) Kérdésként csak az fogalmazódik meg bennem, hogy ha már a jelentős költői Ént magas hőfokon üzemeltető, de „rebellisen” modern, 1930-as születésű Csoóri, érthetően, nem került rá a tablóra, akkor miért hiányzik róla a mittelpozícióra bizvást benevezhető Marsall László, Papp Tibor vagy Parancs János? Vagy az ugyancsak *világszerű* verseket író Kiss Anna, akinek falusias-kisvárosias verseiben szinte állandóan fűj az atlanti szél? *A költő kérdez* – írta Tözsér egykoron. Én is csak kérdezek. ◆◆

ÚRVACSORAI KANNA FÜLEKRŐL

A Magyar Nemzeti Múzeum *A hónap kincse* sorozatában, az októberi tárlaton különleges műkincset mutattak be a közönségnek. Az *Egy hírnök a múltból – Úrvacsorai kanna Fülekről* című kamarakiállítás Miklós István füleki református lelképásztor nyitotta meg, és Kiss Erika, az MNM főmuzeológusa mutatta be az érdeklődőknek.

Az elegáns, mesteri kézzel alkotott ötvösmű 2021 karácsonya előtt bukkant fel a párizsi műkereskedelemben. A tárgy meglete kisebbfajta szenzációt jelentett: a kvalitásos, a maga korában is reprezentatív mű teljesen ismeretlen volt korábban, egyetlen kiállításon, gyűjteményben, de még írott forrásban sem volt nyoma. A pandémia második évének egyik „hozadéka” volt, hogy a nemzetközi műkereskedelem is átállt a távolsági, online értékesítésre. Így sikerült a Magyar Nemzeti Múzeumnak eredményes licitálással megvásárolnia az 1649-es feliratot viselő, részben aranyozott, ezüst úrvacsorai kannát. Ma már elmondhatjuk, hogy a kora újkori magyarországi ötvösség egyik kiemelkedő emléke, esztétikai értékei mellett jelentős forrásértékű tárgya került a Magyar Nemzeti Múzeum ötvösgyűjteményébe.

Miklós István lelképásztor elmondta, hogy a füleki reformátusok számára a XVI. század elejéről való ezüstpohár mellett most már – annak ellenére, hogy nem Füleken, hanem a Magyar Nemzeti Múzeumban lehet majd megcsodálni – az úrvacsorai kanna is azt a szent bibliai tanítást fogja erősíteni, amelyet eleiktől örökölték.

A magas, karcsú kanna hengeres testén oszlopos díszítés fut körbe. Az előoldalon az ezüstben hagyott felületen kartusban antikvabétüs magyar nyelvű felirat olvasható: „ANNO 1649/ EZ KANNAT CI/ NALTATA AZ/ NEMES BODOG/HAZI KIS IANOS/AZ FILEKI ECLE/ZIIAHOZ/ 40 TALLERBOL”. A felirat alatt tájban lovas had élén haladó lovas alakja, kardja hegyére tűzött török fejjel.

A füleki úrvacsorai kanna egy hónapon át volt látható a Magyar Nemzeti Múzeum rotundájában. ◆◆ W. I.

JÓZSA ÁGNES

„Önmagam megismeréséről szól a pályám”

A HŐS CSONGORTÓL A POCAKOS PADOVAI FIÚIG

Beszélgetés Blaskó Péterrel

Blaskó Péter, a Nemzet Művésze címmel kitüntetett Kossuth- és Jászai Mari-díjas színművész 1970-ben végzett a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. A Nemzeti Színház tagja lett. 1974-ben a Miskolci Nemzeti Színházhoz, majd 1987-ben a budapesti Katona József Színházhoz szerződött. 1995-től különféle társulatokban játszott, míg 2002-ben a Nemzeti Színház következett, amelynek azóta is tagja. Kis és nagy szerepekben egyaránt jelentős, ezt a közönség szeretetén kívül díjainak sora is bizonyítja. A jegyzék szerint hetvenkilenc játék- és tévéfilmben szerepelt. Szinkronmunkássága is jelentős. Jelenlegi színpadi szerepei: Ők tudják, mi a szerelem (Berlioz), Rómeó és Júlia (Lőrinc barát), Kassai polgárok (Gergely páter), Macskajáték (Csermlényi Viktor), Csongor és Tünde (Tudós), GRANE – képzeltécek a Peer Gynt nyomán. Ez utóbbinak az az érdekessége, hogy a darabot lánya, Blaskó Borbála Harangozó Gyula-díjas balettművész, táncpedagógus, koreográfus szerkesztette és állította színpadra, és fia, Blaskó Bence is közreműködik benne.

Goldoni: Házasság Palermóban, jelenet

Örkény István: Macskajáték

Molière: A fősvény, Törőcsik Marival

Katona József:
Bánk bán, tévéjáték, 1987

Szőrényi-Bródy: István, a király, Szeged, 2013

GRANE – Képzeltécek
a Peer Gynt nyomán

– Bori ötlete volt ez a különleges Peer Gynt. Éppen negyven éve mutatta be a Miskolci Nemzeti Színház Csiszár Imre rendezésében és az én címszerepléssel Ibsen drámáját. Kislány korában látta Bori azt az előadást, és olyan élményt jelentett számára, ami tovább foglalkoztatta, s elhatározta, hogy egy sajátos változatot készít belőle. Az eredeti darabban Peer fiatal emberként indul neki az életnek, tele kíváncsisággal, vágygal, aztán az évek során megöregedve tér vissza oda, ahonnan elindult. Bori azt találta ki, hogy fordítsuk meg a történetet, egy idős ember lépjen be a térbe, és jelenjenek meg előtte életének különféle eseményei. Csiszár Imre, amikor látta a darabot azt mondta, ez olyan, mint egy kaleidoszkóp, azaz optikai játék. Nem kéri számon a történet kronológiáját, de összerázza a kis mozaikdarabkákat mindig változik a kép, jön egy emlék, és ha újra megrázzuk, egy másik emlék bukkan elő. Az egész előadás az elmúlást idézi, amikor az embernek el kell számolnia az életével: mi volt benne jó, mi volt benne rossz, megtaláltam-e önmagam az életem során. Egyáltalán, mit jelent az, hogy önmagam, s ha elszámolásra kerül a sor, akkor mit tudunk a tetteinkből bevallani. Ezek a kérdések mindenkét foglalkoztatnak, akár idős, akár fiatal, és ez a történetet – a közönség is – Peer Gynt-ként nézi. Mit jelent számára az út, megtalálta-e a helyét, az élete célját? Ha jó, nagyon jó, ha rossz, akkor nagyon rossz? Mert a különbözőséghez, a kiváláshoz valamelyiknek lennünk kell, különben az ember – ahogy mondani szoktuk – megy a levesbe, vagy, ahogy itt történik, a gombóttó kanalába kerül.

– *Blaskó Bori volt a rendező, és ő is állította össze a darabot. Színész és rendező, vagy apa és lánya? Hogy dolgoztak ebben az előadásban?*

– Ilyenkor, sok-sok tapasztalattal a háta mögött az ember, a színész, ha elvállalta az előadást – a lányom ötlete nyomán miért ne vállaltam volna boldog örömmel! –, akkor odaadja magát az elképzelésnek. Természetesen közösen dolgoztunk. Nekem színész életemben fontos, hogy alkotótársra legyek a rendezőnek. Nagyon jól beilleszthető dolgok voltak, amelyeket Bori nekem a saját rövidebb szakmai tapasztalata alapján mondott. Sokszor számomra is meglepő észrevételt tett, de olyan jó pillanatban mondta, hogy engem továbbsegített. Közben a szövegen is változtattunk, csiszoltunk. Egy nagyon tehetséges fiatal dramaturg, Cseh Dávid volt, akivel Bori több mint egy évig dolgozott a visszafelé alakított Ibsen-történeten. Sokat dolgoztunk közösen, hogy ez a darab megszülethesen.

– *Az egész előadás szeretetteli, átütő erejű benne az őszinte és mélyről jövő szeretet. Olyan, mint egy ölelés, amelyben benne vannak az elődök is, a család, a szülők, a festőművész édesapa, a gyógyszerész édesanyja, s a jövődők, a gyerekek is...*

– Örülök, hogy azt mondta: szeretet árad az előadásból. Az volt a célunk, hogy érzelmileg is megragadjuk a nézőt azon túl, hogy átadunk gyönyörű gondolatokat. Ennek az előadásnak ezért volt hangsúlyozottan családi környezete. Az *Apám hitte* című Zorán-dallal kezdődik, amelyet a fiam énekel saját gitárkíséretével. Ezzel szerettünk volna huszonegyedik századi hangot adni a tizenkilencedik századi darabnak. Érezzük, hogy a rendezői jobban ül egy fiatal Peer Gynt, aki végignézi az apja sorsát, életének történeteit. A fiam, Bence, szavakkal nem igazán tudja magát kifejezni. Itt a főhős elmondja azokat a szituációkat, stációkat, amelyekből leszűrhető az élettanulság. Ez a fiatal ember, a fiam ezt jelenlétével és a zenei effektekkel segíti. Bori a testvéri szeretet kivételes példáját adta, amikor beemelte Bencét az előadásba, ebbe a közös munkába, vállalva, hogy – velünk ellentétben – nincs színpadi gyakorlata. Bencének ez a szeretetgesztus különleges élményt és élvezetet adott. Megtalálta önmagát is, főlzabradult gátlásaiból. Én is szeretetben nőttem föl két testvéremmel, szeretetteli családi milióban. Bátyám, János Munkácsy-díjas szobrászművész, öcsém, Balázs az egri Gárdonyi Géza Színház igazgatója, rendezője, színésze, tehát művészettel foglalkozó testvérek vagyunk. Édesapánk volt az, aki rávezetett minket a művészet szépségeire. Otthon, a festőműtermében sokat beszélgettünk. A bátyám a képzőművészeti főiskolára járt, én a színművészetire, az öcsém is oda igyekezett, vagyis, volt miről beszélgetnünk. Édesapám a képekről mesélt, arról, hogyan is indul el a képi gondolat. A színésznél is valami hasonló zajlik, mert a szerepet saját magából kell kikutatnia, a teljességének egy darabkájából, ami ahhoz a karakterhez tartozik, amelyet éppen alakítani fog. Minden ember egy teljesség, van benne jó és rossz, szerethető és nem szerethető. A színész pedig ezzel dolgozik. Ez a munkaeszköz.

– *A képzőművészet által meghatározott légkörben nőtt föl. Hogyan választotta mégis a színészetet?*

– A családban nem volt a színészetnek előzménye. Igaz, hogy édesanyám vágya lett volna ez a pálya, de jött a háború, a házasság, a gyerekek, a három fiú, mint az orgonasípok, ami elmosta ezt a vágyát. Talán egy picit kárpótolta őt két fiának nem akármilyen színházi karrierje.

– *Gyermekkorában szerepelgetett?*

– Az az igazság, hogy inkább félttem. Volt olyan szituáció – talán negyedik voltam, tíz év körüli – amikor megbíztak volna egy szereppel, de én inkább mindent kitaláltam, hogy edzésem van, angolórám, csak hogy ne nekem kelljen játszanom.

– *Hogyan fordult és miért változott ez meg?*

– Édesanyám színházi rajongása, ahogy ő beszélni tudott egy-egy színházi élményéről, felkeltette érdeklődésemet, és közel hozott engem is a színházhoz. Autogramokat kezdtem

gyűjteni, színészeket lestem, hogyan jön be a színházba, és aztán a színpadon mennyire más. Kamasztudatlansággal közeledtem a színházhoz. Nagyon sokat jártam előadásokra, vágytam volt, hogy bejussak egy próbára, hogy megtudjam a titkot: hogyan történik az átalakulás, a művészbejárón belépő civilből hogyan lesz a színpadon egészen más.

– *Volt kedvenc színésze, akire azt mondta, hogy én is ilyen szeretnék lenni?*

– Igazából több kedvenc volt. Sinkovits Imre fantasztikus drámai színész volt, ugyanakkor egy clown, egy vérbeli bohóc. Latinovits Zoltánnak a szuggesztivitása fogott meg, ahogy teljes idegrendszerével, lényével átadta magát a szerepnek. Lenyűgöző volt Darvas Iván eleganciája, természetes könnyedsége, férfibája. Így rakosgattam én össze magamban a példaképeket, amikor fölvettem a főiskolára.

– *Várkonyi-osztályba járt, olyan osztálytársakkal, akik a mai színházi élet jelesei, mint Bodnár Erika, Detre Annamária, Kern András, Papp János, Piros Ildikó, Sunyovszky Szilvia, Verebes István...*

– Vámos László tanított bennünket szép magyar beszédre, először verseken keresztül,

Blaskó Péter
portréja

majd a klasszikusok következtek, Shakespeare, Moliere, Goldoni. Várkonyi Zoltánnal pedig a XX. századi műveket vettük. Nagyon nehéz volt számomra különösen az első két év. A színpadi léthez kell valamiféle talpraesettséggel megmutatkozni vágyás, ami belőlem akkor még hiányzott. Voltak az osztályban olyanok, akik szinte a színházban nőttek föl, mint Kern András és Verebes István. Nekik egyszerű volt, míg én nagyon nehezen oldódtam.

– *De már a főiskolán visszaigazolódott, hogy nagyon is alkalmas erre a pályára...*

– Igen, mert Nádasdy Kálmán volt akkor a rektor, aki látta egy vizsgámat, és azt mondta

Várkonyinak, hogy „ez a gyerek nagyon jó”. Attól kezdve Várkonyinál is jó helyzetbe kerültem.

– *Végzés után rögtön a Nemzeti Színházhoz szerződött.*

– Ilyen nagy színházban nagyon kevés lehetőség vár egy fiatal színészre. Különösen olyanok mezőnyében, akik akkor vitték nálunk az előadásokat: Sinkovits Imre, Kállai Ferenc, Kálmán György, Agárdy Gábor, és sorolhatnám. Nyilvánvalóan ők játszották a vezető szerepeket. Sokat figyeltem őket, de a figyelés kevés. A színészetet gyakorolni kell, és az embernek magát a színpadon kipróbálnia.

– *Sokféle szereplési lehetőség Miskolcon adódott, ahol 1973-tól – egy évadot kivéve – 1987-ig a színház egyik vezető színésze volt.*

– Miskolcon lettem színész. Ott éreztem meg azt, hogy mit jelent az embernek nap mint nap különböző szerepekben a közönség elé állnia. Mindent kellett játszaniunk – és ez nagyon fontos! –, tragédiát, vígjátékot, zenés darabot, vásári komédiát. Ezek mindegyike olyan készségeket hívott elő belőlem, amit nem is hittem volna. Kiírták a szereposztást: Menato, padovai fiú tájszólással, nagy pocakkal. Én, aki tegnap Csongor voltam? S ahogy elkezdtünk próbálni Csizsár Imre rendezővel, rájöttem, hogy bizony, a pocakos tájszólásos fiú is bennem van, s egyre nagyobb örömmel leltem ebben a szerepben.

– *Egy rendező neve már elhangzott, de sok helyszínű és sok nagyszerű alakítással gazdag ez a pálya...*

– Úgy gondolom, hogy a színészi pályám két meghatározó állomása a Miskolci Nemzeti Színház és a budapesti Katona József Színház. Ebben a két színházban dolgoztak azok a rendezők, akik segítettek, új dolgokat mondtak, új oldalról ismertettek meg engem. Zsámbéki Gábor rendezte a *Revizort*. A Katonában ez volt az első szerepem. Nagy ajándék volt, meg is lepett, mert azért ott a társulatban voltak hárman-négyen, akik eljátszhatták volna a Polgármestert. Az előadás óriási siker lett, bejártuk vele a világot, sok helyen megfordultunk, mentünk fesztiválról fesztiválra. Ha jelentős szerepeimről beszélünk, akkor a Peer Gynt mellett a *Revizor* Polgármestere is a sorba tartozik. Dolgoztam sokat Ascher Tamással. Ő rendezte Csehov *Platonovját*, s én voltam Vojnyicev, a tábornok fia, akinek feleségét – őt Udvaros Dorottya játszotta – elszereti Platonov. A darabot Párizsban, az Odeonban mutattuk be, méghozzá az utolsó két hetet is ott próbáltuk. Akkor siker lett, hogy állva tap-

soltak. Nagyszerű élmény volt és nagyszerű emlék. Ascher sok olyan dolgot mondott, amit jó szívvel vettem, mert éreztem, hogy terelget a szerep lényege felé. Szikora Jánossal is dolgoztam jó párszor, ő Szegeden rendezte a *Mester és Margaritát*. Ott a Mester voltam, itt, a Nemzetiben, pedig Woland, egy másik előadásban. Nagyon jó volt Szikorával dolgozni, mert ő gyönyörű látványokban gondolkodik, nagyszerű térérzékű és remek színészvezető. Vele készítettünk több tévéfilmet, és később a székesfehérvári *Koronajátékokba* is bevont. Voltam ott király, püspök, ezek a szerepek nyaranta is izgalmas feladatokat adtak.

– *Huszzonegy éve már ebben az épületben a Nemzeti Színház tagja, sokféle szerepben, sokféle feladattal...*

– Ez alatt a huszonegy év alatt hat igazgató – Schwajda György, Bosnyák Miklós, Huszti Péter, Jordán Tamás, Alföldi Róbert, Vidnyánszky Attila – vezette a Nemzeti Színházat... Nagy sikere volt Csiky Gergely *Buborékok* című vígjátékának – rendezte: Jordán Tamás 2004-ben –, ahol Udvaros Dorottyával játszottunk, s bár kétszer leadta akkor a tévé, még utána is telt házuk volt. Nagyon szerettük. A *Fősvényt* Rába Roland rendezte, abban Harpagon voltam, azt is nagyon szerettem. Különös feladat volt, mert miközben kacagató vígjáték, de sokkal mélyebb rétegei is vannak. Molière-nek sok mániákus szereplője van. Harpagon a harácsolás mániákusa, de egy idő után már sajnálatra méltó. Nevetünk rajta, de sajnáljuk is. A *Mester és Margaritát* itt Szász János rendezte 2005-ben. Több mint százszor játszottunk, és ennyiszor játszottunk Bulgakovot, igazán nagy dolog. Wolandé is jelentős szerep az életben.

– *Miközben folyamatosan játszott nagyszerű szerepeket színházakban, nagyon sok filmben és tévéjátékban is láthatunk...*

– Akkoriban sok tévéjáték és tévéfilm készült. Nagyon nagy baj, hogy ez már kikopott. Gyakran kérdezik, hogy mi a különbség színházi játékban a színpad és a film között. Először is az, hogy a színházi előadás egy folyamat, egy este, egy előadás. A film pedig felborítja az időrendet, teljesen más sorrendben vesszük fel a jeleneteket, mint ahogy azt a történet megkövetelné. Sokat dolgoztam Dömölky Jánossal és Esztergályos Károllyal is, sok szép tévéjátékot rendeztek. Horváth Z. Gergellyel emlékezetes a *Leviathan* című tévéfilm (1986). Voltak tévéjátékok, amelyek díszletben történtek, és voltak a tévéfilmek, amelyeket, mintha nagy filmek lettek volna, a filmgyárban forgattunk. Akkor

tanulja meg az ember, hogy a kamera előtt minimalizálni kell a gesztusokat, mert a kevés is erősebben hat. Fiatalkoromban dolgoztam Jancsóval a *Fényes szelekben* (1968), Kósa Ferencsel az *Ítéletben* (1970), Fábri Zoltánnal a *141 perc a beféjezetlen mondatból* (1985) című filmben, ez utóbbiban Latinovits Zoltánnal volt egy közös jelenetem. Kovács Andrással forgattunk egy filmet a rendszerváltozás környékén, a *Két választás Magyarországot* (1987). Ez abban az időben különösen izgalmas politikai téma volt, s én játszottam Bodnár mérnököt, a főszereplőt.

– *Színész kollégák közül is többekkel játszott sokszor...*

– A miskolci időszakban Timár Évával a férfi-nő viszony szinte minden árnyalatát végig játszottuk. Voltunk férj-feleség, szeretők, a *Peer Gyntben* ő volt az édesanyám, Aase, a *Cseresznyeskertben* testvérek voltunk, a *Tribádok éjszakájában* pedig a-válófélben lévő házaspár. Ő volt Elmira, és én a Tartuffe. Jól tudtunk együtt játszani. A Katonában Udvaros Dorottya volt sokszor partnerem. Az Ascher rendezte Goldoni *Az új lakás* (1994), abban voltunk férj-feleség, s ugyancsak házaspár a *Katharina Blum elvesztett tisztességében* (Heinrich Böll–Bereményi Géza, 1995). Most pedig újra együtt játszunk. Ő Estella, én Berlioz, aki negyvennyolc év után jön, hogy megszöktesse az *Ők tudják mi a szerelem* (Hubay Miklós darabja, bemutató: 2022) című darabban. A *Macskajátékban* én vagyok Csermlényi Viktor (bemutató 2019), aki egy életen át szereti Orbánnét.

– *Folyamat ez: a volt, a van és a lesz is...*

– Igen, tavasszal kezdünk el egy cigány *Rómeó és Júliát*. Vidnyánszky Attila Gorkij *Makar Csudrájából* készít egy előadást. A zenei anyag nagy része már kész, a Ghymes együttes szép muzsikájával. Ebben lennék én egy idős mesemondó, aki végigvezeti a nézőt a történeten.

– Évtizedek óta jelentős szerepekben színpadon: szélsőséges karakterekben, a leggonoszabbtól a fensőségesig...

– Igen, voltam Lucifer és az Úr a *Tragédiáiban*. Szerencsés dolog ez, mert azt jelenti, hogy nem vagyok beskatulyázva. Ott van az emberben a teljesség, a tehetség pedig arról szól, hogy mit tudok ebből a teljességből előbányászni, ami fontos az adott szerephez. Szerepet megalkotni abból az alapanyagból lehet, ami megvan az emberben. Ez az előbányászás, ez a színészi munkafolyamat legizgalmasabb része. Ha a szerepek sorát végigvesszük, akkor önmagam megismeréséről szól ez az egész pálya. Én azt gondolom: a színész dolga az, hogy emléket hagyjon, hogy átadjon. Átadni pedig csak azt lehet, amit az ember kiküszködött magából, amit belülről hoz: a szenvedélyt, az érzelmet, a gondolatot. Nekünk ez az átadás kötelező, mert ez a mi dolgunk, s ez nem is kevés. ♣

LEXIKON: Blaskó Péter díjai: Érdemes művész – 1986, Kazinczy-díj – 2001, Gábor Miklós-díj – 2004, Farkas–Ratkó-díj – 2005, Fővárosi Önkormányzat, az évad legjobb férfi alakítása – 2005, Dottore-díj, Vidor fesztivál – 2006, Amphiteátrum-díj – 2007, Sík Ferenc-díj – 2012, Budavár díszpolgára – 2012, Prima díj – 2017, Sinkovits Imre-díj – 2018, Tolnay Klári-díj – 2020 és a Magyar Érdemrend parancsnoki kereszt kitüntetés – 2023.

Blaskó Péter Euripidész
Oresztész című drámájában

Miller: Az ügynök halála, jelenet

GRANE, Blaskó Péter
a fiával, Blaskó Bencével

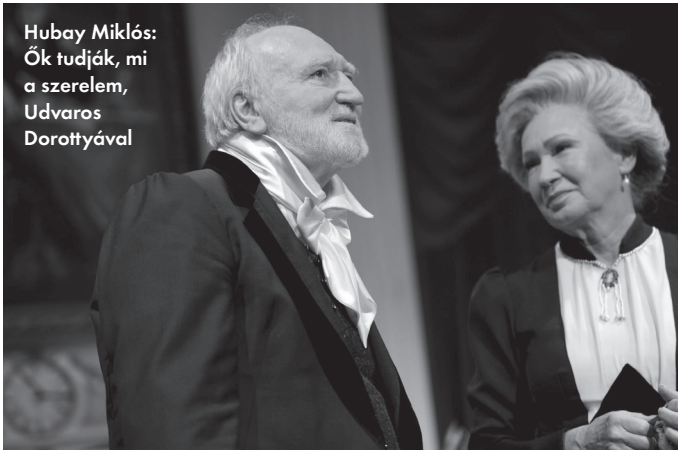

Tévéfelvételen

Koronázási
szertartásjátékok,
2017

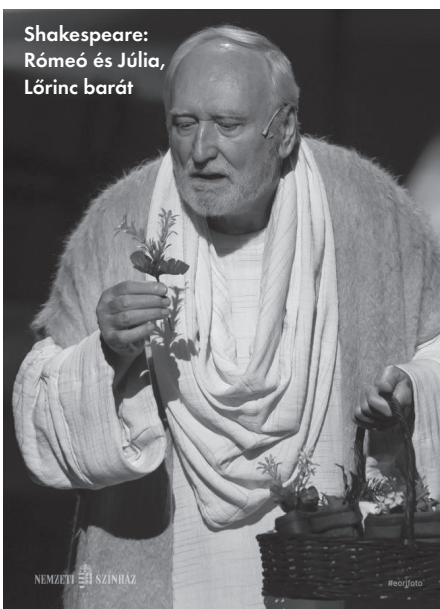
Hubay Miklós:
Ők tudják, mi
a szerelem,
Udvaros
Dorottyával

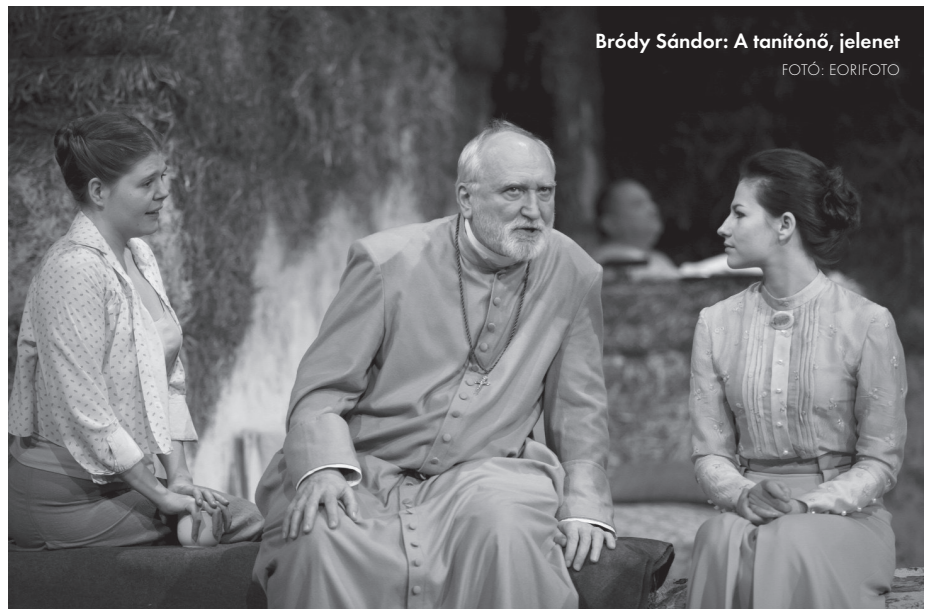
Lázár Ervin: Berzsián és Dideki, jelenet

Shakespeare:
Rómeó és Júlia,
Lőrinc barát

Bródy Sándor: A tanítónő, jelenet
FOTÓ: EORIFOTO

„MINDEN JÓ IRODALOM ÖSSZEESKÜVÉS A KOR ELLEN”

Bárki is találta ki nagyjaink évfordulóhoz kötött ünneplését, bizony jól cselekedte, hiszen ezzel esedékessé tette, hogy kimagasló pályáivüket, műveiket újra és újra felmutathassuk a későbbi nemzedékeknek.

Illyés Gyula hatalmas hagyatékának mindig is komoly olvasótábora volt, költeményei, prózái, szociográfiai és monográfiai munkái ma, az általános bizonytalanság és értékvesztés közepette újolag magukra tudják hívni a figyelmet. A Magyar Művészeti Akadémia az ő alkotói munkássága ismeretének elmélyítéséhez kívánt hozzájárulni azzal, hogy meghirdette az Illyés Gyula-évet – már negyven éve, hogy Illyés Gyula nincsen közöttünk –, ennek záróeseményeként pedig „Minden jó irodalom összeesküvés a kor ellen” címmel a költő életművét megidéző tablókiállítást rendezett. A kerítéskiállítás megnyitóján Illyés Mária művészettörténész, a költő lánya mondta el emlékező gondolatait. A vendégeket Richly Gábor, az MMA főtitkára köszöntötte, a megnyitóbeszédet pedig Lezsák Sándor, az Országgyűlés alelnöke tartotta. Az ünnepi alkalom háziasszonyi tisztét Juhász Judit, az MMA szövívője vállalta. A fővárosban, az MMA Andrassy úti székházának kerítésén látható tablók november 22-től állítják meg a járóelőket néhány élményt ígérő percre a karácsony előtti forgatagban. (A szerkesztő)

ILLYÉS MÁRIA

„MILYEN HAMAR...”

Illyés Mária

gondolatát – apám költészetének egyik jelentős motívumát – idézik föl.

Az utóbbi időben egyre népszerűbb, tablókiállításnak nevezett kültéri bemutatók változatos elnevezése (tabló-, poszter-, kerítés-, plakátkiállítás) jól jelzi, hogy bizonytalanul meghatározható műfajról van szó. Egy biztos jellemzőjük van: az, hogy a beltéri bemutatók helyett külterületre viszik anyagukat. Így a leglényegesebb jellemzőjük az, hogy ellentétben a beltéri bemutatókkal, ahova célirányosan indul a néző, másfajta közönséget kell megszólítaniuk: az utcai járóelőt, a mindennapi embert, aki sürgős lótása-futása közben esetleg felfigyel a tablókon elhelyezett egy-egy mondatra vagy képre, megáll, majd fut tovább.

Ezért a kiállított anyagnak rövidnek kell lenni és frappánsnak. Ismeretlen, új közléseket kell tartalmaznia, de mégis olyat, amit mindenki tud valahova kapcsolni. És kis helyen kell nagyon sokat összefoglalnia. Azért mondom el mindezt, hogy fölhívjam a figyelmet Gróh Gáspár irodalomtörténész áldozatos és nehéz munkájára. Ő válogatta ki apám hatalmas életművéből az idézeteket, ő fogalmazta a magyarázó szöveget, ő választotta ki a képeket, őtöle származik a kiállítás koncepciója, sőt, azt hiszem, a kiállítás létrehozásának gondolata is tőle származik. Ezúttal szeretném megköszönni a munkáját.

Ez a munka azért is volt különösen nehéz, mert apám munkássága úgyszólván az egész XX. századot fölöleli, az 1920-as évektől az 1980-as évekig. Ugyanakkor és elsősorban lírai költőnek vallotta magát. A lírai költő a lény legmélyéből veszi ki az érzéseket, az élményeket, az indulatokat és teszi közzé áttételes – vers – formában. Az olvasónak pedig, hogy megértse, hogy értékelje a verset: szintén csöndre, elmélyülésre, időre van szüksége. Erre

nemigen alkalmas az utcai találkozás a művel.

Illyés Gyulának azonban volt egy másik arca, egy közéleti arca. Pontosabban úgy mondhatnám, hogy egy a közélet felé forduló arca, mert hiszen hivatalos közéleti szerepet igencsak módjával vállalt. Nem volt szerepe a politikában sem, csak életének igen rövid időszakában. Kétségtelen azonban, hogy írásait – verseit, prózáját, színdarabjait – át- meg áthatja a közéleti gond: a közügy. A jelen idejű vagy a történelmi. Kora ifjúságában erősen kialakult igazságérzete nem viselte el sem az egyéneken, sem a közösségeken esett igazságtalanságokat. Legyen az a pusztai cselédek sorsa, a két háború közötti szegényparasztság vagy a határon túl élő magyarok közösségéé, amelyeket ma sorskérdéseknek tekintünk. Érdeklükben föl- szólalt sokszor erőteljes, máskor, ha másként nem lehetett, áttételes formában, de mindig olyan módon, hogy fölfigyeltek rá. Ez Illyés Gyulának a ma ismert arca. És Gróh Gáspárnak teljesen igaza volt, amikor ezen a tablókiállításon Illyés Gyulának ezt az arcát mutatta meg, mint ahogy a kiállítás címe is jelzi: „Minden jó irodalom összeesküvés a kor ellen.”

A kiállítás megnyitóján most két motívumra hívnám föl a figyelmet. Mindkettő vers. Az egyik egy szerelmes vers. Illyés szerelmi költészetéről az irodalomtudósok eldöntötték, hogy nem jelentős. Vannak ugyan szép szerelmes versei, de kevés. És ez igaz. Illyés Gyula valóban viszonylag kevés szerelmes verset publikált, de többet írt. Hogy miért nem közölte a többi, annak az elmondásába itt nem tudnék belefogni. Halála után azonban anyám közölte belőlük egyet-kettőt, majd abbahagyta. Anyám halála után én tettem közzé egy részükét. Az itt említett vers, amelyet Gróh Gáspár kiválasztott, a *Csak nézünk egymást...* kezdetű ezek közül való. Apám versei általában tárgyi-

(Elhangzott a tablókiállítás megnyitóján.)

Kedves közönség, tisztelt megjelentek! Szeretettel köszöntök mindenkit Illyés Gyula tablókiállításának megnyitóján, amikor apám születésének 120-adik, halálának 40-edik évfordulóját idézhetjük föl. Köszönöm a Magyar Művészeti Akadémiának, hogy ebben az évben több alkalommal is megemlékezett Illyés Gyuláról. Először szokásos, éves gála-ünnepén, majd egy irodalmi esten Gy. Szabó András szövegmondásával, azután pedig egy kétnapos tudományos konferencián Gróh Gáspár szervezésében, ahol irodalomtörténészek és kutatók idézték föl apám személyét és műveit. A Magyar Művészeti Akadémia a Nemzeti Örökség Intézetével együttműködve felújította és ünnepség keretében átadta anyám és apám síremlékét a Farkasréti temetőben, ezt külön köszönöm. Ennek a sorozatnak a záróeseménye a mai kiállítás, amelynek a mottójaként választott Illyés verssorok az elmúlás

Illyés Mária,
Richly Gábor
és Lezsák Sándor

Tablók
az Andrassy úti
székház kerítésén

A kerítéskiállítás megnyitóján

Richly Gábor virággal köszönti Illyés Máriát
FOTÓ: NYIRŐ SIMON

as versek, erőteljesen bennük van a köröttünk létező világ. A szóban forgó vers azonban transzcendens létet idéz föl, amelyben a múlt, a jelen és a jövő összemosódik egy földön túli, meghatározhatatlan létben.

A másik itt kiállított vers apám legismertebb verse, illetve annak az első oldaláról készített másolatfragmentuma. Az *Egy mondat a zsarnokságról* verséről sokat írtak, sokat idézték, a Nap Kiadó például kötetbe gyűjtötte a versről írt legkiválóbb méltatásokat és komoly tanulmányokat. De tudunk-e mindent a versről? Az egyik legtöbb vitát kiváltó kérdés az volt, hogy mikor írta?

Tudjuk, hogy két változata van. A rövidebb jelent meg az Irodalmi Újság 1956. november 2-diki számában, ezt mondta apám lemezre Washingtonban, ez az, amelyik antológiákban és iskoláskönyvekben is szerepel. Kézírásos kézírata Szabó Lőrinc hagyatékában volt, és amikor az 1990-es évek elején a Petőfi Irodalmi Múzeum kiállítást rendezett apám emlékére, Szabó Lőrinc örököse engedélyezte, hogy a versről készített fotómásolat szerepeljen a kiállításon.

Tíz évvel később, magam is egy kiállításra készülve, kértem a Szabó Lőrinc hagyatékából a kézírásos kéziratot, hogy igényes másolatot készíttessenek belőle, de azt a választ kaptam –

Lóci akkor már nem élt –, hogy a kézirat nincs ott, nincs meg. Tehát ennek a változatnak a kézírásos kéziratáról csak a fotómásolat maradt fenn. Az Irodalmi Újságban kinyomtatott vers alatt az 1950-es dátum szerepel. Megvan azonban a mi hagyatékunkban ennek az újságnak az a lapja, amelyiken apám kézírással – ceruzával – áthúzta az 1950-es dátumot és fölé írta az 1951-et. Számomra ez azt jelenti, hogy az 1950-es dátum jelkép, szimbolizálja mindazt, amiről a vers szól. Hiszen 1950-ben indult meg az első öt éves terv és 1950 jelentheti a közbeszédben az „ötvenes évek” leglényegét. A ceruzával átjavított 1951-es dátummal viszont talán azt akarta jelezni apám, hogy a vers akkor

kapta meg a végleges formáját. Jóval később találtam meg a hagyatékban azt a kézírásos változatot, amelyről úgy vélem, hogy az az *Egy mondat a zsarnokságról* első megfogalmazása. Ezen a kiállításon csak egy részlete szerepel, de ez a fragmentum is érdekes és új ismeretekre vezetheti rá a figyelmes nézőt.

A lap felső jobbsarkában áthúzva szerepel az 1849-es évszám, amely félreérthetetlenül utal a vers keletkezésének idejére. Ugyanis az 1848-as forradalom és az 1849-es szabadságharc százéves évfordulójának ünneplése 1948–1949-ben óriási eseményt jelentett. Illyés Gyula ennek kapcsán kezdhette el fogalmazni XIX. századi kontextusba helyezve mindazt, amit a zsarnokságról meg akart fogalmazni. Ámde amikor leírta azt, hogy *Hol királyság van...*, azonnal éreznie kellett és át kellett húznia ezt a szót, hogy fölé írja: *Hol zsarnokság van...* Ettől a pillanattól a vers, mint egy hömpölygő, megáradt folyó megindult magát: a vers elkezdte írni önmagát. És Illyés Gyula tudta, hogy ezt a verset csak a saját tapasztalásból kiindulva fogalmazhatja meg, nem teheti XIX. századi keretbe, és hogy meg kell írnia az öt körülvevő rettenetet, ha túl akarja élni azt.

Kedves barátaim, menjenek ki és győződjenek meg mindezekről! Jó kiállításnézést kívánok és köszönöm a figyelmüket! ☘

*Milyen hamar megszokod a fákon a lombot;
milyen hamar megszokod, ha a lomb lefoszlott;
milyen könnyen véglegesnek veszed a nyarat, telet;
milyen hamar elfogadnád öröknek az életet...*

(Illyés Gyula: Milyen hamar)

GRÓH GÁSPÁR

„...költői
szintjén
a világnak”

Illyés Gyula, 1902–1983

A Rácegrespusztán 1902. november 2-án született Illyés (eredetileg Illés) Gyula ugyan a „puszta fia”, de családja szabadabb és igényesebb környezeténél. Uradalmi gépész édesapját szaktudása, jövedelme a cselédség fölé emeli, a gyermek Illyést francia nyelvórákra küldik, gimnáziumba íratják. 1916-ban anyjával (aki varrásból tartja el kettejüket) Budapestre költözik, kereskedelmi középiskolában tanul tovább. 1918–19-ben a háborús összeomlást követő forradalmaktól a társadalmi rendszer megújítását, szociális igazságtételt és a nemzet önvédelmi harcának megszervezését várja.

A kommün végnapjaiban kulturális előadást tartani indul vidékre, így találkozik az összeomló frontról visszaözönlő katonákkal. Az ebből az

élményéből született vers lesz az alapja annak az általa sokszor cáfolt legendának, hogy „vöröskatona” volt.

1919 őszén az üldözött kommunisták családjainak segélyezésében vesz részt. Érettségijét követően a bölcsészkaron egy szocialista mozgalomhoz kapcsolódó szervezkedés tagja, letartóztatása elől menekülve 1921-től 1926-ig Párizsban él. Beiratkozik a Sorbonne-ra, magyar és francia nyelvű szürrealista verseket ír, barátságot köt az avantgárd élenjáró alkotóival (Tzara, Cocteau, Aragon, Éluard), műveiket magyarra fordítja. Életműve kihagyhatatlan része két vastag kötetnyi műfordítása. Párizsban méri föl igazán hazája sorskérdéseit: a társadalom elmaradottságát, milliók kiszolgáltatottságát. Amikor már veszély nélkül megetheti, visszatér Magyarországra.

Az avantgárdtól az újnapiességig és újklasszicizmusig

Hazatérve előbb avantgárd lapokban publikál, majd a tehetségére fölfigyelő Osvát Ernő a Nyugathoz hívja. Írói függetlenségének biztosítására hivatalnoki munkát vállal. Verseiben az idejétmúltak tekintett paraszti világot, a szülőföld élménykörét jeleníti meg. Költői realizmusának újszerűségét a hagyományos formák és az avantgárd vívmányainak szintézise adja.

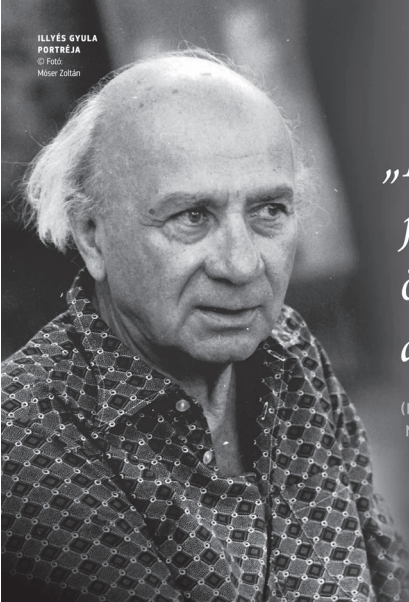
A húszas éveiben járó költő nemzedéke egyik vezéralakjává vált. Nem szakad el népi örökségétől, de legfőbb mestere Babits Mihály lesz, aki bevonja a Nyugat szerkesztésébe, és szűkebb baráti körébe fogadja. Babits 1941-es halála után Illyés a Nyugat helyébe lépő Magyar Csillag főszerkesztője lesz: működésének legfontosabb jellemzője az esztétikai és közéleti ellentétek fölé emelkedő értéktisztelet.

Nemzeti elkötelezettség és baloldaliság

Kamaszkori Petőfi-élménye jegyében alakul ki az meggyőződése, hogy a nép (a társadalom kiszolgáltatott tömegei) és a nemzet igazsága elválaszthatatlan. Emigrációjából visszatérve azt tapasztalta, hogy a forradalmak után a jobboldal minden szociális követelésben a kommunizmus visszatértétől retteg, az egykori forradalmi baloldal viszont elzárkózik a nemzeti érdekek védelmétől. Illyés szemben állt minden erőszak-kultusszal, embertelenséggel, következetesen demokrata maradt – egy demokráciaellenessé váló világban. Szociális igazságérzete jegyében elkötelezett baloldali volt, aki az emberi és politikai jogokat eltipró kegyetlensége és a nemzetköziség gondolatából levezetett nemzetellenessége miatt elutasította a kommunizmust. Hitler 1933-as kancellárrá kinevezésétől fogva fölerősödött a német birodalmi eszme. Dunántúli térhódításának és a magyarság egyidejű fogyásának veszélyeire hívta föl a figyelmet a nagy vihart kavarázó, *Pusztulás* című cikkében. Írásával indult a rövidesen megerősödő népi írói mozgalom.

A prózaíró születése

Illyés elsősorban költőnek vallotta magát, de azt tapasztalta, hogy prózai művei verseinél nagyobb hatást keltenek. Publicisztikája különösen felértékelte Illyés közéleti szerepét, ennek jegyében régi, kommunista szimpatizáns ismerősei elérték, hogy 1934-ben meghívást kapjon a

ILLYÉS GYULA
PORTRÉJA
© Foto: Mész Zoltán

„Minden jó irodalom összeesküvés, a kor ellen”

(ILLYÉS GYULA: NAPLÓJEGYZETEK, 1941)

ILLYÉS GYULA

(1902–1983)

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

ENGLISH

ILLYÉS GYULA
SZÜLEIVEL
ÉS TESTVÉREIVEL
© Foto: Illyés Mária

szovjet írók kongresszusára. Utazásától azt várták, hogy fenntartás nélkül csatlakozik hozzájuk. Ennek ellenkezője következett: a sztálini rendszer fanatikusága megerősítette alkati idegenkedését a kommunizmustól. Oroszországi útjáról írt könyve lett az első átfogó magyar beszámoló a kommunista világról. Könyvében elismeri a szovjet modernizáció eredményeit, de bemutatja a jövőbe vetett hit fanatikusainak érzéketlenségét és a rendszer embertelenségét. Összefoglalója mesterien kiegyensúlyozott, de így is egyértelműen jelzi, hogy mit gondol a Sztálin által tudatosan előidézett tömeges éhhalálról, az elárvult gyerekek sorsa iránt közömbös kommunizmusról. Útirajza nem akadt fenn a cenzúrán, de más írásainak szociális élessége miatt többször idézték bíróság elé. Megváltozott lírai hangvétele. 1937-ben a *Rend a romokban* című kötetben gyűjtötte össze a magyar viszonyok elleni indulatait kifejező verseit.

Az első sorban balról a második Püski Sándor, majd Püski Sándorné Zoltán Ilona, Zoltán Margit, Németh László, Gulyás György, Illyés Gyula, Duskó Antal FOTÓ: FORTEPAN

Költészet és próza egyensúlya

A hazája sorsáért aggódó, de társadalmát, valós helyzetét nem ismerő közvélemény látókörének bővítését, „Magyarország felfedezését” szolgálta Illyés a *Puszták népe* megírásával: a hárommillió föld nélküli cseléd kiszolgáltatottságára és nyomorúságára hívta fel a figyelmet. Műve az irodalmi szociográfia műfajteremtő klasszikusa. Első regénye, a *Kora tavasz* 1918–1919 nemzeti és társadalmi válságának, elvetélt forradalmainak hátterét, történetét mutatta be. Ekkor már az esszé is meghatározó műfaja, a *Magyarokkal* magától értetődő természetességgel érkezik az „esszéíró generáció” legjava alkotói közé. 1931-ben házasságot kötött Juvancz Irmával.

ILLYÉS GYULA
37 ÉVESEN, 1939
© Fotó: Illyés Mária

A népi írói mozgalomban

Tájékozottsága, ösztönös politikai és kapcsolatteremtő képessége Illyés a harmincas években a népi írói mozgalom vezéralakjává tette. E közösség meggyőződése volt, hogy a paraszti milliók sorsa olyan súlyú nemzeti sorskérdés, amely csak a trianoni békediktátumhoz mérhető. Átfogó földreformot sürgettek, de ennél többet akartak. Úgy látták: a társadalmi életen kívül rekedtek tulajdoni és műveltségi egyenjogúsítása, teljes integrációja és demokrácia nélkül a magyarság pusztulása megállíthatatlan. 1938-as válása után 1939-ben másodszor is megházasodott, Kozmutza Flóra gyógypedagógust vette el. Hamarosan megszületett lányuk, Illyés Mária.

Szétfosló remények

A népiek és más reformerek törekvéseit a második világháború kitörése nem hagyta tovább erősödni. A háborúba sodródott Magyarország az 1944-es német megszállással elvesztette maradék szuverenitását, az üldözötteket segítő Illyés maga is üldözött, hazája a világháború egyik legnagyobb vesztese lett. A romhalmazzá vált, majd milliányi polgárát elvesztő ország a szovjet érdekszférába került. A rövid, 1945–1947 közti látszatdemokráciában Illyés politikai szerepet vállalt, a parasztpárt képviselőjeként vett részt a földosztásban és kiállt a méltatlanul meghurcoltak, így írótsai (Németh László, Szabó Lőrinc) mellett. A megszállók fegyvereire építő, kizárólagos hatalomra törő kommunisták törekvéseit látva 1946-tól eltávolodott a politikától, és (az 1956-os forradalom napjaitól eltekintve) többé nem vállalt a két háború közötti mérhető közéleti szerepet. Bár a Moszkvából hazatérő kommunista vezetők szemében Illyés volt a legnagyobb élő magyar költő, helyzete ellentmondásossá vált, mert a ránehezedő nyomás ellenére sem állt a nyílt kommunista diktatúra idején a rendszer író-propagandistáinak sorába.

A forradalom és ami utána következett

Az 1956-os év Illyés életének is kivételes állomása. 1947 után ekkor jelent meg először új verskötete. A forradalom kitörésekor Miskolcon papírra vetette az évekkel korábban megírt és elrejtett, de emlékezetében őrzött versét: az *Egy mondat a zarnokságról*, mely a forradalom emblematikus költeménye lett. Illyést a forradalom vérbe fojtása miatti megrendültsége egész további életében kísértő depresszióba sodorta. Belső emigrációba vonult, melyet a legutolsók között, Déry Tibor 1961-es szabadulása után adott fel (érdekében korábban sikertelenül járt közben). A rezsim ideológusai az írókat (különösen a népi írókat) a forradalom legfőbb felelősei közé sorolták, ennek ellenére a kádári restauráció első, véres szakaszát követően a megnyerésükre törekedtek. Illyés nem tett hűségnyilatkozatot a rendszer mellett, de tudomásul kellett vennie a kialakult helyzetet: a terror nélküli diktatúrát.

A lírai költő megújulása

Illyés verseit a harmincas-negyvenes években a költői tárgyiaság jellemezte. A háború és az ötvenes évek, majd a forradalom utáni visszavonultságának verseiben azonban gyakoribb téma a táj, a természet sugallta gondolatiság: az elmúlás képei mellett ott van az újjászületés reménye. A *Kézfogások* (1956) és az *Új versek* (1961) nagy verseiben költészete olyan kortárs nagyságok szintjére érkezik, mint Auden, Reverdy, Ungaretti vagy Eliot. Verseiből több francia és angol válogatás is megjelenik, sok nyelvre lefordítják a *Petőfit* és a *Puszták népét*. Számos hazai és külföldi elismerés között 1965-ben megkapja az egyik legrangosabb költői kitüntetést, a knokke-i költői nagydíjat. Nobel-díjra is javasolják, de jelölése hivatalos részről nem történik meg. A hatvanas évektől köteteinek hangvétele egyre komorabb (*Dőlt vitorla, Fekete-fehér, Minden lehet, Különös testamentum*). A tárgyias verseket áttételekkel, asszociációkkal gazdagító modernségét formabontó, vívódó vagy drámai, tragikus hangvételű gondolati lírájában folytatja. Apokaliptikus látomások és tényleges tragédiák találkoznak, teret nyer a laza, szaggatott szerkesztés és a realitást a képzeletbelivel, a jelent a múlttal egyben látó, többszólamú, metafizikus tartalom; újra

Illyés az otthonában, 1964

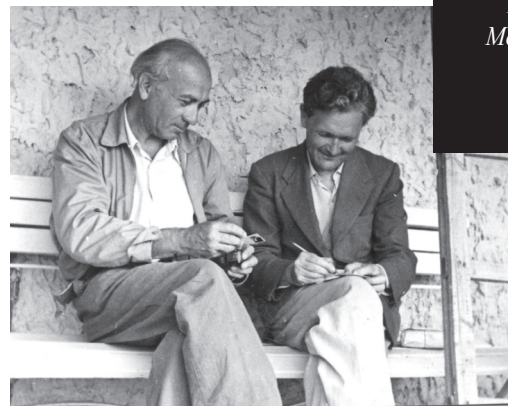
ír prózaverseket is. Költészetében rendszeresen visszatér a feleségével kötött, életre szóló szövetség témája, szerelmes verseinek nagy része csak halála után jelent meg.

Drámák, esszék

A közéletből kiszorított Illyés a nemzeti függetlenség, a szabadság eszményét drámaiban jelenítette meg. Az 1848 centenáriumán Bemről és Petőfiről írt dramatikus műve lett alapja a *Föltámadott a tenger* című filmnek, majd a *Fáklyalángban* és a *Dózsában* a vesztes igazság jövőt építő, erkölcsi győzelmét mutatta meg, a *Tisztákban* a katharok (albigensek) végzetének példázatában a nemzethalál vízióját állította színpadra. A magyar történelem drámai pillanatait megjelenítő művek (*Kegyenc, Különc, Testvérek, Malom a Séden*) mellett vígjátékokat és komédiákat is írt (*Bölcsek a fán, Bál a pusztán*). Kötetet szentelt az elkerülhetetlen öregedésnek (*Kháron ladikján*), sűrűn követve egymást jelentek meg régebbi és újabb tanulmányai, versei (*Hajszálgökörek, Fekete-fehér, Minden lehet*).

A magyarság jogainak védelmében

Illyés vállalta a közéleti tekintélyével járó felelősséget, ezzel a hatalommal való párbeszédet is. Hogy e kapcsolatai formálisak vagy szívélyesek lettek, az a vele találkozást kereső politikusok jó szándékán és képességein múlt. Az 1956-os forradalom után a hatalom a demokratikus és patrióta gondolkodásban látott fenyegetést. Ezért Illyést is akadályozta ezek megjelenítésében – noha élő klasszikusként ünnepelte. Jellemző példája volt e kettős játéknak, hogy eltűrte a *Válasz Herdernek és Adynak* című tanulmány (1977) megjelenését. Ebben Illyés a szomszédos nacionálkommunista rendszerek sanyargatta magyarság jogaiért emelt szót. Írása a nagyközönség körében hatalmas elismerést kapott. A megrettent hatalom ugyan megengedte az e cikket is közreadó, *Szellem és erőszak* című kötet kinyomtatását, de forgalomba a könyv már nem kerülhetett. Csak nyugati kiadásban és szamizdatként volt megszerzhető. A korlátozások ellenére Illyés mindent megtett a magyarság védelmében. Ezért írt előszót Janics Kálmán *A hontalanság éve* (1979) című könyvéhez, mely a csehszlovákiai magyarüldözés tényeit mutatta be. Baráti kapcsolatot ápolt a Kárpát-medence és a nyugati diaszpóra magyarságának íróival, költőivel, nélküle nem valósult volna meg az irodalmi nemzetegyesítés.

Illyés Gyula
és
Németh László,
1962

FOTÓ: FORTEPAN

Az utolsó évek

A betegségeivel küzdő, idősödő Illyés költészete, költői nyelve megújult, elvontabbá, sűrítettebbé vált. Utolsó, befejezett prózai vállalkozásában, a *Beatrice apródja*iban ifjúkori útkeresését bemutatva egyedülálló összefoglalást adott a XX. századi magyar történelem legsúlyosabb kérdéseiről. 1983-as halála után vált igazán egyértelművé, hogy mit jelentett Illyés a nemzet életében: fejedelem volt – az irodalom köztársaságában. Hasonló szerepet többé senki sem tölthetett be: a nemzeti-közösségi küldetésstudat irodalmi és közéleti szereppé formálásának kora elmúlt. Temetésén akkora tömeg gyűlt össze, amely fölért egy rendszerellenes demonstrációval. Személyében a XX. századi magyar szellemi és közélet legátfogóbb intellektusú, minden műfajában maradandót teremtő alkotója, a nemzet kivételes rangú szószólója ment el: halálával egy korszak is véget ért. ♣

A kiállítás anyagát
szerkesztette, szövegét írta:
Gróh Gáspár,
az MMA levelező tagja.
Grafikai tervezés:
Alajbeg Afrodite.
Fotók: Illyés Mária,
Móser Zoltán, Fortepan.
Magyar Művészeti
Akadémia, 2023

Barabás Miklós kiállítása a Magyar Nemzeti Galériában

125 éve halt meg Barabás Miklós, a XIX. századi magyar képzőművészet egyik legmeghatározóbb mestere.

Az évforduló alkalmából a Magyar Nemzeti Galéria 125 művet mutat be

a Barabás Miklós – A rajz mestere című kiállításon. A tárlaton néhány ismert festmény mellett elsősorban olyan rajzok és akvarellek láthatók, amelyekkel korábban még nem találkozhatott a közönség. A kiállítás átfogja a teljes grafikai életművet, így a korai munkák mellett láthatjuk majd Barabás itáliai képeit (köztük a *Velence alkonyatkor* című különleges remekművet), az 1840-es években a pályafutása csúcsára érő művész akvarelljeit, a korabeli fürdőéletet bemutató grafikáit, litografált arcképeinek sorozatát és néhány késői alkotását.

A RAJZ MESTERE

Barabás Miklós festményei, olyanok, mint a *Galambposta* vagy a *Vásárra menő román család*, az egész századról alkotott vizuális képünket és gondolkodásunkat meghatározzák. Ezeknél kevésbé ismertek grafikai és akvarellképei, pedig ezeken az alkotásokon mutatkozik meg igazán a művész kreativitása és virtuozitása.

Barabás Miklós képei nélkül egészen más-képp látnánk a reformkort, az azt követő évtizedeket, valamint a korszakot alakító és meghatározó szereplőket: a művész szinte minden jelentős kortársát megörökítette, sokukat személyes ülések alkalmával. Megismerkedhetünk Petőfi Sándor, Kölcsey Ferenc, Csokonai Vitéz Mihály, Berzsenyi Dániel, Kazinczy Ferenc, Vörösmarty Mihály, vagy épp Bajza József arcképével, valamint a művek segítségével képet kaphatunk arról, hogy milyen volt a XIX. század közepén az Alagút és a Lánchíd építése, hogyan nézett ki egykor a Budavári Palota lát-képe, vagy milyenek voltak a hétköznapiak a Barabás műtermének is helyt adó otthonában, a ma is létező városmajori Barabás-villában.

Valóságos időutazás részeseivé válhatunk a 125 alkotást felvonultató kiállításon. Az azóta eltelt évtizedekben számos alkalommal feldol-

gozták már a munkásságát, ám ebben a válogatásban most olyan, magántulajdonban lévő művek is megtekinthetők, amelyeket ritkán vagy még sosem látott korábban a nagyközönség.

Miért is fontos a grafika műfaja? A rajz minden műfajnak az alapja: a festő, a szobrász és az építész is először rajzban fogalmazza meg a majdani végső alkotást. Nem tudni, hogy az ember mikor örökölt meg először valamit vonalak segítségével, de az biztos, hogy sok ezer éves készletéről van szó (gondoljunk

Barabás Miklós három lánya, 1864

csak az Altamira-barlang falain lévő vadász-jelenetekre). Az autonóm rajzok végül a XIX. században, Barabás Miklós korában terjedtek el igazán. A papíralapú alkotások ráadásul érzékenyek a fényre, hőre és nedvességre, így állandó kiállításon nem szerepelhetnek. Ezért is különleges, hogy átfogó képet kaphatunk a teljes grafikai Barabás-életműről: a korai munkáktól a pályafutása csúcsára érő mester akvarelljein át a kései alkotásai közül is megismerhetünk néhány remekművet.

Hessky Orsolya és Dsupin Luca művészettörténész-kurátorok gondoskodtak arról, hogy nemzetközi kontextusba is belehelyezzék a magyar művész grafikáit, így német, osztrák és angol művészek munkáiból is láthatunk izgalmas párhuzamokat.

Barabás Miklós önéletrajza ugyancsak lebilincselő a XXI. század embere számára: nemcsak a művész életével, hanem a XIX. századi magyar művészettel kapcsolatban is az egyik legfontosabb dokumentum, teli érzékletes idézetekkel és humorrall. „*Hároméves koromban a dálnoki falusi iskolába adtak. Olyan kis legény voltam még ekkor, hogy télben, ha hó esett, ölébe vett a nagyatyám bérese, s úgy vitt az iskolába. Egy kis hársfatábla volt a nyakamba akasztva, melyen írni tanultunk, mert a papírért pénzt kellett volna adni.*” A korai nehézségek ellenére végül ő lett az első olyan művész itthon, aki képes volt megélni a festészetéből. Kvalitásaival és kreativitásával az 1830-as évek második felétől már befutott alkotónak számított, aki képes volt emlékezetből felidézni arcképeket, akár évtizedek múltán is. „*Folytonosan abban gyakoroltam magamat, hogy az olyan arczot, a ki érdekelt, vagy éppen kitűnőbb emberé volt, fejből fessek le s annak minden arczvonását szinte könyv nélkül megtanuljam (...)* ennek az emlékezet után való festésnek azután olyan híre terjedt, akár csak a tatárjárásnak.” Az évek múlásával és a technikai tudás gyarapodásával egyre élethűbb portrékat tudott készíteni. Barabás az anyagi sikereknek köszönhetően számos helyen megfordult Európában, így Itáliában is 1834–1835-ben. A sok szempontból meghatározó tanulmányúton készült alkotásaira különösen vigyázott: piros

Enferiőr a Dózse-palotában, 1834

bársonymappába gyűjtve őrizte őket, a korszak vándorfestőiehez hasonlóan. Az itt töltött idő alatt bejárta Firenzét, Nápolyt, Velencét és Rómát, és sok inspirációt szerzett későbbi alkotásaihoz. A művész ráadásul nagy teherbírási ember volt, rendkívül sokat dolgozott, és a magyaron kívül még öt nyelven beszélt és írt.

Az 1840-es évek második felétől a festő a városmajori Barabás-villában fogadta a tanítványait, így például Than Mórt, aki egy zsánerképén meg is örökítette a polgári otthonnak tetsző műterembelsőt. A villa nem egy egyszerű műterem volt, hanem a művész otthona is: emiatt nem látunk lecsöpönt festékfoltokat a padlón, ellenben a térben egymás hegyén-hátán sorakoznak a festmények, a falakon pedig a tanulmányok, vázlatok és metszetek. Ugyanaz a rendezettség és tisztaság sugárzik a műteremből, amely Barabás egész életművét is áthatja.

Érett alkotóperiódusában gyakorlatilag ő lett a nemzet festője, és számos korabeli sztárt örökített meg a képein mellett, hogy állami megbízásokat is ellátott. Laborfalvi Rózáról vagy Felekynéről készült alkotásai a magyar színjátszás ügyét is nagyban erősítették. Művein büszkén jelezte, hogy „természet után készültek”, és az egyik legérdekesebb példa a Petőfi Sándorral egykorú portré, amelyet élő modell után örökített meg. Bár kései önéletrajzában azt írta, „Az ötvenes években művészi tekintetben nem sok érdekes történet velem”, valójában megrendelésre ekkor készítette el az ifjú Ferenc József császár első életnagyságú, reprezentatív portréját, amelyet a sajtó is lelkesedve méltatott. Az 1860-as években az ország gazdasági helyzete nehéz volt, és – lévén a képzőművészet is háttérbe szorult – Barabás megrendelése is megcsappantak. 1861-ben meghalt szeretett felesége, ezután kezdett el nyitni a korban újak számító fotográfia fele. A fényképeken a festményei beállításait vitte tovább, mégsem aratott velük olyan sikereket, mint velük, így végül visszatért hozzájuk.

Az idősödő mester az 1870-es és 1880-as években ismét számos megrendelést kapott, és korai alkotásait is gyakran másoltatták vele.

Ekkor születtek a reprezentatív, hivatalos portréi, amelyekre már hűvös elegancia és komolyság jellemző, szemben az 1830-as években készült, néhol megmosolyogtató munkáival. Az egyik legkedvesebb mű a kiállításban egy aprócska akvarell, amelyen Bánffy Ilona grófnő ül egy szamár hátán. Barabás tudatosan törekedett a meghökkentésre az egyszerre zsánerképnek és portrénak is tekinthető képpel, amelyen keresetlen egyszerűséggel, ugyanakkor humorral megfűszerezve a grófnőt látjuk, akit – sok más kíváncsi utazóval egyetemben – állatok hátán szállítottak Tivoliba. A számár a nőalak mellett a kép egyik főszereplője, ráadásul a művész teljesen elhagyta a környezet megfestését, amellyel még inkább fókuszba helyezte a két alakot. A virtuóz akvarell frontális beállítású kedves fricska, hiszen egyszerre szokatlan és bájos, ahogyan nemcsak a grófnő, hanem a számár is felveszi velünk, nézőkkel a szemkontaktust.

Visszakanyarodva Barabás időskorára: 1878-ban, munkásságának ötvenéves jubileumán a munkatársai köszöntötték, és kiállítást rendeztek műveiből a Múcsarnokban, mintegy négy-száz alkotását mutatták be. 1896-ban már a hatvanadik évforduló előtt tisztelegtek. A festő élete utolsó éveit bártfai nyaralójában töltötte, ahol kedvtelésből több könnyű akvarellt festett. Kutatóját és szakértőjét, Hoffmann Edithet idézve: „Az egész magyar sajtó meleg hangon méltatta a művész érdemeit, megállapítva róla, hogy a 19. századnak ecsettel dolgozó

Kirándulás Tivoliba (Bánffy Ilona grófnő szamárhátán), 1835

történetírója volt, ki műveiben halhatatlan emléket állított egy dicsőséges korszaknak.”

Barabás fáradhatatlan, a festészet és a grafika szinte minden műfajára évtizedeken keresztül kiterjedő tevékenysége hosszú időn keresztül példaként és mintaként szolgált az őt követő generációk számára. A halála után minden jelentős újság megemlékezett róla, és nem sokkal később emlékkiállítás is rendeztek a tiszteletére. *Galambposta* című olajfestménye a Nemzeti Galéria XIX. századi kiállításának szerves részét képezi. Barabás alighanem legismertebb alkotása 1843-ban született meg, a művész harminchárom éves korában, ám azt megelőzően már többször feldolgozta a témát. Az eredeti mű ugyanis csakhamar olyan népszerű lett, hogy számos másolatot kellett készítenie róla, de a kompozíció azonos mind-egyiken: a nőalak ugyanabban a pozícióban, galambbal a kezében ül egy ablak mellett. Nemcsak egy megkapó női portrét látunk, hanem egy különleges, biedermeier szobabelsőt is. Ez az intim szoba értelmezhető egyfajta katalitkaként is, minthogy a fiatal nő nyitott ablak mellett ül kezében fehér galambbal, amelynek az egyik szárnya szabad. A biedermeier stílusnak az Osztrák–Magyar Monarchiában volt a legnagyobb hatása, a lakáskultúrából terjedt el a képzőművészetben. A pátoszmentes, békét és nyugalmat árasztó lakberendezési tárgyak kielégítették a feltörekvő polgárság igényeit és nagy hangsúlyt helyeztek a kényelemre. A piros, fehér és zöld szín a nemzeti színeket idézi elénk, ami különös jelentőséggel és gesztussal bírt a nemzeti festészet megteremtésének éveiben, emellett a fehér az ártatlanság színe is. Érdemes összekötni a *Barabás Miklós – A rajz mestere* című kiállítás megtekintését a múzeum állandó kiállításain fellelhető egyéb Barabás-művekkel.

Egyik rendhagyó tárlatvezetésen Csorba László történész Barabás Miklóst, az embert, a művészt, valamint a közéleti személyiséget mutatta be. A szegény székely család sokadik gyermekeként született Barabást a tehetsége és a szorgalma juttatta odáig, hogy ő lett Magyarországon az első festőművész, aki a családjával együtt kizárólag a művészi honoráriumából meg tudott élni a gyarapodó Pest-Budán. Életútjának fontos jellemzője, hogy feleségét egy svájci francia polgárcsaládból választotta. Vajon milyen közösségek formálták a gyermek, majd a pályakezdő, a fiatal férfi és a sikeres művész világát, gondolkodását, s mit hagyott hátra maga mögött, majd hová jutott el abban a korban, amikor – képein is megörökítve – megszületett a modern Magyarország?

Kellemes sétát kívánunk az MNG termeiben a 2024. január 14-éig látogatható kiállításon, ahol rendhagyó módon most még nagytóval is megvizsgálhatják az érdeklődők az egyes képek részleteit.

♣ Az MNG híradása alapján:
Weltler Ildikó

A fájdalom nem múlt el, nem múlik. Férje, szerelme, gyermekei apja, Lajos halott! Az Úr magához vette. Az Úr, akiben mindig bízhat. Odatérdelt a falra függesztett kereszt elé, hangosan imádkozott, ez kicsit megnyugtatta. Férjének képe tűnt fel előtte, amint együtt lovagolnak egymás mellett. Ahogy akkor is, amikor II. Frigyes hívására a kereszties hadjáratba, végzetes útjára indult. Lajos, itt hagyta engem! — sóhajtott. Te megértettél, segítettél mindenben, a rokonaid alig várják, hogy belém marjanak!

Gerti, a szolgálója robbant be szobájába.

– Asszonyom, gyorsan szedd rendbe magad, Henrik úr jön látogatásodra!

Gerti segítségével hamar átöltözött, megtörölte arcát, megigazította haját. Ne panaszkodjon a fogadtatására a sógora! Henrik elegáns alakja hamarosan megjelent az ajtónyílásban. Ruhája színes, haja, rőt szakállá állt.

– Remélem, nem zavartalak meg semmi fontos dologban – mondta árnyalatnyi gúnnyal hangjában.

– Az imádkozásban – lehelte Erzsébet.

– Hát mi másban tudtalak volna?

Henrik recsegye nevetett, majd Gertire nézett.

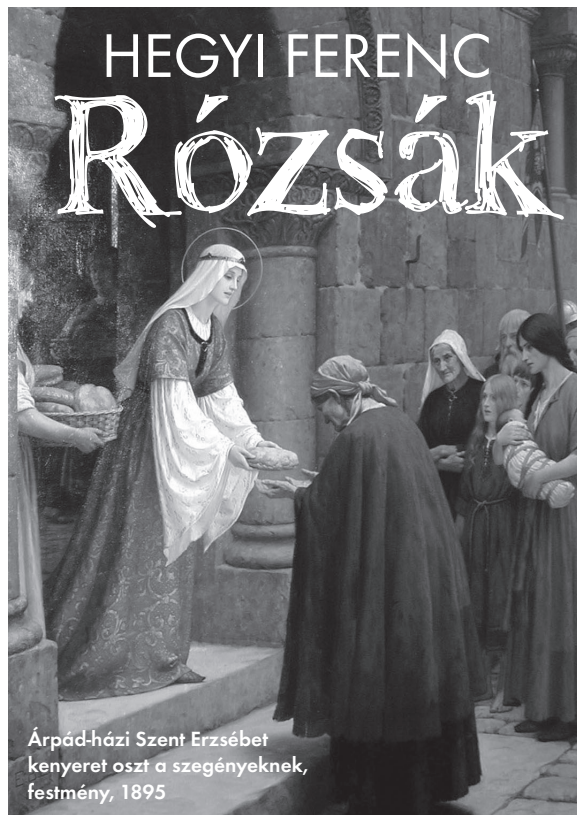
– Eredj ki, beszédem van az asszonyoddal!

– Megbocsásd, az én szolgálóknak én parancsolok! Erzsébet arca kipirosodott. – Gerti, kérlek, hagyj magunkra minket! – A szolgáló kisuhogott, Henrik megköszörülte a torkát.

– Igazad van, a közvetlen szolgálóidnak valóban te parancsolsz – vágott bele mondanójába –, de a mai naptól csak nekik! Annak a kettőnek! Mindenki más nekünk, nekem engedelmességek! A grófsági vagyont felett én rendelkezem, minden kiadást, bevételt személyesen vagy megbízottjaim által ellenőrizni fogok. Véget vetek a javaink koldusoknak való szétosztásának, herdálásának, amit szegény testvérem, Lajos, képtelen volt nálad elérni! Mostantól, ha gyermekeidnek vagy neked szükséged lesz bármire, hozzám fordulj! Úgy vedd, amit itt elmondtam, az a családi tanács döntése!

Kurtán meghajolt, aztán döngő léptekkel elhagyta a szobát.

Erzsébet leült a heverőjére. Az Árpád-házi vér tüze lassan lohadt. Mit merészel ez a kifent ficsúr! – fújtatott maga elé. Bezzeg, ha élne Lajos... Vele mennyi jóra, hány szegény éhező megsegítésére fordították azt a vagyont, amit az Úr rájuk bízott! Ennek vége. De imádkozni még imádkozhat a rászorulóért... meg önmagukért. Szokása szerint végigterült a földön, és hangosan könyörgött a Mennyek Urához, hogy bocsássa meg neki, amiért a büszkeség erőt vett rajta, és kérte, adjon erőt sorsa elviseléséhez.

Zeke úr és szín pompás kísérete a palota dísztermében felsorakozott Henrik székével szemben. Zeke kilépett közülük, üdvözölte a tartománygróft a nagy hatalmú magyar király, II. András nevében. Henrik szorongva hallgatta a cifrán öltözött barbárt. Jövetelük oka – mondta az – „királyuk szeretett lányának mostohára fordult sorsa.” A mindenségit ennek a szenteskedő magyar nőnek! – nyelt nagyot. A végén miatta kerül bajba? András ugyan nincs a szomszédban, a keze azonban messzire elér, ha zokon veszi lánya kisémmzését! Ráadásul a mainzi érsekben hamar szövetségesre találna... De nem! Hiszen ezek csak haza akarják vinni Erzsébetet! – könnyebbült meg a követ körmondatainak végén. Alig palástolt örömmel adta meg a hozzájárulását az özvegy távozásához.

Lefelé jövet Wartburg várából Zeke úrban forrt a méreg. Nem értette, mi ütött ebbe a gyönyörű királyi nőbe, Erzsébetbe? Elismerte, hogy megalázták, kisémmizték férje rokonai, mégsem akar visszatérni velük Magyarországra. Merthogy itt van dolga, a férje népén kíván segíteni! Ezzel indokolja a királynak, miért jött dolgavegzetlenül haza? Lovag létére miért hagyta kiszolgáltatott helyzetben hűbérura lányát? Dühösen a nyeregkápára vágott. Ej, Andrástól kér egy sereget, és móresre tanítja ezt a pimasz német népséget! Ebbe a gondolatba burkolódzva lassan megnyugodott.

Erzsébet nézte a magyarok távolodó csoportját. Csak a vezetőjük dolmányán lévő drágakövekből hosszú időnkig jóllakatná egy falu népet – gondolta. Menjen vissza a pompába, kényelembe, a király megözvegyült lánya szerepébe? Bájoljon az udvaroncokkal naphosszat? Ez

várt volna rá, ha elfogadja apja segítő kezét. Most, amikor lehetősége adódott, hogy szíve szerint, az evangéliumok szellemében, szegénységben, a mások iránti segítségnek éljen? Apja kétségbeesne, ha az ő udvarában kezdené el ezt gyakorolni! Jobb itt, ahová Isten keze irányította – térdelt le a kereszt elé.

Képzletében felidéződött, amikor Lajos távollétében három évig ő irányította a grófság ügyeit: ispotályt hozott létre a rászorulóknak, a rossz termés miatti éhínség elkerülésére megnyitotta az uradalmi csűröket, hombárokat a szegények ellátására, és mindenütt ott volt, mindent személyesen felügyelt. És így békében, lázadások, fosztogatások nélkül vészelte át a grófság a megpróbáltatásokat. Ezek után volt képe Henriknek gúnyolódni vele? A pimasz!

– Uram, bocsásd meg nekem, megint vétkeztem, gögös és gyűlölködő voltam! – rogyott térdre. Bár, abban igaz van a grófnak, jó ideje csak a saját sebeit nyalogatja. Felpattant, Gertiért kiáltott, rövid készülődés után már por-

zott az út lova patkói alatt. Hamarosan jobbról-balról köszöntötték a vár körül lakó népek. Láttá, maradt itt rászoruló elég. A friss levegőn lassan oldódott benne a feszültség. Visszafelé vette az irányt, a palota felé. A várhoz közeli kunyhó előtt elkínzott arcú asszony üldögélt, körülötte két visító apró gyermek. Kérdésére, mi a baj, azt válaszolta a nő: éhesek.

A palotába érve elküldte szolgálóját a konyhára friss kenyérért. A három nagy cipőt behelyezte egy kosárba, mindent eltakaró köpenyt kanyarított magára, s útnak indult. Sikerült észrevétlenül kisurrannia a várból, mosolyogva, boldogan lépkedett lefelé a lejtőn. Mindjárt segít azon a szegény családon! Ekkor, mintha a földből nőtt volna ki, Henrik jelent meg a kanyarulat mögül, vadászeitől körülveve.

– Micsoda meglepetés, a könyörületes özvegy! – kiáltott fel. – Hadd lám, tiltásom ellenére, most éppen mit csempész ki tőlünk a dologtalanoknak?

– Rózsákat! – lehelte megsemmisülten a királylány.

– Télvíz idején? – Henrik kiragadta kezéből a kosarat, felnyitotta a tetejét, s meglátta a csokornyí illatozó rózsát! Elvörösödött, visszalökte a kosarat Erzsébethez, akinek szintén lángolt az arca.

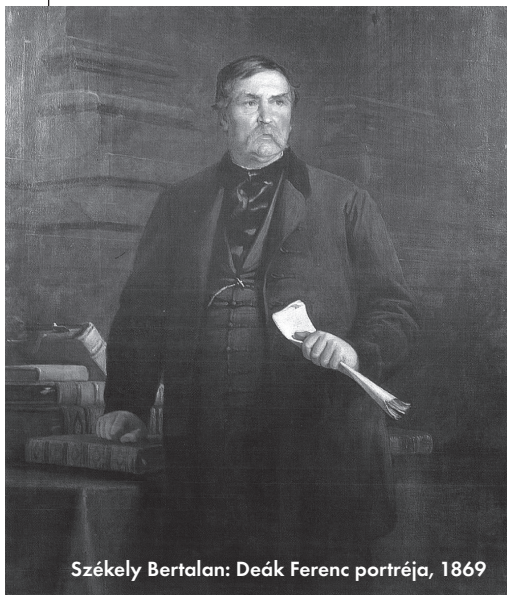
– Eredj utadra! – mondta durván a gróf, ajka remegett, került az asszony pillantását.

Erzsébet alvajáróként lépkedett, közben folytak a könnyei a hálától és a megdöbbenéstől. Öröme a kunyhónál a kosarából a három cipő került elő. A farkasként faló gyerekeket nézve eldöntötte: még ma kikötözik a várból. Ne akadályozhassa senki, hogy amije maradt, megoszthassa a szegényekkel! ♦♦

SZÖGI LÁSZLÓ

AKI A SZABADSÁG, ÉS NEM A SZABADOSSÁG ÜGYÉT KÉPVISELTE

220 éve született Deák Ferenc

Székely Bertalan: Deák Ferenc portréja, 1869

A magyar történelmi emlékezet előszeretettel őrzi nagy hadvezéreinek, hőseinek, forradalmárainak emlékét, s kevésbé azokat, akik nem hajtottak végre valamiféle hőstettek. Ebben máig közrejátszik az egykori „baloldali, kommunista” történelemszemlélet, amely a történelmet mintegy a „haladó” társadalmi mozgalmak, a parasztfelkelések, a forradalmak, a munkásmozgalmak sorozatának fogta fel, és így mutatta be több nemzedéknek. Ennek révén alakult ki egy furcsa „hőssorozat” a magyar történelemben Budai Nagy Antaltól kezdve Dózsa Györgyön át Szegedinác Périóig, illetve a Thököly-, Rákóczi-, Kossuth-féle szabadságharcokig, majd egészen a Tanácsköztársaságig és a második világháborús partizánokig.

Ez a – valljuk be – primitív történelemszemlélet nagyban torzította a magyar múlt megítélését, és kevert össze valós és valótlan fogalmakat, jelentéktelen és jelentős személyeket. Ebben a kontextusban a „nem forradalmárok” nem kerülhettek a magyar történelemben az őket megillető méltó helyre, és ezek közé tartozott Deák Ferenc is. Illő tehát, hogy születésének 220. évfordulóján megemlékezzünk róla, különösen azért, mert ő volt a XIX. századi

nemzeti liberalizmus egyik legnagyobb alakja Magyarországon. Napjainkban különösen fontos, hogy megértsük a különbséget a Deák, Eötvös, Trefort és mások nevével fémjelzett valódi liberalizmus, és a napjainkban ennek nevezett, egészen más eszmerendszer között.

Deák Ferenc életútja jól ismert, így csak röviden utalok rá. A Zala megyei Söjtörön született 1803. október 17-én középnevelési családban, amelyben felmenői már megyei tisztségeket töltöttek be. Anyja, akinek ő volt a hetedik gyermeke, belehalt a szülésbe, majd ötéves korában apja is meghalt, így rokonai nevelték fel. Az árvaság bizonyosan hatással volt jellemére és fejlődésére. Tanulmányait a Dunántúl híres szerzetesi gimnáziumaiban kezdte. A keszthelyi premonstrei, a pápai bencés, majd a nagykanizsai piarista gimnáziumban tanult. Felsőfokú képzésre a Győri Királyi Jogakadémiára iratkozott be, ahol elvégezte a kétéves bölcsészeti, majd a szintén kétéves jogi tanfolyamot. Érdekes, hogy számos kortársával ellentétben még rövid időre sem ment külföldi tanulmányútra. Pesten a Királyi Táblánál ügyvédi vizsgát tett, és megkezdte jogi pályáját.

Már Győrben kitűnt a magyar történelem és közjog iránti érdeklődése, kiváló tanulmányi eredményei és szónoki tehetsége is. Mindezek következtében gyorsan emelkedett a megyei közigazgatás ranglétráján, és már 1832-ben helyettes alispán lett, majd 1833-ban Zala megye követeként eljutott a pozsonyi országgyűlésbe.

Bekerülve az országos politikába, barátjává fogadta Wesselényi Miklós, Kölcsey Ferenc, Klauzál Gábor és a reformellenzék több tagja. Deák a magyar reformellenzék törekvéseit támogatta, de következetes volt abban, hogy ezt nem erőszakos úton, hanem az ellenfelek fokozatos meggyőzésével, szívós és pontos

jogi érveléssel, mindig a törvényesség talaján maradván, de nem megalkudva lehet elérni. Jellemének alapvető tulajdonságai már ekkor megmutatkoztak. Sohasem kereste a maga hasznát, nem kívánt fényes karriert, magas hivatali rangot elérni. Önzetlensége és egyben hazaszeretete, a nemzet felemelkedése iránti elkötelezettsége, a jobbágyfelszabadítás, a valódi szólásszabadság, a vallási türelem melletti kiállása biztosított tekintélyt számára. Valóban a szó eredeti értelmében volt liberális, a szabadságot, és nem a szabadoosságot képviselte. Védté a szólásszabadság nevében Wesselényi Miklóst, amikor az udvar hűtlenségi pert indított ellene. 1837-ben a Magyar Tudós Társaság, az Akadémia tiszteleti tagjává fogadta, majd 1855-től annak igazgatósági tagja lett.

Az utolsó két reformországgyűlésen Deák személyesen nem volt ott, de így is részt vett a politikában, többek között az ellenzék 1847-es programjának kompromisszumos összeállítása is a nevéhez fűződött. 1848-ig nem akart összekülönbözni Kossuthal, bár nem értett vele mindig egyet. Az egyetlen magas tisztség, amit életében elvállalt a Batthyány-

kormányban 1848-ban, az igazságügy-miniszteri tárca volt. Pozsonyban részt vett az áprilisi törvények kidolgozásában, szigorúan ragaszkodva a törvényesség talajához. Mivel az áprilisi törvényeket

az uralkodó jóváhagyta, a felelős magyar minisztérium teljes legitimációval alakult meg. Deák és Kossuth útja 1848. szeptember elején végleg elvált. Batthyány és Deák 1848. augusztus legvégén még Bécsben tárgyalt az udvar és a magyar kormány közti ellentét elsímítása érdekében. A megegyezésre azonban ekkor már minden esély elszállt, és ezért a kormány tagjai szeptember 11-én lemondtak tisztségükről, Szemere Bertalan és Mészáros Lázár kivételével

LEXIKON:

Szögi László (Budapest, 1948) történész, levéltáros, könyvtáros. 1995 és 2013 között a budapesti Egyetemi Könyvtár főigazgatója. Több nemzetközi történész-társaság tagja.

Deák Ferenc szülőháza Söjtörön

Koronázási szertartás, 1867

Deák Ferenc a Batthyány-kormány, az első felelős magyar kormány igazságügy-minisztereként

Zichy Mihály: Erzsébet királyné Deák Ferenc ravatalánál

vel. Kossuth a katonai ellenállást választotta, és megkezdődött a szabadságharc, amely máig a magyar történelmi emlékezet méltán dicső fejezete. Nyilván 1848 őszen még nem lehetett tudni, hogy a magyar szabadságharc milyen sikereket fog aratni, és végül miért bukik el, de az bizonyos, hogy túllépett a szentesített törvényeken. Deák ezt nem fogadta el, Kossuth pedig a legvégsőig elment a magyar szabadságharc védelmében, beleértve a Habsburg-ház trónfosztását.

A magyar mentalitáshoz kétségtelenül jobban illik a hazáért a végsőig harcoló és akár életét áldozó forradalmár személyisége, mint a kompromisszumokat kereső, a szívós, nem látványos tárgyalásokat folytató, óvatos politikai egyénisége. Nem véletlen, hogy szinte minden magyar településen van Kossuth és Petőfi utca, és számtalan Kossuth-szobor díszíti a magyar városokat. Érdekes beszélgetésem volt egyszer egy kiváló cseh történésszel. Mikor a magyar és lengyel történelem híres forradalmait hoztam szóba, csupán annyit kérdezett: „Na és mit értetek el?” És valóban, a cseh történelemben Fehérhegy óta nem voltak ilyen forradalmak, mégis úgy nyertek meg két világháborút, hogy csak a diplomáciájuk volt nagyon sikeres. Nyilván nem tagadhatjuk meg Kossuth érdemeit, de azért valljuk be, 1849-ben a Habsburg-dinasztia trónfosztása nem volt valami logikus lépés, és a későbbi politika törekvései sem valós helyzetértékelésen alapultak.

Deák a levert szabadságharc után következetes maradt, hiszen a Habsburg-udvar nemcsak hogy az 1848-as törvényeken lépett túl, de – Magyarország 1848 előtti jogállását is megszüntetve – egy centralizált birodalmat kívánt létrehozni. Ahogy mondani szokás, a magyarok ellen fellépett nemzetiségek azt kapták jutalmul, amit Magyarország büntetésül, így senkinek az elképzelései nem valósultak meg. A vereség után Deák a passzív rezisztenciát választotta, arra várva, hogy eljön az az idő, amikor a magyar alkotmányosság helyreállhat. Híres mondása, ami szege di szobrára is ki van írva: „Amit erő vagy hatalom elvesz, azt idő és szerencse visszaadhatják, de amiről a nemzet önként lemondott, annak visszaszerzése nehéz és kétséges.” Deák következetesen képviselte a visszatérést az 1848-as törvényes alapokra, és ebben véleménye mind Kossuthétól, mind Széchenyiétől eltért. Miután 1859-ben Ausztria vereséget szenvedett Franciaország és a Szárd Királyság elleni háborújában, az udvar előtt is nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarországgal meg kell egyezni. Az 1860-as „októberi diploma” azonban csak az 1848 előtti helyzetet állította helyre, de nem ismerte el az 1848-as törvényeket. Deák Ferenc pedig nem fogadta el a neki felajánlott országbírói méltóságot, vagyis következetesen képviselte korábbi álláspontját. Az újra összehívott országgyűlésben Deák fogalmazta az uralkodóhoz intézendő

feliratokat, elutasítva a radikálisok határozati álláspontját. Az osztrák kormány ekkor még nem volt hajlandó a kompromisszumra, így átmeneti újabb abszolutista korszak következett.

1865. április 16-án jelent meg a *Pesti Napló*ban Deák talán legismertebb és leghíresebb írása, a *Húsvéti cikk*. Ebben Deák leírta azt a híres mondatot, hogy „Készek leszünk mindenkor törvény szabta úton saját törvényeinket a birodalom szilárd fennállhatóságának biztonságával összhangzásba hozni.” Ezzel lényegében megalapozta a kiegyezés lehetőségét Ausztria és Magyarország között. A porosz-osztrák háború késleltette a tárgyalásokat, de az osztrák vereség egyben végleg a kiegyezés irányába mutatott. Nem kívánom itt részletezni a kiegyezés folyamatát, de érdemes megjegyezni, hogy Ferenc József személyesen tárgyalt Deák Ferencel a kérdés részleteiről. A kiegyezés híre ellentétes érzelmeket váltott ki. Kossuth 1867. május 22-én nyílt levelet intézett Deákhöz Párizsból. A híres *Cassandra-levele*ben Kossuth így fogalmazott: „...kötelességemnek tartom megtörni hallgatásomat, nem avégett, hogy vitatkozzam, hanem hogy Isten, a Haza s az utókor nevében esdekelve felszólítsalak... Ne vidd azon pontra a nemzetet, melyről többé a jövőnek nem lehet mestere!” Bár a levél nagy hatást keltett, de a kiegyezés hívei abszolút többségben voltak, az 1867. július végén életbe lépett, és megkezdődött Magyarország fél évszázados, addig soha nem látott ütemű fejlődése. Deák következetes maradt, és az új kormányban nem vállalt szerepet, de élete végéig (1876) hatással volt a magyar politikára.

Máig nagyon nagy kérdés, vajon igaz-e Kossuthnak. A kiegyezés vezetett Trianonhoz? Lehetett-e a jövőt látni 1865-ben? Meggyőződésem, hogy nem lehetett. A dualista Magyarország a klasszikus liberalizmus mintaállama volt, legalább a századfordulójig. A nemzetiségek sok helyen ma is örülnének, ha olyan helyzetben lehetnének némelyik államban, mint az 1867 utáni Magyarországon; a zsidóság emancipációja sehol nem valósult meg olyan mértékben, mint éppen nálunk, hogy csak néhány példát említek. A dualizmus fél évszázadában egész Magyarország olyan fejlődést produkált, amelynek eredményei ma is láthatók itthon is, és az elcsatolt országrészekben is.

A XX. század elejére a nemzetközi viszonyok teljesen megváltoztak. Olyan kérdések kerültek előtérbe, amelyekre Deák nemzedéke nem is gondolhatott. A magyar és a nemzetközi politika is egyre inkább távolodott attól a klasszikus liberalizmustól, amelynek Deák egyik legkiválóbb képviselője volt. Nem az ő politikájuk vezetett Trianonhoz, így különös tisztelettel emlékezhetünk erre a reformnemzedékre, köztük a *haza bölcsére*, Deák Ferencre. ☛

SIMON ERIKA

„ANYÁM KÖTŐTÜJÉVEL VEZÉNYELTEM...”

Beszélgetés Vásáry Tamással

Túl kilencvenedik születésnapján Vásáry Tamás folytatja immár nyolcvankét éves művészi pályáját az év ünnepi hangversenyein. Zongoraművészként, karmesterként, sőt avatott kommentárjaival, a hangversenyteremben rögtönzött esszéivel a zenén túli világba is bevezeti hallgatóságát a következő hónapokban.

Kilencvenen túl is gyermeki kíváncsisággal, fölfedező kedvvel készül a remekművek előadására, hiszen tudja, a nagy művészet újra és újra csak szorongó áhitattal közelíthető meg: az mindenkori újrakezdés.

A hallatlan tapasztalatokkal rendelkező idős mester ugyanolyan tiszta szívvel készül feladataira, mint ahogy tette már nyolcesztendőskorában is. Mindegy, hogy gyermek vagy bölcs művész: ő Vásáry Tamás.

Vásáry Tamás a zongoránál

– A Magyar Rádió 2014-ben felkérte önt: legyen zenei együtteseinek főzeneigazgatója. A szonátaforma zenei eseményeinek sodrában fontos pillanat a téma visszatérése: a rádiózenekar élén egykor eltöltött tizenkét esztendeje után milyen érzés volt a visszatérés?

– Nagyon jó analógia. Az életben minden fontos esemény váratlanul ért, jó is, rossz is, életet megváltoztató módon. Csak egy régi példa: fiatalon az Operaházba szerettem volna bekerülni, erre huszonhárom éves koromban mód is lett volna. Tóth Aladár, az Operaház akkori igazgatója, a kor kiváló zenekritikusa azt mondta: jöhetsz hozzánk dolgozni. Ez lett volna az én életem, szerettem a színházat, boldogan mentem volna, hogy ott a zene minden ágával találkozhatnék. Történelmünk súlyos napjaiban azonban másképp alakult, édesapám börtönbe került, a forradalom után én Nyugatra kényszerültem menni, rajtam kívül álló dolgok miatt teljesen megváltozott az életem.

– És megkezdődött a világban több évtizedes, káprázatos zongoraművészi, majd karmesteri pályája. 1993-ban azonban hazatért...

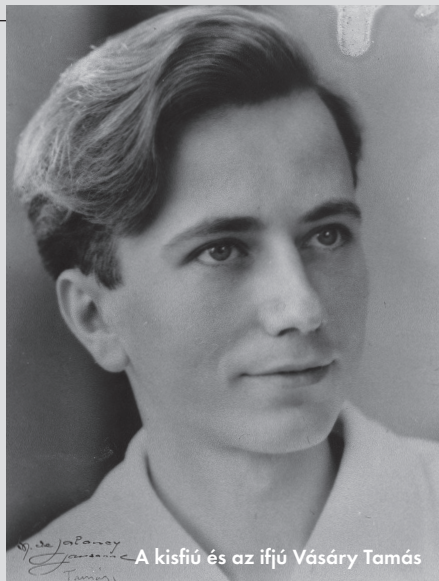
– Eszem ágában sem volt, hogy idejőjtek és betöltsek valami vezető pozíciót a magyar zenei életben. Nagyon meglepett, amikor mégis felkértek, és a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarának főzeneigazgatója, karmestere lettem. Tizenkét évi örömteli munka után azonban el kellett mennem, mert nem tudtam megadni a zenekarnak azt az anyagi keretet, amit elvártak volna, jogosan. Akkor azt éreztem, hogy van egy olyan depresszív lelkiállapot a zenekarban, amelyet nem lehet tovább

vinni, itt valami változásnak kell történnie, leköszöntem, és ajánlottam Fischer Ádámot, aki valami mást fog hozni. Nem bántam meg, hogy elmentem a rádiótól. Általános dolog az együttesek közéletében, ha valami probléma van, esik az eső, villámlik, az csakis a karmester hibája lehet... És nem is mondták ki, de éreztették, a zenekarnak tényleg rossz a helyzete anyagilag, s akkor én úgy véltem, hogy ilyen légkörben nem lehet jól zenélni. Vissza se hívtak nyolc-kilenc éven át, de az utóbbi években kezdtek újra felkérni. Észrevettem, hogy az együtt töltött tizenkét esztendő azért nem múlt el nyomtalanul, megdöbbenve tapasztaltam, hogy amit akkoriban a próbákön kértem, be volt írva még a kottákba. Persze, közben volt más karmester is, aki bizonyos dolgokat másképp képzelte, de amiket én kértem régebben, azt nem törölték ki, így könnyű volt a darabokat elővenni, most legutóbb például a Schubert- és a Mendelssohn-esteken. Nem bántam meg, hogy elmentem, de örültem a visszatérésnek, ez megint egy érdekes fordulat volt az életemben.

– Zongoraművészi pályájának sikerei közepette, 1969-ben karmesterként is bemutatkozott. Mi készítette erre a lépésre?

– Nyolcéves koromban játszottam Mozart egyik zongoraversenyét, így rögtön egy szimfonikus zenekar kellős közepén találtam magam. A debreceni zenede igazgatója, Baranyi János zongoraművész volt a karmester, ez rögtön inspiráló volt számomra. Szüleimtől kaptam akkoriban néhány szép hanglemezt, zömmel szimfonikus műveket, s emlékszem, hogy Liszt *Les préludes*-jét anyám kötötűjével lelkesen vezényeltem, s hamarosan kijelentettem, hogy én karmester szeretnék lenni. Közben bekerültem a Zeneakadémiára, ahol egy év alatt két-három osztályt végeztem el, mint zongorista feltűnő sikereket érve el. De tizenhat-tizenhét évesek voltak az osztálytársaim, s nagyon kellett igyekezniem, hogy a kötelező melléktárgyakat, zenetörténetet, szolfézt,

LEXIKON: Vásáry Tamás 1933. augusztus 11-én, Debrecenben született. Tízévesen már Dohnányi Ernő tanítványa. Négy évvel később a Zeneakadémia Liszt-versenyének első díját nyerte el. 1953-ban zongoraművész diplomát szerzett, s kinevezik a főiskolán Kodály Zoltán tanársegédjévé. Nagy nemzetközi versenyek győztese, az egész világon koncertezik, száznál több nagy együttesel dolgozott, a világ leghíresebb zenekarait vezényelte. Nemzetközi kitüntetések tulajdonosa, a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarának örökös tiszteletbeli főzeneigazgatója. Kossuth-díjas, Prima Primissima díjas, a nemzet művésze.

A kisfiú és az ifjú Vásáry Tamás

Zeneakadémia, születésnap hangverseny

Érdi Tamással

Devich Mártonnal a születésnap koncerten

Balog Zoltán református zsinati elnökkel a születésnap fogadáson

Kokas Katalinnal az óvodások foglalkozásán

összhangzattant, kitűnően tudjam elvégezni, hiszen ettől függött az ösztöndíjam, amiből még családomat is támogathattam. Édesapám 1948 előtt ellenzéki képviselő volt, természetesen nehezen jutott munkához, szinte kötelező volt, hogy gyanakvással tekintsenek rá. Nem volt könnyű a tanulás egyetemi színvonalon egy fiatal gyerek részére. Tanárom lett Kodály Zoltán, Szabolcsi Bence, Molnár Antal, Weiner Leó... Így arra már nem jutott erőm, hogy a zongoraművészi stúdióknak mellett a karmesterséget is tanuljam. E régen vágyott feladatra csak sokkal később, nemzetközi versenyek győzteseként, bizonyos erkölcsi-anyagi biztonságban szánhattam időt és energiát.

– Liszt Ferenc Zarándokévek ciklusának első darabjai Svájc természeti szépségei által fogantattak. Így a Pasztorál, A forrás partján, a Tell Vilmos kápolnája, a Genfi harangok. S egy későbbi hangversenyetűd: az Erdősongás... Az ön életéhez is hozzátartozik a mai napig a természet szeretete, úgy tudom. Hazájából való távozásakor Svájcban talált otthonra...

– Kerestem a nehéz esztendőknél utamat Nyugat-Európában, s találgattuk szüleimmal, merre próbálkozzunk. Apám Németországot, anyám Angliát ajánlotta, én Svájcba vágytam. Végül a sorsra bíztuk ezt: a három

ország nevét egy kalapba téve én húztam ki a cédulát, melyre Svájc volt írva. De a természet szeretete régebbi. Debreceni gyerek voltam, aki nagyszüleinél, a Nagyerdőben vagy a hajdúdorogi tanyán tölthette nyarait, három hónapon át mezítláb járva... Később, pesti éveimben a Margitszigetre kirándultam erőt gyűjteni, lelki fölülülést lelteni. A világban mindenütt olyan otthont igyekeztem találni, amely erdőkhöz közeli, csendes, békét sugárzó. Jelenleg Svájc olasz részén van ilyen lakásunk, s itt, Budán pedig a Mátyóki úton. Naponta kétszer felsétálok a Citadellához: erre az üdítő erőfeszítésre lelki-testi szükség késztet.

– Egész életében járja a lélek útjait is...

– Igen, ez összhangban van a zenéléssel. Tizenhat éves koromban még papnak készültem: nagyapám református püspök volt. Anyám beszélt le a papi pályáról, mondván a tiszta, a mély lelki élet a világban még nehezebb, s talán értékeesebb is lehet. Nemcsak vezényelem, zongorázom a remekműveket, beszélek is róluk a hangversenyteremben, s talán sikerül szavakkal is sejtetnem azt a lelki gazdagságot, erkölcsi szépséget, ami a művekben rejlik a technikai, zenetörténeti érdekességek, tudnivalók mellett.

– Néhány hónapja ünnepelhetjük a kilencvenedik születésnapját. Isten áldását kérjük életére, munkájára! ♣

ALFÖLDY JENŐ

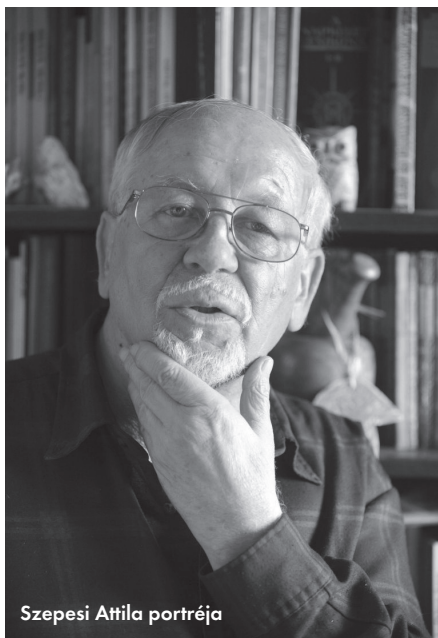
A szavak alkímistája

Szepesi Attila költészete

A szépség, úgy gondolom, a műkedvelőnek cél, a teremtő művésznek eszköz. Szepesi Attila (1942–2017) versei ezt igazolják. Szépséges formába önti nemcsak a szép tárgyat, hanem a rútat, a gyarlót, a taszítót és a groteszket is. Szépek nagy gonddal kikalapált, ötvösremekhez fogható költeményei akkor is, ha gyilkos sárkányokat, szánni való kóbor kutyákat és álmainkba mérget csöppentő, ördögi alakokat jelenít meg, és akkor is, ha szerencsétlen guberálókkel, kivénült bohócokkal, szerzetesekkel és remetékkel népesítik be verseit. Alig van olyan ógörög, reneszánsz, parnasszien vagy manierista formába öntött, a klasszicisták, romantikusok és szimbolisták által használt, időmértékes versidom, amelyet ki ne próbált volna, és amelyet ne kombinált vagy ne váltogatott volna az ütemhangsúlyos, kalevalás vagy magyarosan csujjogató, olykor regőli költői alakzatokkal. Kedvelte a szonettformát éppúgy, mint a szaphói, alkaioszi, anakreóni és más antik versformákat, a hexametert és a disztichont, utóbbi kettőt rímekkel megfejlve is, leoninusként. Írt számos „trükkös prózaverset” is, hogy mindkettőnk által kedvelt mesterét, Csanádi Imrét idézzem. Érthetünk ezen makámát, ritmikus prózát, de érthetünk teljesen kötetlen szabad verset is.

Föltűnik, hogy milyen mélyen benne élt a művészet tágas világában. Kedves költői, írói mellett régi és kortársi festők, szobrászok, zeneszerzők is lelkéből lelkedett versekre ihlették. Az élővilág elragadó sokaságával gyönyörködötti vagy borzongatja az embert, főképpen a madarakkal, amelyeket kevesen ismertek nála jobban. Csókák, varjak, hollók, rigók, cinkék, sirályok nyomán figyelte a vízpartokat, a fákat és az eget, amelynek csillagai között is kitűnően tájékozódott. Idealistának tartom, s ez reá vonatkoztatva életstílust, erkölcsi érzeket, a teremtés iránti szeretetet jelenti. A fák, füvek, virágok sokasága is bőséges, mintha valami huszonegyedik századi *Orbis pictus*hoz gyűjtött volna anyagot egy mai Comenius. De nem is a lexikális bőséggel nyűgöz le, hanem azzal, hogy érezhetően valamilyen spirituális vonzalom kötözte őt az élő s az egész látható világhoz, amely nyersanyaggal szolgált költői alkotásaihoz. Verseiben a képzelet meghosszabbította és megváltoztatta a lelkiállapotaihoz hajlított a valóságot. Furcsa, félelmetes és nevetséges, tragikus és komikus, szent és profán lényekkel zsúfolta tele látomásait, jelképekké, szurrealista álomképekké alakítva őket, hogy kifejezhesse ámulatát és háláját a Teremtőnek, de szorongásait és félelmeit is. Késztetést érzett arra, hogy elriassa olvasóját a gonosztól, a szörnyektől, kísértésektől, mert azok nemcsak az Istentől magára hagyott világban vannak jelen, hanem a lelkünkben is.

Bármennyire igaz, hogy Szepesi Attila mindene a vers volt, számos alkalommal a költészet alkonyának eljöttét érezte, és gyakran jelezte kételyét, hogy vajon érdemes-e hivatását üznie, egyáltalán lehet-e még napjainkban is, ahogy a régi poéták idején. Nem úgy él és nem úgy gondolkodik a mai ember, mint ezer vagy kétezer éve, vagy mint a

Szepesi Attila portréja

tizenkilencedik, huszadik század felejthetetlen poétáinak idején, Berzsenyi Dániel, Babits Mihály, Weöres Sándor vagy akár a kuruckori kesergők, bujdosó énekesek névtelenjei, a virágéneket, latríkánus dalt éneklő vándordíjakok korában. „Nem zeng a szó, csupán csikordul. Pusztá a föld, zárva az ég. A vers depressziós borongás, szöszivatag, magánbeszéd” – írja mesterségéről saját költőváltát sem kímélve (*Tükörszonett – mesterségéről*). Vajon miért gyöttrődött ilyen kínos talányokkal? Hiszen a múzsák kegyeltje volt, a legkiválóbbakéhoz hasonló költői hallással, az öt érzék mellett egy hatodikkal is megáldva: a metafizikai, vagyis az érzékelhetően túli dolgokat is érzékelő intuícióval. Az álmok és a sejtelmek nem adatnak meg bárkinek. Igaz: a mesterek mestere, Babits Mihály is lesújtón írt a magyar költészet egyik legnagyobb korszakában: „A líra meghal” – panaszkodta. Ám tudni véljük: a költő, minél inkább az, sosem elégedett magával. És

Szepesi költő a javából. Olvassuk el a szerelméről írt, *Ars amatoria* című versciklusának harmadik számozott darabját: csupa illattal, virágnévvel nevezi meg párját. Másutt is bőven él a költői varázlás hatóeszközeivel, amelyeket az emberként viselkedő tárgyakkal, élőt és holtat egymásban tükröztető, merész hasonlatokkal, metaforákkal, szinesztéziákkal, vagyis érzecserékkel üzemeltetett.

A hagyományokat nagy becsben tartotta, ezért méltán mondhatom a lírai tradíciók alázatos követőjének – ha ezen nem értenek a modernségre kényes olvasók maradiságot. Ettől pedig távol áll a modernségben is illetékes Szepesi Attila. Tanult ő Rilketől, Traktól, Eliottól, Kavafisztól, úgyszintén Füst Milántól, a Weöres Sándor-i, Nemes Nagy Ágnes-i absztrakciókból is bőven. Mimesmesterként is látom őt: farmernadrágos, autóstoppos diáknak, virágot-a-puskacsőbe hippinek, vándorénekesnek. Látom őt bujdosónak, a török időkben uradalomról uradalomra vándorló lantosnak, nélkülözést, kirekesztettséget vállaló, gályarabnak elhurcolt igehirdető utódjának, az erdélyi fejedelem udvarában vendégeskedő, otthonára soha nem lelő Balassi ivadéknak, vagy éppen az erdőn lélekben Berda Józseffel együtt gombát szedő természetimádónak. Krúdyt is imádta. Otthon volt a magyar múltban, nemcsak a magyarban. Assisi Szent Ferenc madarairól, *Naphimnusz*áról sem feledkezett meg, ahogy a csavargó Villon vagányságáról vagy a Pléiade-ok szépségkultuszáról sem. Ébren is álmodott, és felhőkként gomolygó álmai nem ismertek országhatárokat. Szabadságra és kötetlenségre volt szüksége, s ezért élte át múltból vett szerepeit olyan intenzitással, mint ahogy a föld szomjúságát csillapítják a jótékony égi vizek. *Költő a század végén* című versében olvashatjuk: „ha rettegve is, jó volt játszani / futó napokkal, szavak légi / íveivel, magukba-roppanó / arcokkal – hittem mind a magaménak, / s hogy értem a torló éveket”. Jó volt játszani: látszólag merő gondtalanság, unaloműző, kellemes fölöslegesség az élet szokott keretei között, mint a csepűrágók vásári danája vagy mint a karneválozók bújócskái. Pedig játszani annyi, mint nagy tétre menő vállalkozásba lendülni,

úgy, ahogy a színjátszás nagyjai játszanak életre-halálra a színpadon. Joggal tartja magát a szavak alkimistájának, „[Hittem,] szólít valaki az éjszakából, / bár arctalan, nekem beszél: / elmondja általam, mit senki más / nem fürkész horgadt alkimistaként” – ebben rejlik a hivatása: szavakat adni kimondhatatlan, titkos vágyainknak, amelyek önünk és az univerzum között újraterezték a rég elvesztett édeni kapcsolatot. A „belülről felhangzó igézet”, „mielőtt szavakká kipenderül / már fénylik, mosolyog, méretlenül és sugárzón / a semmiből fakadó teljesség, / az egyetlen átváltozás”: a világ teremtése s a születő élet.

Arra vállalkozott, hogy visszahozza a régiek tudását, amelyet, úgy lehet, akkor vesztettünk el, amikor az ember már nem az élet értelmén elmélkedett, hanem hiú vágyakból és hataloméhségből át akarta venni maga teremtette gyarló isteneinek és bukott angyalainak szerepét. Szepesi Attila azért követte a régiek és a nagy magányosok példáját, mert nem bírta elviselni az eltorzult emberi viszonyokat s a kort, amelybe született és amelyben nevelkedett. Nemcsak a kétféle, torz kollektivitást, a náciizmust és a bolsevista terrort gyűlölte. Nagyon csalódott a megváltásként várt '89-es változásban is: történelmi katasztrófák után – például az 1945–46-os infláció éveiben – virágzott úgy a vadkapitalista szerzésvágy és a törvénytelenység, mint az ezredforduló éveiben. Ő elfordult korától, s az ártatlanság és a jóakarát prófétáira hallgatott, akik megmutatták, miként válassza külön az igazat a hamistól.

Ha egyetlen képpel próbálom megragadni költői világát, azt felelném: egy hatalmas, véget nem érő felvonulásként élte meg az emberi és a természeti világról szerzett látomását. Fellini filmjelenete jut eszembe: a korra jellemző koldusok és királyok, a nincstelenség és a javakban dúskálók, a csenevész törpék és az égimeszelők, tűznyelők és balerinák, bankárok és a bohócok, a rendőrök és a zsebmetszők, a papok és a prostituáltak – menetelnek körbe-körbe az élet cirkuszában a harsogó trombiták, sípok és dobok zenéjére. Az értelmetlenség önmagát parodizálja, a sokaságból senkinek semmi köze a többiekhez, de együtt haladnak a sehonnan sehovába. Szepesi számos versváltozatban megírta a középkorból eredő, de a modern korban is divó haláltánc mutatványát. „Mögöttem bolondok, bakók / a karneváli éjszakában. / Félvilágnyi nekropolisz / merül a trombiták szavában.” (*Danse Macabre*) És „Harmincegy-néhány éve benne lép a feltorlódott menetoszlop. Átvérzett arcok, sapkarózsák. Hová, ti elhagyottak?” – kiáltja kétségbeesetten az ezernyi és tízezernyi sárga csillagos halálraítélt meg az ugyanennyi, Szibériába terelt egyenruhás hadifogoly víziójában. „Vonul a költő nyakkendőben, sűrű kalapban, maga se tudja, hová. Füttyörészik az autók ködlámpái közt, tankok torkolatútüzeben, (...) égő városfalak előtt, sirályok sikolyában” (*Margarétás dal*) – saját magát is az örvénylő sokaságban látja.

Kedvenc festői közé tartozik Hieronymus Bosch, az undor esztétikájának középkori beteljesítője. Szepesi a *Patkányország* című látomásversével adózik e mesterének; gyöngye idegzetűek jobb, ha ezt átlapozzák, még jobb, ha hányingerrel küszködve bár, megvallják: Dante kifelejtet pokolköre lehetne a borzalmaknak ez a variációja. Weöres Sándornak voltak ehhez hasonló látomásai 1945-ben, amikor az „Undor Angyala” vezényelte hazánkon végig a történelem ocsmány áradatát.

A szépség nemcsak virtus (dantei szóval erény, vagyis erkölcsi minőség), hanem a költészet csele is. A szavakkal folytatott varázslásban ugyanis sokszor a legborzalmasabb dolgok is szárnyat kapnak a szép hangzástól, hogy megmutassák a látszatvilág kettős természetét: azt, hogy a tetszetős külsőségek ellenére is förtelmekkel van teli a világ, amelynek lényegét érteni szeretnénk. A szavakat harlekini, Till Ulenspiegel-i könnyedséggel táncoltató Szepesi Attila éppolyan kíméletlenül szokimondó, amikor a világ gyarlóságait vonultatja föl a szennyre mutatta, mint ahogy a dögtetemről parnasszusi szépségű szonettet író Baudelaire vagy a lichthófbán felgyülemlett szemétről *A világosság udvarát* megéneklő Babits Mihály adott példát. Szép egy középkori ikon, egy reneszánsz festmény vagy a Nagy László ecsetje alól kikerült Szent György lovag. Szép, de ebben része van az emberevő sárkány karmos-fogas rútságának is, amelyhez képest magasztosan szép a gonoszságon győztes glóriás vitéz.

Könyvbemutatón az írószövegben

Szepesi Attila éppúgy jelentőséget tulajdonít a részleteknek, mint az egyöntetű egésznek. A monumentális, kozmikus arányokat és a parányokat, a durva tapintású anyagot és a virágsziromnál is finomabb, éteri állagot egyformán fontosnak tartja. Azt, amit vakhit nélkül, sőt a vakhit ellenére is léleknek tartunk. Igénye van a földöntúli szépségre és harmóniára, és szüksége van a munkáját végző mesterember maradéktalan tisztességére és szakmai alázatára. A sok közül ez a szerep a legvonzóbb számára: természetimádata és humanus hajlama éppolyan erővel érvényesül, mint a mesterkélt giccsek és az öncélú rondaságok fölötti háborgása. Emlékezik, mint kedvenc költői, a gyermeki világ ajándékaira: rézgarasokra, csigahéjakra, „kulcstartók és kajla kések” tenyérbe simuló tapintására: „A legszebbek mégis ők: gesztenyék és cinketollak, Isten elszórt kacatjai. Gazdájukra emlékeznek, forró tengerek nyarára, amikor a Teremtő itt bolyongott lenn a földön, s ahogy játszott, elveszített olykor egy-egy halcsontvázat, csigahéjat, márványeres kavicsot.” Becesebbek ezek az *Újszeccszó* giccseinél, a „világbutik” kétes értékű kacatjainál, a „csupa girland, csupa csipke”, a „kókler smukkja, nepper nippje” s a többi tarka limlomnál.

Van ebben a költészetben szeretet is, az is ránk fér, olvasóira. „Meg kell hallani – mint írva van – a kövek és a hullámok zúgását, ahogy helyettünk és értünk emlékeznek a teremtés világos idejére.” (*Himnusz összetört hangszerekre*) Barátian mondja, mint ahogy baráti volt kortársaival, költő- és író társaival, irigykedés, rivalizálás nélkül.

Nem csoda, hogy volt benne szorongás, aggodalom és távolságtartó óvatosság, mert a Beregszász környéki peremvidékről hazaszármazott mivoltában sokszorosan megtapasztalta az otthonlanságot s az otrombaságot. Filozófusa lett az emberi létnek. Lelkesedett az okkultista gyógyítóért, Paracelsusért, a költő-jövendőelő Nostradamusért és az autodidakta, misztikus Böhme tanaiért. „Létköltő”, a rajta kívüli világgal azonosuló, objektív lírikus. De nemcsak a nézőpontját önmagán kívülre helyező tárgyias költő és szellemi ember, hanem hívó lény, aki érzékeli és közhírré teszi a teremtett világ veszélyességét és veszélyeztetettségét. ♣

REMETÉK NYOMÁBAN

A Pílisi barangoló ciklusból

Járod az őszi hegyoldalt. Vándorok erre botoltak:
árnyas rengetegen óvó örök a Menny.
Bokrokon át ki-kilestek, rongy bagyulálta a testük;
léptek a mély csaliton, étük: berkenye, som.
Kék forrásvizet ittak, barlang mélyin aludtak,
rögbe-merült remeték – atyjuk Boldog Özséb.
Lettek pálosok aztán erdei Klastrompusztán:
porló lépteiket rejti a ritka liget.

SZEREDAI VÁSÁR

*(balga leoninusok)
Az Erdélyi képekből*

Ébred a ködfalu város. Gyűlik pulthoz az árus.
Gördül lomha szekér. Bolydul a hajnali tér...
Ágon károg a varju. Úton bődül a borju.
Pulykák, bamba ludak nyújtják kék nyakukat:
gá-gá, lub-jub a hangjuk – csillan az ősz dere rajtuk.
Bimbós rózsza kifeslik, rétek murka vereslik.
Pulton a sajt meg a túró, illatozik fanyar író;
falhat már a falánk, készül a csőröge-fánk.
Főtt kolbászhoz a torma, cékla, kovászos uborka.
Fenyvesek íze: fenyővíz nélkül az ördög is elvisz.
Hív csobolyó meg a roeska, benne tüzes borocska.
vár rád büszke jövő – fújja a kártyavető...
Pultok posztja harákol. Pörge kakas kukorékol.
Fénylik az erdei gomba, elgurul alma, csicsóka,
arrább gőzölög a kecskehus és gomolya...
Zúg-morog-elesitul-ágál Csíkseredában a vásár...
Fordulsz erre meg arra – hangzik benned a kajla
gyermek-mondogató: répa-retek-mogyoró.

HULLAMOSÓK

Csutakoljuk e roncs évszázadot,
lányéka szennyét, okádéka mocskát.
Vagyunk, akár részeg hullamosók,
mániás-depressziós poéták.

Rég büzlik már, kiteve napra-hőre.
Zöld légy bozsog rá, míg a gyomra bomlik.
Málló végbele az arcunkba rondít.
A körme nő és lefoszlik a bőre.

Közel már a dögszagú alkonyat;
ujjunk köré csimbókos fűrt tapad.
Ideje koszlott rongyunk kicserélni.

Apolló unokái, duplanullák,
csutakoljuk e kiterített hullát.
Mesterségünk: a romlásából élni.

KÜLÖN-IDŐBEN

Ahogy elmerülsz fekete sugárban
szemhéjad alatt kigyúl az idő.
Minden elveszett elevenedő:
sós szél zuhog a kulcsra zárt szobában

és hullám botlik hűlő fövényen.
Fönn madárszárnyak nesztét hallani.
Gyűlnek kagylók ezüst félholdjai.
Messzi harangszó lebeg a vizen.

Külön-időben, se közel, se távol
alszol, eloldozva az éjszakától.
Arcod fölött a Szaturnusz delel:

születésed ködfényű csillaga.
Átvilágít, nem ébreszt föl soha,
s mert árnyéka sincs, veled múlik el.

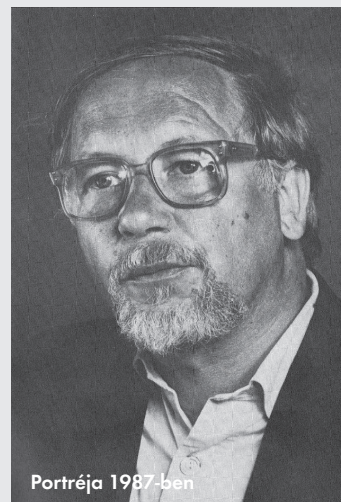
HARLEKIN TÖPRENGÉSEIBŐL

Hányadik újjászületésem?
És mindig én vagyok.
Az ablak üvegére fagyva
ugyanazok a fák.
Ugyanazok az éjszakák,
mint görbült embriók.
És ásványokkal békülő
szikár halottaim.

Távolodik apám, anyám
és egyre távolabb
kerülök mosolyuktól én,
szeles kóró-fíú.
Fülemben jégcsap nő, hagyom,
szakállam üszkösen
maholnap levesembe lóg
és száll fölöttem feketén a Nap.

A sallangokat elhagyom,
és ami megmarad
az is sallang, hát elhagyom
és semmi sem marad.
Kiürül idő és edény,
és aki alszik csontjaimmal
és aki ébred csontjaimmal,
hihetetlen, de két személy.

Ha szólok, gördül zajtalan
a roppant gépezet,
ha nem szólok, gördül úgy is
a roppant gépezet.
Varjakkal száll az újév
két éjszaka között:
vak szél fűrösztí arcomat
és egymagam vagyok.

Portréja 1987-ben

SZENT GYÖRGY SZIGLIGETEN

Pár színfolt, pár ecsetvonás,
a sűrű köd kettéhasad:
lándzsát feszít a rontás ellen
Szent György lovag.

Vereslik künn az őszi lomb,
szél zúgatja az ágakat:
nyihog a ló s hánykodik hátán
Szent György lovag.

Páncélján veres Nap a jelvény,
előnti arcát fénypatak:
lángoszlop, felizzó szövétnek
Szent György lovag.

A karmos sárkány felkígyózik,
gyúlnak pikkelyén sugarak:
szédül, s kénbűzben elfehérl
Szent György lovag.

Tekeredik a büszke ménre
s fúj a mén rontó lángokat:
botlik a ló s megbillen hátán
Szent György lovag.

Vasat vet a tüzes po fába,
villognak a sárkányfogak:
fáradtan dől a mén nyakára
Szent György lovag.

Döglődik már a rusnya fereg,
torkából a vér felfakad:
csatakosan is győzelmes
Szent György lovag.

De rúgtat máris új csatába,
támadnak új sárkányfiak:
tavasz, nyár, ősz – sose pihen meg
Szent György lovag.

Gyül éjre nap, sötét-világos,
a kormos rög kettéhasad:
egymás ellen zúdul a szörny és
Szent György lovag.

FARMER-NADRÁGJÁRA

Hány éve már, hogy hordalak, te elkoszlott, kék rongydarab. Esztendeig csak nyűttelek, ideje versbe írjalak.

Nyíltak rajtad kormos lyukak a térden és a térd alatt, belepték rojtos száradat.

Tépázták tüskék és szögek, kifeslettek a varratok:

ideje rólad írnom egy alkalmi ringy-rongy dallamot.

Vér pöttyözött, nyúlós latyak, jég szaggatott, pörzsölt parázs: kidobni mégse bírtalak,

őrzött a kancsal megszokás. Rossz kacatot, megtúrtelek,

fiók mélyére gyúrtelek:

kallódtál nyűtt cipők alatt, zsebedbe hálót szőtt a pók.

Majd újra megtaláltalak, te ócska limlom, porlepett, melynek korca fityegve lóg –

dünyögve előszedtelek, lavórban kiáztattalak,

így-úgy összeférceltelek

kicsit, hogy tovább hordjalak.

Most vers leszel: gyűrött kacat, nem emelkedett óda, csak

nyűgös, alkalmi versezet.

Mondok rád kancsal rímeket, mely mind makog, mely mind dadog:

keresek ringy-rongy szavakat, stílszerűen hozzád valót.

Nézem cérna-rojtjaidat, ahogy fityegve lengenek,

az idétlen cikcakkokat,

melyek, mint a sárkányfogak

– közöttük békanyál, törek – falják az olajfoltokat.

Hiába a kéklő utak,

hegyormok és a bércek is, kuldustetű és vadfüvek,

a rétek és a vadvizek,

ahol valaha hordtalak:

vének vagyunk, én is, te is.

Ideje, hogy kidobjalak,

s dúdoljak rád rekviemet:

a limlom örökkévaló-

ság fényeskedjék tenedek!

Az idősebb Szepesti

ARS AMATORIA

az Editnek ajánlott ciklusból

II.

Leheleted
zöld áfonya-
és mentavirág-
illata,
eper, alma és
szekfűszeg
mámorító
kakukkfüvek,
kamilla, irisz,
szarkaláb,
szélben hintáló
kék katáng,
alápergő
rózsaszírom, margaréta,
bazsalikom: ez ismerős,
az névtelen,
csak világító
sejtelem,
percről percre
átváltozik,
az ajkadról illatozik.

VI

A forró sejtek éji titkát
bölc s föliánsok nem tanítják,
ahogy lángokkal összefűzve
ölelsz sugárrá lélekülve,
ágyon fekvő vagy széken ülve,
körülforgó árnyék alatt
guggolva, térdén és hanyatt;
s amíg arcot zihálva illet
s hajfürtöt a forró lehelet,
és ujj az ujjat, mell a mellett,
váll a vállat, szárnyas bokát,
és nyelv a fogak gyöngysorát,
zene hallik, bár hangtalan,
a körénk gyűlő félhomályból
és mell a mellel, arc a vállal,
összeforr veres láng a lánggal,
s öled forrása meghasad,
kuszált pihék között világol,
örvények közt izzón kitarul,
táncban nyílik-csukódik – újra
meghasad veres lángra gyűlve;
merülünk pőrén, egy gubancban –
se kar, se váll, ajak, se térd –,
te világítasz körülöttem,
te gyűlsz ki fölöttem, alattam.

AZ UTOLSÓ TÖRTÉNET

„Volt egy világ, lett íme három:
a nem tudom, nem érzem, nem kívánom.”
(W. S.: *A halott*)

Súlyos műtét után feküdtél a kórházban, életed utolsó szilveszterén. A dátum lényegtelen, hisz az év-tizedet is elvettted már, nemhogy az ünnepet. Járnai nem tudtál, beszélni nem volt kedved – két véletlen közé kifeszíteni egy-egy sugarat. A falnak fordulva fe-küdtél, s hogy mire gondoltál, nem tudható. A nő-
vére – a nemzedékből, melyet te tanítottál a szán-csengő szavakra – megpaskolta a párnád, és csicseregett hozzád madárhangon: hogy vagyunk? Olykor megettet-megitatott – állandóan lecsordult az étel-ital –, s a WC-re ölben vitték ki lélegzetté fogyó testedet. Láttam néhány hónappal korábban, ahogy felcipeltek egy lépcsőn: kétoldalt átkaroltak, lábaddal levegőbe kalimpált: dolgozott még benned a mozdulat emléke. Aztán, azon a bizonyos szilveszter éjszakán történt, halálod előtt néhány nappal: kivittek a WC-re és ottefelejtettek. A tévében a hírhedt pornósztár vetkőzött – mutogatta csábos körtemelleit – a személyzet a mű-sort nézte, és rád nem gondolt senki. Ott gubbasz-tottál hosszasan élet és halál között... Nincs semmi hozzáfűznivalóm a történethez, bár elmélkedhetnék a Sötét Korról, mely a költőfejedelmet mocskába fagyva a WC-n felejteti. Gondolom, te már csak egyet akartál, ahogy írtad régen: hazamenni a tavalyi macskákhoz és kutyákhoz, a hajléktalan esőbe.

HÁROM NÉGYSOROS A KÁLIJUGA-DALOKBÓL*

(1)

Hazatalálni? Hova? Honnan?
Minden iránytű összetört.
Kopár sivatag ez a század,
egy nagy lelencház ez a föld.

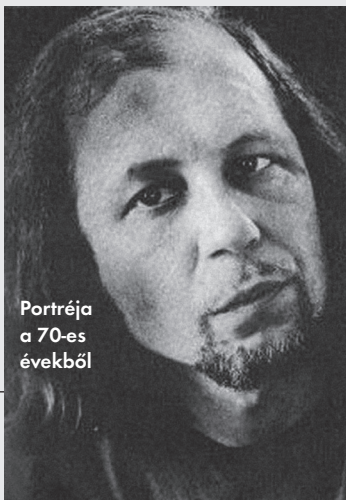
(2)

Mint hű ebek, gazdátlanul
kallódunk-fogyunk észrevétlen,
arcunktól fosztva és vakon
Isten vérző tekintetében.

(3)

Madártetem az út kövén,
üvegcsontjai összetörve.
Vérfolt izzik csőre tővén:
egy világító rubin csöppje.

* Kali yuga: a hindu mitológia szerint a sötétség és romlottság korszaka.

Portréja
a 70-es
évekből

BORBÉLY LÁSZLÓ

EMLÉKKÉPEK

A SORSTALANSÁG ELSŐ MEGJELENÉSÉRŐL

Beszélgetés Ács Margittal Kertész Imréről

November 9-én tematikus nappal és könyvbemutatóval emlékeztek meg Kertész Imre Nobel-díjas író 94. születésnapjáról. A Kertész Imre Intézet által szervezett egész napos rendezvény programjai között a rendhagyó irodalomóra, a síremléknél megtartott koszorúzás, illetve az irodalom- és művészettörténeti séta mellett könyvbemutató is szerepelt, amelynek résztvevői Kertész Imre *Vázlatok – Feljegyzések, tématervek 1958–1963* című, nemrég megjelent műhelynaplóját ismerhették meg. A könyvbemutatóon részt vevő Ács Margit Kossuth-díjas író, kritikus 1975-ben a Magyar Nemzetben elsőként írt érdemi recenziót Kertész Imre *Sorstalanság* című regényéről, amelynek kiadását lektori véleményével is támogatta a Szépirodalmi Kiadónál, ahol a mű a Magvető Kiadónál történt elutasítás után megjelent. A könyvbemutató után Ács Margittal, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagjával a *Vázlatok* jelentőségéről és Kertész Imréhez fűződő emlékeiről beszélgettünk.

– *Hogyan látja Kertész Imre helyét a kortárs irodalomban a mai szépirodalmi viszonyok között? Változtat ezen a helyzeten a most bemutatott, Vázlatok című kötet?*

– Ha a gyönyörű szecessziós villaépületben elhelyezett, Kertész Imréről elnevezett intézetre gondolok, amelyben és amely előtt hatalmas posztereken Kertész Imre portréit nézem, s látom az intézet munkatársait, akik kutatják és feldolgozzák a hagyatékot, szép kötetekben jelentetik meg, miként most az 1958 és 1963 között írt naplójegyzeteivel is történt, csakis azt válaszolhatnám, hogy a lehető legnagyobb megbecsülés övezi, miként az az egyetlen magyar Nobel-díjas író esetében el is várható. Ma már az írók céhe is jórészt feladta korábbi esztétikai fenntartásait a *Sorstalansággal* szemben, legfeljebb Kertész személyének elfogadottságát befolyásolja mindkét politikai oldalon a magatartásának a rendszerváltozást követő évtizedekben tapasztalt ellentmondásossága. A civil olvasók viszont, már amennyiben még

akadnak egyáltalán olvasók, továbbra is nehezen küzdenek meg a *Sorstalanság* felkavaró, provokatív látásmódjával. Legalábbis jó pár olyan véleményt hallottam az utóbbi időben is, hogy a *Sorstalanságnak* rossz a nyelvezete, továbbá hiteltelen, hogy egy tizenöt éves fiú olyannyira naiv legyen, mint Köves Gyuri, a regény főalakja, vagy, épp ellenkezőleg: hiteltelen, hogy olyan komplikált mondatokban fogalmazza meg az észleleteit, amilyenek a regény körülményeskedő mondatai. Ezek a szkeptikusok tehát együgyű naivitásnak vélik a fiú ösztönös alkalmazkodását a lágerkörülményekhez és az elvárásokhoz, az együttműködésre való készségét, mert a regény talán még a megsemmisítő táborok brutális tényeinél is mellbevágóbb igazsággal szembesíti az olvasóját: azzal, hogy a teljes kiszolgáltatottságban az életöszöne abszurd alkalmazkodásra, voltaképpen a saját megsemmisítésében való közreműködésre készíti az embert. Mindegyik totalitárius rendszerben így van ez, a mi kádári diktatúránkban is így volt. A körülményes mondatok pedig éppen ennek az önvédelmi magyarázkodásnak a pontos leképzései. Ezért hajtogatja Köves Gyuri oly sűrűn, hogy „természetesen”, „persze”, „magam is beláttam”.

Vagyis amit írástechnikai hibának érzékelnek, valójában az író bravúrja. És a napló a bizonyíték rá, hogy Kertész Imre teljes tudatossággal formálta a regény nyelvezetét ilyen provokatívra. A fanyalgók azon is elcsodálkozhatnak, hogy mekkora erőfeszítéssel, önkínzó kétélyekkel és milyen sok éven át tartó küszködés árán találta meg az író az egyetlen lehetséges hangvételt, amelyen Auschwitz és Buchenwald traumája megragadható, regénnyé formálható lett a számára. A *Vázlatok* eszmefuttatásai és önvallomásai bárkit meggyőzhetnek Kertész nyelvhasználatának fölényes biztonságáról, a kamasznézőpont tudatos választásáról, feltéve persze, ha elolvasná e műhelynaplót, amihez kevés remény fűz az irodalom mostani napfogyatkozása idején. Talán a *Sorstalanság* jövőbeli közönsége majd szinte automatikusan meg fogja tenni ezt, és akkor fel sem merül az amatőrség gyanúja Kertész Imre körül. Tanulsággal szolgálhat e napló a Nobel-díj dicsfénytől káprázó szemű olvasónak is, mert láthat egy fiatal, ismeretlen tollforgatót napi gondoktól és saját tehetségének kétségességétől gyötörtén, aki mégis, minden észszerűséget feladva, aszkétikus szigorral szolgál írói elhivatottságának. Pedig még a legszűkebb körű sikerre sem volt garanciája.

– *Miképpen alakult barátsággá a kapcsolatuk, mely szerkesztő és szerző viszonyaként kezdődött, amikor Kertész Imre a Sorstalanság Magvetőnél elutasított kéziratát bevitte a Szépirodalmi Kiadóhoz? Hogyan képzeljük el ezt a barátságot?*

– Inkább a szerző és a szerkesztő baráti kapcsolatáról beszélhetek, semmint a szó drámaian komoly értelmében vett barátságról. Kertészt persze kellemesen érintette, hogy megrendült olvasója voltam kéziratának, és hogy erről tanúságot is tettem a könyvről írott recenzióban, a kortárs irodalom jelentős művének értékelve a *Sorstalanságot*. De ő akkor egy derék lektor-nő tetszésénél sokkal, de sokkal nagyobb becsapódást várt a regényétől. Camus-vel mérte magát, és már 1975-ben az az abszurd gondolat

Kertész
Imre
portréja

fordult meg a fejemben, hogy csak a Nobel-díj elégitené ki várakozását. Ezért nevettem fel a híre majd harminc évvel később, amikor valóban megkapta a díjat. Sokat beszélgettünk a könyv megjelenése után is, már akkor olvashattam – kézírásban – naplójegyzeteit, az eszmefuttatásokat Wittgensteinről, Ortega-ról, Sartre-ról, és, be kell vallanom, az önműveléssel szerzett műveltség fitogtatásának, fontoskodásnak tekintetem ezeket a miniesszéket. A pályán kívül rekedt ember kompenzálásának, ahogy Kertész önkultuszát, úriemberes manírjait is. A mostani olvasatomban már nyoma sem maradt e berzenkedésnek, bámultam Kertész céltudatos önművelését, és érezkeltem feltáruló magányosságát, hiszen elszigeteltségében csak önmagával válthatott szót.

– *A találkozások, a kialakuló személyes kapcsolat megváltoztatták első benyomásait Kertész Imréről? Mások mellett az ön elbeszéléseiből is tudjuk, hogy Kertész az irodalmi élet peremén élt, lényegében szükkölködött, a felesége keresetéből élték.*

– A *Sorstalanság* kézírata felkavart, megrázott, mély tiszteletet éreztem az akkor még nem ismert szerzője, a könyörtelen, bátor gondolkodó iránt. Személyes megjelenése meglepett: aszkétikus, mogorva különcöt vártam, és egy széles mosolyú, angolos szövet felöltöt, kalapot viselő, szertartásosan udvarias úriember jelent meg, akin valahogy mosolyognom kellett. Ez a kettősség végig megmaradt Kertész iránti érzelmeimben. A mély tisztelet és az elnéző mosoly. A baráti beszélgetéseink során feltáruultak egzisztenciális gondjai. A *Sorstalanság* megírása alatt nem volt jövedelme, korábbi zenés vígjátékai, amelyeknek társszerzőjeként kapott jogdíjakat, idővel kikoptak a színpadokról, a felesége keresetéből éltek a könyv megjelenése idején is, egy kicsiny, Török utcai lakásban. Ekkor fogtam fel a maga realitásában azt a képtelenség tűnő áldozatot, hogy több mint egy évtizedet áldozott egy bizonytalan sorsú regény megalkotására, oly módon, hogy önmagából is megalkotta az egyetemes léttapasztalat kimondására alkalmas és méltó író. Amikor mindezt felfogtam, már átéreztem és jogosnak tudtam csalódását a *Sorstalanság* visszhangtalansága miatt. A kétségbeesést, amely a *Kudarc* megírásához vezetett.

– *A könyvbemutatón úgy fogalmazott, hogy a műhelynaplóban leírtak igazolták a Sorsta-*

lanság kéziratának olvasása közben szerzett benyomásait, amelyeket azután meg is írt a Magyar Nemzetben közölt recenziójában. Ez a tudatos írói eljárásra vonatkozott, amelyről az imént beszélt, vagy az írónak az alkotás folyamatában megélt lelkiállapotára?

– Az író lelkiállapotát nem firtattam sem lektorként, sem a recenzió írása közben. Mint jeleztem már, kőkemény, kíméletlen illúziótlanságot írtam le, nem sejtettem, hogy mekkora kétségek kínozták Kertészt e merész vállalkozás során, ez meglepő újdonsága volt számomra is az 1958 és 1963 között írt naplónak. A *Sorstalanság*-olvasatomat viszont – miszerint totalitárius rendszereknek kiszolgáltatva az ember ösztönszerűleg alkalmazkodik még a megsemmisítésére létrehozott körülményekhez is – teljességgel igazolja a következő részlet a naplóból, amelyben Kertész a kamaszkorú hős választásának előnyeit fejtegeti: „Egy: megszabadít engem az állandóan fenyegető lapos elmékedések és zavaros magyarázatok veszélyétől. Kettő: nem szükséges bajlódnom a fölösleges leírásokkal, környezet- és társadalomrajzzal, a tisztelt olvasó lassú és nehézkes bevezetésével abba a világba, amelyet végül is ábrázolni akarok. Három: minden meg van engedve, ami a logikát hirdeti. Négy: a gyermeki infantilis szemléletben magában gyökereznek a lehetőségek, hogy kifejezzem, a világon nem egyéb történik, mint az, hogy természetesnek fogadjunk el egy képtelenséget, ami maga az élet.” Ugyanakkor számolt az abszurditásig fokozott objektivitás és a hideg ironia keverékéből kialakított stílus veszélyeivel is: „Félek, hogy ez a stílus nem indokolt, ezért mesterkeltté, egyhangúvá és másodlagossá válik. Félek, hogy ez a stílus nem felel meg az igazságnak. Félek, hogy ez a stílus egyszerűen felborít minden értéket és lehetetlenné teszi a komponálást.” Tehát előre látta az olvasói értetlenkedést is, de a napló tanúsága szerint mégis ezen a módon tudta megírni, amit akart.

– *Később gondozta szerkesztőként Kertész Imre más műveit. Ebben nem hátráltatta a szerzővel időközben kialakult baráti kapcsolat? Nyilatkozatai alapján Kertész elég öntörvényű személyiségnek tűnik. Nem hátráltatta ez a munkakapcsolatukat? Elfogadta a szerző a szerkesztői javaslatait?*

– Nem voltam erőszakos szerkesztő. Volt, hogy szükségesnek találtam néhány nyelvi vagy szerkezeti módosítást egy-egy író esetében, vagy segítettem a címadásban, de Kertész

írói világába nem kívántam beavatkozni. Azt hiszem, nem is engedte volna. Érdekes, csak most ébredek rá, hogy ez fel sem merült köztünk. Ha most olvasok Kertész-szöveget, akár a *Sorstalanság*ot is, találok olyan mondatot, amelyen lehetne igazítani, mert, mondjuk, nem szándékos a nyelvi tekervényesség, hanem egyszerűen szórendi hiba. Nem sok, de van ilyen a *Sorstalanság*ban is. Most, lehet, hogy felhívnam rá az író figyelmét. De akkor Kertész valahogy elérte, hogy ne zaklassam szerkesztői piszkálódással. A baráti viszony lett volna az oka? Nem hiszem. Egyszerűen érezkeltem, hogy túlságosan is tudja, mit csinál, nem hagyja magát kikökkenteni a saját nyelvezetéből. Vannak ilyen írók, és ezekkel szerkesztőként, mondhatni, megalkuvóan viselkedtem. A *Kaddis a meg nem született gyermekért* szerkesztése volt az utolsó kiadói találkozásunk. Ekkor már a Magvetőben dolgoztam. Kertész tudta, mit jelent nekem a két fiam, az, hogy anya lehetek. A beszélgetéseinket nemegyszer a legizgalmasabb ponton kellett félbeszakítani, az ő legnagyobb megütközésére, mert szülői értekezletre kellett mennem, vagy iskolatáskát vennem az elszakadt helyett a boltok bezárása előtt. Tehát tudta, hogy nem szívem szerinti olvasmány nekem a *Kaddis*, másfelől meg nagyon is az, mert átérzem a gyermekről való lemondás súlyát. Nem emlékszem, hogy beszélünk-e erről. Valószínűleg nem. Nem kellett. Akkor még a könyv bemutatójára is elkísértem a Zsidó Kulturális Egyesület rendezvényére.

– *Több beszélgetésben is felidézte első találkozásait. Van olyan személyes emléke, amely Kertész élete alkonyához fűződik? Történt bűcsű vagy ilyesféle helyzet?*

– A rendszerváltozás után a vele való kapcsolatba is beleszólt a politika, ahogyan annyi más barátságot is szétzilált. Kertész begyökeresztett a német könyvkiadásba, addigi távolságtartásával szakítva napi politikai megnyilvánulásai lettek, amelyekkel én nem értettem egyet. Nem kerestem a kapcsolatot vele, és ő sem velem. Egy Kurtág György-hangversenyen épp csak biccentettünk egymás felé. A Nobel-díja alkalmából egy tévéinterjúban Gyórfy Miklós kérdésére elismerte pozitív szerepemet a *Sorstalanság* első megjelenésében, ez minden. Akkor sem találkoztunk, amikor hazatért, és elfogadta Magyarország tisztelgését életműve előtt. Halála után, negyven évvel a *Sorstalanság* megjelenése után, újra írtam a regényről. Néhány pontját érettebb ésszel mélyebben megértve, és csalódásokon megedzett, azokon túllépő tisztelettel. Nem a Nobel-díjat tisztelem, nem a csodaszerű világhírnevet, hanem változatlanul azt a megszállott különcöt, aki évtizedes magányos küzdelemben a legfontosabb létigazságok kimondására képes író faragott magából. ☛

LÉVAI-KANYÓ JUDIT

ETIKUS ÉPÍTÉSZET?

Az Unokáink is látni fogják kötet elé

Oskó Judit portréja

„A mai világhelyzetben, amikor a jelent saját jövőtlensége fojtogatja, tehet-e az építésurbanista mást, mint hogy megpróbál egyensúlyozni a démonikus és a spirituális erők között? De megteheti-e, hogy szemet huny a világ dübörgő urbanizációja felett, és kívülállóként elítél mindent, amit a nemzetközi tőke démonikus megnyilvánulásának tart anélkül, hogy átlendülne a fundamentalizmus térfelére?” – teszi fel kíméletlenül a kérdést Meggyesi Tamás urbanisztikaprofesszor *A 20. század urbanisztikájának útvesszői* című könyvében (TERC,

Budapest, 2005). Az biztos, bármit tesz, az etikai kérdéssé válik, minden építészeti megnyilvánulás egyben világnézeti állásfoglalás is.

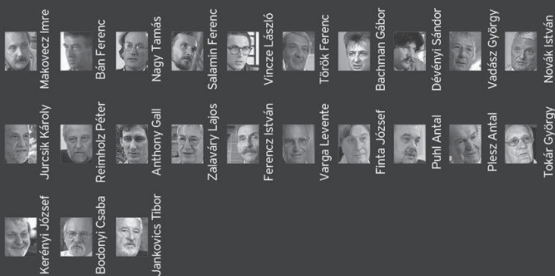
Ezt láthatjuk ma a világ építészetében. A velencei építészeti biennálé tematikus kiállításai között több is feszegeti az etikus építészet kérdését. Míg a kezdeteket inkább az építészeti alkotások seregszemléje jellemezte, 2000-ben Massimiliano Fuksas meghirdette a *Less aesthetics, more etics* (Kevesebb esztétikát, több etikát) programot, amely először vetette fel nyíltan és vállaltan a tervezés etikusságának

aspektusát. Ettől kezdve az etika fogalma nem kerülhető meg, ha az építészethez kritikusan közelítünk. 2006-ban a 10. biennálé megrázó erővel mutatta be a túlnépesedett világ nagyvárosait az építészet és társadalom összefüggésében. 2008-ban Aaron Betsky az *Out there: architecture beyond building* (Odakint: építészet az épületen túl) című felhívással folytatta, 2012-ben David Chipperfield az együttműködés és a párbeszéd fontosságát hangsúlyozta. 2016-ban *Reporting from the front* (Jelentés a frontról) címmel Alejandro Aravena chilei kurátor a tisztességes lakó- és élőhely megteremtésének egyre nehezebbé váló lehetőségeit állította a figyelem középpontjába. A hangsúly a sztárépítészekről és a művekről egyértelműen a problémák felvetésére és a megoldás lehetőségeinek keresésére helyeződött.

Magyarország építészete nincs reflektorfényben, nem része a nemzetközi építészeti diskurzusok témájának. Építészeink évtizedek óta csendben teszik a dolgukat, nem számítva világhírre. De azért figyelik a világ eseményeit, egymás munkáit, merítenek a magyar hagyományokból – és mindebből gyönyörű házak születtek. Többen talán nem is gondolják, mekkora hatással vannak másokra, építészetük példa a fiatalabbak előtt. Bán Ferenc, Török Ferenc, Jursik Károly, Ferencz István, Varga Levente, Puhl Antal... – és sorolhatnám a neveket, mindazokét, akik jelentős épületekkel gazdagították kultúránkat.

Oskó Judit televíziós interjúi hírt adtak ezekről a munkákról akkoriban, a könyvben megjelent beszélgetések pedig most róluk és a közelmúltról tudósítanak. A 2007-ben megjelent kötet *Tíz építészporthé* alcímmel a nagy öregeket mutatja be, akik már nincsenek közöttünk. *Az Unokáink is látni fogják* 2021-es kötete pedig a huszonhárom építésszel 1987–2020 között készült riportok gyűjteménye. Végigolvasva a könyveket kirajzolódik egy hihetetlenül erős közös kapocs, ami összeköti a benne megszólalókat: az építészethez való etikai hozzáállás. Akkor, amikor a világ építészete még másról szólt. Mindenféle divatos felhívás nélkül, a zaklatott politikai idők dacára, mindannyian valamilyen fontosabb erkölcsi parancsra hallgatva építettek, hitet adva az embereknek, akik ennek legtöbbször nincsenek is tudatában. Egy építésznek ez a legfontosabb és legnemesebb feladata. Oskó Judit *Unokáink is látni fogják* című könyvei erről is szólnak.

♣ (TERC Szakkönyvkiadó, Budapest)

OSSKÓ JUDIT

UNOKÁINK IS LÁTNI FOGJÁK

Portrék három évtized televíziós műsoraiból

TERC

Osskó, a kötet
szerzője

PORTRÉK HÁROM ÉVTIZED TELEVÍZIÓS MŰSORAIBÓL

1973-tól 2007-ig voltam a Magyar Televízió építészeti műsorainak szerkesztője, műsorvezetője. Az *Unokáink is látni fogják* című sorozat a televízió leghosszabb életű műsorfolyama volt.

A harmincégy év alatt – többek között – félszáz építészportrét forgattam határokon innen, s néha túl. A TERC Kiadó gondozásában jelent meg ebből az a tíz, amelyik a „nagy öregeket” mutatta be, azokat a kiváló mestereket, akik nagy hatást gyakoroltak a következő nemzedékekre. A teljesség igénye nélkül: Rados Jenő, Szendrői Jenő, Farkasdy Zoltán vagy Jánossy György Magyarországon alkottak maradandót, Goldfinger Ernő Angliában lett elismert építész, Pierre Vago elsősorban Franciaországban, s ő volt az, aki 1947-ben megalakította az építészek egyetlen, világot átfogó szervezetét, az U.I.A-t, az International Union of Architectet.

A kötet hiánypótló dokumentuma lett a két háború közötti, valamint a második világháborút követő évtizedek hazai **építészettörténetének**, a szereplők többségéről önálló monográfia nem született, így az ő gondolataikat, alkotói módszereiket, a világról, szakmáról vallott nézeteiket több esetben csak ezek az interjúk őrzik az utókornak.

Jelen kötet ennek a portrészorozatnak a folytatása, a hazai kortárs építészet kiválóságaival készített filmek megjelenítése nyomtatásban. A huszonhárom portré alanyai az elmúlt évtizedek hazai építészetének jelentős, eltérő szemléletet, más-más iskolát képviselő személyiségei, akiknek munkái nyomán formálódott környezetünk: az ország építészeti arculata Budapesttől Pécsen át Tokajig, Nyíregyházáig vagy Kecskemétiig. Többségük meghatározó szellemi kör vezetőjeként maga is iskolát teremtett, míg a többiek saját minőségi épületeik révén hatottak társaikra,

formálták a közízlést, személyiségük erejével néha a közgondolkodást.

Én még úgy tanultam, hogy az építészeti alkotás az örökkévalóságnak készül, de legalábbis, amíg fizikai állapota jó, kinek jutna eszébe lebontani? Nos, amikor 1974-ben az *Unokáink is látni fogják* műsor első témájául az akkor újak számító budapesti belváros középületeit választottuk, nem gondolta volna senki, hogy alig negyven év elteltével a bemutatott hatból négyet lebontanak! Vagyis annyit változott a világ körülöttünk, hogy valóban sok – nem is olyan rég fontosnak számító – középület üzleti, presztízsokokból mára nyomtalanul eltűnt a környezetünkben. Az építészeti alkotás ugyanolyan ki-és lecserélhető árucikké vált, mint egy autó vagy egy karóra. Azok az építészek pedig, akik komoly hittel, invencióval hozták létre művüket, még életükben azzal szembesülnek, hogy alkotásaikat csak a fotók és a filmek őrzik az utókornak.

Szerencsére kortárs épületeink többségét egylőre nem fenyegeti a lebontás veszélye, az egyes interjúkat olvasva viszont izgalmas időutazás visszatekinteni a közelmúlt évtizedeire. Engem is meglepett, mennyire kirajzolódik nem csupán a szakma, de az elmúlt időszak nagyobb összefüggéseket érintő története is. Az építészet ezer szállal kötődik a mindenkori politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális környezethez, így árulkodó tanúja a kornak, amely létrehozta. E portrészor hasznos alapanyagul szolgálhat a magyarországi századvég, századelő kutatójának, aki összehasonlíthatja a 80-as, 90-es évek erkölcsi, szellemi környezetét a maival. Hogyan változott ezek alatt az évtizedek alatt a mindenkori hatalomgyakorlók építészetéhez való viszonya? Vajon a nemzedékváltások milyen drámai szakadékokat eredményeztek...

➡ Oskó Judit

SZÁZ ÉVE SZÜLETETT ZALAVÁRY LAJOS

Osskó Judit *Unokáink is látni fogják* műsorában a szerkesztő-műsorvezető Zalaváry Lajos építésszel folytatott beszélgetése 2001. november 20-án hangzott el a Magyar Televízióban. Ennek írott változata aztán az *Unokáink is látni fogják* 2021-es, második kötetében kapott helyet. *Zalaváry Lajos* (Budapest, 1923– Budapest, 2018), a nemzet művésze, az Ybl-, Prima- és Kossuth-díjas építész kezdetektől a KÖZTI, azaz a Középülettervező Vállalat munkatársa volt. Nevéhez fűződik a jászberényi fürdő, a korszak egyik legmarkánsabb épülete. A Hotel Atrium a Duna-parton és az Astoriánál emelt East-West Center, amelyek városképileg jelentős épületek.

OSSKÓ JUDIT

AZ ÉPÍTÉS SZ ÚR

Az elmúlt fél évszázad magyar építésze gazdasági, politikai, technológiai szempontból is sokkal több megpróbáltatáson esett át, mint nyugati társai, így az időben néha szépen öregedő, de inkább leromló építmények általában magukon viselik az építési dátumot: 50-es évek, 60-as, 70-es, 80-as évek. Zalaváry Lajos alkotó évtizedei ezt a több mint fél évszázadot ölelik fel. Ám az ő munkáit nem a bántóan divatjamúlt szabásminták jellemzik. Mértékartása, épületeinek visszafogott formálása, a környezetet tiszteletben tartó magatartása megóvták ettől. Életműve rokonszenves és értékálló. A Kossuth-díj, két Ybl-díj birtokosa házait szeretik használói, értékeli a közönség. Az építészsakmában is jó a híre. Nevét mégsem ismerik igazán. Ez azonban őt nem bántja, mert igazi reneszánsz típusú ember, aki élete során sok mindennel foglalkozott, foglalkozik, többek között csillagász is. Így nincs benne görcs, élvezettel, passzióból tervez, és mindent egy kicsit messzebből, derűs bölcsességgel szemlél.

Zalaváry Lajos portréja

– Hogyan kerültem kapcsolatba az építéssel? Talán még elemista lehettem, amikor a 30-as években apámék vásároltak a XII. kerületben gyönyörű kilátással egy gyönyörű telket, és apám rögtön megkért, hogy tervezzek egy házat. És én a sámlin ülve a konyhában, miközben anyám főzött, megterveztem a házat, és meg is rajzoltam. És attól kezdve nem is gondoltam másra.

– *Hányban került az egyetemre?*

– '42-ben kaptam az érettségit Miskolcon, és rögtön föl is vettek az egyetemre, ugyanis annak idején nem volt felvételi vizsga. Azokból a gimnáziumokból, amelyek megbízható, jó gimnáziumok voltak – ilyen volt a Miskolci Királyi Katolikus Fráter György Gimnázium is –, minden további nélkül felvették a jelentkezőket. Nyáron végeztem, ősszel már hallgató voltam az egyetemen. Az egyetemisták nagy részét '44 nyarán katonai behívóval elvitték munkatáborba. Nekem az volt a szerencsém, hogy NB I.-es sportoló voltam, és ezért utánam jött egy fölmentő kérvény, amelyet jóváhagytak, így haza tudtam jönni már augusztusban. A többiek csak október közepén tudtak hazajönni, úgyhogy be se tudtak iratkozni a harmadik évben. Akkor már olyan tantermekben folyt a tanítás, amelyeknek nem volt ablaka, átfújt rajtuk a szél. Bombatalálát érte

az egyetemet és a környéket, télikabátban dideregtünk tanárok, tanulók. És jött a második német bevonulás, októberben, Horthy kiugrása nem sikerült. Decemberben megkaptuk a második behívót: nyolcadikán megy a vonat, megyünk Németországba, orvosok, építészek, harmad-negyed-évesek. Az első- és másodéveseket behívták katonának, ki a frontra. A front olyan közel volt, hogy a Boráros téren egy villamosra, azt hiszem a 32-esre, rá volt írva, hogy „indul a Boráros térről, végállomás: front”. Képzeld csak el! Minket azért hessegettek, hogy gyorsan menjünk, mert szerették volna, ha úgy érzük el Tatát, hogy még nincs körülfárva Budapest... Kikerültünk Németországba, jött professzor is velünk, tehát rendes, normális tanítás volt azokból a tárgyakból, amelyeknek a tanárai ott voltak.

– *Milyen célból utaztatták ki magukat?*

– Hogy mentsenek minket az orosz invázió elől, és azonkívül, hogy tovább tudjunk tanulni, hogy az újjáépítés szempontjából orvosok, építészek, mérnökök – mert mérnökök is voltak –, onnan visszatérve részt tudjunk venni az újjáépítésben. Mi átéljük Drezda ostromát, átéljük Halle ostromát. Vonatot szereztünk, és kijutottunk Dániába. Elég viszontagságos úton, és ott is tovább tudtunk tanulni. Rögtön úgynevezett fogságba kerültünk, olyan kategóriába soroltak, hogy „barátságos ellenség”. Bennünket átvett vagy gondozott a vöröskereszt. Attól kezdve mindnyájan el tudtunk helyezkedni építészirodákban, tehát ott minket nagyon szívesen fogadtak. Rajzoltunk, festettünk, mozaikképeket csináltunk, és kiállításokat rendeztünk. Az abból megkeresett pénzeket pedig a vöröskereszt javára utaltuk haza. Dániában elkényeztetett körülmények között éltünk, sportolással, tanulással, rajzolással foglalkoztunk. Ettől függetlenül mindent megragadtunk, hogy minél hamarabb hazajöjjünk. Legkorábban 1946 őszén tudtunk jönni, a vöröskereszt hozott haza minket, és végig kellett járnunk még egyszer a harmadik évfolyam második felét és a negyediket.

– *A szocreál már a KÖZTI Tervezőirodában Janáky István építésszermester mellett élte meg.*

– A szocreál gyakorlatilag úgy kezdődött, hogy itt mindenki csinálta a maga kis modern épületeit. Egyszer csak elkezdtek megjeleni magyar újságokban, építészeti folyóiratokban a Szovjetuniót és a szovjet

A Kelet–Nyugat
Kereskedelmi
Központ Budapesten,
az Astoriánál, 1991

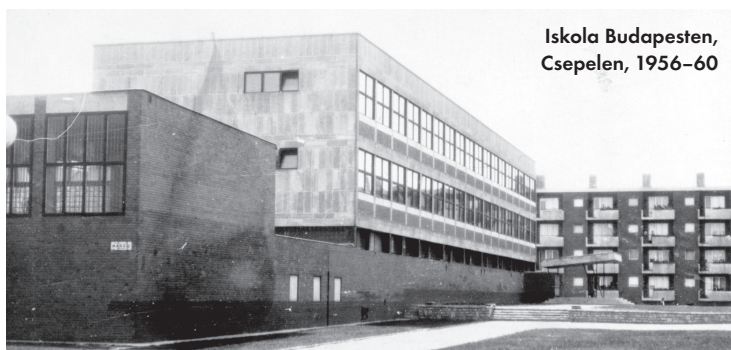
FOTÓ: ZSITVA TIBOR

Lakóházak Budapesten, Csepelen, 1956–60

Iskola Budapesten,
Csepelen, 1956–60

építészeti dicsőítő cikkek, fényképek. Amikor ezek megjelentek, mi jókat röhögtünk, hogy nézd ezt a hülyeséget. Ez ment egy darabig, de arra nem gondoltunk, hogy ez tulajdonképpen előkészítése egy ördögi, piszkos tervnek. Míg nem 1951 tavaszán Janáky bejött hófehéren az irodába, és mondta nekem, hogy Lajoskám, holnaptól kezdve megváltozik a világ. És elmondta Révai szövegét, hogy ez így nem megy tovább, tessék megnézni a szovjet építészeti, azt kell csinálni, másolni, és holnaptól kezdve.

– Most, több mint ötven év távlatából visszanézve, a maguk rossz érzése ellenére is kiváló és jó épületek születtek.

– A magyar építészeknek az volt az óriási vívmányuk, hogy szlalomozni tudtak a karók között. Végül is meg tudták úszni, hogy egy az egyben az orosz vagy a Szovjetunióban készült, épített vagy tervezett házakat másolják le és építsék meg itt, Magyarországon. Amikor meghalt Sztálin '53-ban, az öregeink azt mondták, ha meghal a diktátor, összeomlik a rendszer. Hát mi nem egészen értettük, most már tudom, hogy ez tényleg így van.

– Elég hamar kapott jelentős megbízást: a budapesti Csepel-Csillagtelep tervezésére. Benőtték a fák, ezek az épületek négyzetesek, és mind a mai napig nagyon vonzó lakókörnyezetet alkotnak az enyhe lepusztultságuk ellenére is. Jó lett volna, ha később a lakásépítés hasonló szellemben folytatódott volna.

– Amilyen házakat én oda terveztem, az eleinte nem volt valami örömteli feladat, mert a minisztérium szükséglakásokból álló együttest akart ott létrehozni. „Cs-lakások”, tehát fürdőszoba nélküli lakások lettek volna, és oda csepeli munkásokat helyeztek volna el. Az építési miniszter meg is tiltotta, hogy fürdőszobát tervezzünk, mert ő úgy érezte, hogy csak az úri osztály némelyik tagja volt képes arra a háború előtt, hogy ilyen-olyan-amolyan célra – képzelje el! – fürdőszobát építtessen magának. Én megterveztem a cs-lakást, de olyan formában, hogy azok a későbbiek folyamán, ha úgy adódik, akkor összenyitható módon komfortos lakássá alakíthatók legyenek. Később már be tudtam csempézni a fürdőszobát, a végén már olyan, lakókonyhás, kétszobás, komfortos lakások épültek, amelyeket azóta is másolnak a kollégák. Az biztos, ha

Úttörők Háza,
Veszprém, 1982

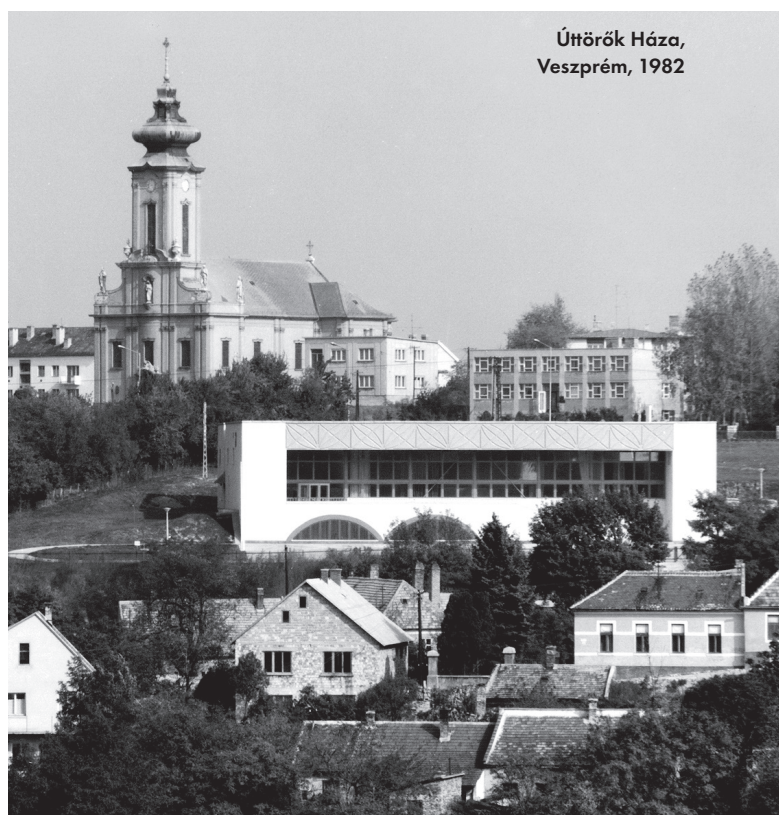

Hotel Atrium Hyatt, Budapest, 1982

FOTÓ: ZSITVA TIBOR

Tisztasági Fürdő, Jászberény, 1964

Úttörők Háza,
Veszprém, 1982

ez így épülhetett volna tovább, és nincsenek ezek a tízeleteres panel-lakások, abban az esetben ez ígéretes irányzat lehetett volna.

– *Sima és szép volt a pályája. Ez talán annak is köszönhető – túl azon, hogy jók a házai –, hogy magát a szakmában mindenki szereti.*

– Két dolgot kell egy építésznek – de minden művésznek – elkerülnie. Az egyik az, hogy mohó legyen. A másik követelmény pedig az, hogy ne legyen túlságosan exhibicionista. És úgy látom, hogy ebbe a hibába beleesünk néha. Soha nem próbáltam más építészről munkát megszerezni vagy elserezni. Amit szereztem, azt mind pályázatokon nyertem. Az biztos, hogy barátságban tudtam lenni mindenkiel, minden stílust képviselő építésszel is, megrendelővel is.

– *Valamit nem egészen értek. Olyan jelentős épületeket épített Budapesten, mint az Astoriával szemben a kereskedelmi központ, vagy a Hyatt Szálló a Duna-parton, két ilyen fontos, a város központjában álló épülete épült meg az elmúlt két évtizedben, és magát mégsem ismeri annyira a nagyközönség, mint néhány kortársát vagy kollégáját.*

– A hírnevet azt föl lehet építeni. Szisztematikusan, lépésről lépésre. Itt kezdődik az, hogy mit jelent: én csillagász vagyok. Mert közelről nézve sok mindenki sok mindent nagyon lényegesnek tart. Viszont kívülről, a világúrból nézve nagyon sok minden nem annyira lényeges. Egy biztos: azok a megrendelők, akiknek eddig az épületeit megépítettem, most is szeretettel fogadnak. Az Atrium Hyatt szállóban nem tudok úgy

végigmenni, hogy az alkalmazottak, az igazgató örömmel ne fogadjon, ugyanez van most lenni, Nagykanizsán...

– *Meg Gödöllőn...*

– A gödöllőiek is nagy szeretettel fogadnak. Ez mindennél többet ér. Nem kárpótol, de jó érzéssel tölt el.

– *Sokféle stílusáramlat és stílusirányzat létezett az elmúlt fél évszázadban, nemcsak Magyarországon, hanem az egész világon. Am a maga házai időitlenek, és nem egyes divatirányzatokhoz kötöttek. Hogyan tudta ezt a szuverenitását megőrizni az építészetében?*

– Többnyire határozott volt az a szándékom, hogy olyan házakat tervezek, amelyek később nem avulnak el. Janákytól annak idején mindig azt a szót hallottam, hogy csak stílust ne. A stílus az biztos, hogy korszakhoz vagy korhoz kötődik, és az is biztos, hogy az egyik kor a másik, a következő kor stílusát már nem nagyon szereti. Ha tényleg igaz, amit mond, hogy ezek, mondjuk, kortalanok, akkor talán ennek köszönhető. Hogy stíluselemeket nemigen valósítottam meg bennük.

– *Mi az, amit igazán fontosnak tart, amikor egy házat tervez?*

– Engem a városkép érdekel a legjobban. Illeszkedni a városképbe. Sokszor azt érzem, hogy mi, építészek monológot mondunk, holott dialógot kéne folytatnunk. És a modern építészetnek egyik óriási baja az, hogy monologizál. Mindennél többet számít, hogy a városképbe illeszkedő módon jelenjünk meg. Alap, kiindulás a városkép. A környezet tisztelte.

– Bár a pályáján, egy kivétellel csak új házakat tervezett, de a kesztelyi Festetics-kastély helyreállítását évtizedeken keresztül tervezte, vezette.

– Büntetésből kaptuk ezt a munkát annak idején. Legalábbis, aki nekünk ezt a munkát átadta, az jelezte, hogy ez büntetés. De azt kell mondanom, hogy a legélvezetesebb munka, amit én valaha életemben építészeten végeztem, mert megismertem egy kornak a teljes gondolkodásmódját. A XVIII. században indult az építkezés egy kis, földszintes házzal, és végül is a múlt század végén fejeződött be, úgyhogy most az eredeti pompájában állítódik helyre a kastély.

– Maga minden épületéről olyan szeretettel beszél, mint a saját gyerekeiről. Azokról is, amelyek a nem túl jó kivitelezés folytán nincsenek nagyon jó állapotban...

– Szeretem a házaimat, de szeretem azokat az embereket is, akik a megrendelők voltak. Nem tudja elképzelni, hogy milyen jó érzés visszamenni egy épülethez, ahol az embert úgy fogadják, minthogyha családtag lenne! Amikor a legutolsó épületemnél ültem bent az épületben, odajött hozzám egy ottani alkalmazott, és azt mondta: mérnök úr, jó érzés lehet, hogy egy ilyen szép épületben ül bent. Mondom, nézze, ez nagyon jó érzés, de sokkal, de sokkal jobb érzés az, hogy látom, ahogy jönnek be az épületbe az emberek, hozzák magukkal az utca gondját, aztán megállnak, körbenéznek, és azt látom, hogy percek alatt azt a gondot elvesztették. Vagy ahogy boldogságérzés fogja el az arcukat! Ez még annál is több, jobb érzés, mint hogy az épületet én szépnek tartom-e vagy sikeresnek. Előbb arról beszélünk, hogy a városkép milyen fontos, de talán még fontosabb számomra, hogy aki bejön az épületembe, az ott egy kis nyugalmat találjon. Védelmet az utca porával, szennyével, hangoskodásával szemben. Mert az embereknek végül is erre van szükségük.

– A legutóbbi épülete – nemrég adták át – a nagykanizsai könyvtár, amelyik a város központjában áll, nem messze tőle Medgyaszaynak egy nagyon szép munkája. Azt hiszem, talán ez a legutolsó a legkonzervatívabb épülete, amit eddig csinált. Ezt abszolút pozitív értelemben gondolom. Az életkornak vagy a bölcsességnek olyan lenyomata, amikor semmiképpen nem akar szótól énekelni vagy monologizálni, egy kisváros belső részében mintha öröktől fogva ez a ház ott állt volna.

– Hát ezt jó hallani! Ha végiggondolom a pályámat, akkor az első épületem, amelyik nagyon föltűnő volt a kollégák számára, az a jászberényi fürdő volt. A jászberényi fürdő azt jelentette számomra, hogy határozottan egy hazai talajon álló és gondolati világban lévő épületet szerettem volna tervezni. Amikor vidéken utaztam, a vidéki tanyák képe, a vidéki tanyák hangulata ragadott meg, így terveztem meg ezt az épületet. Nehogy egy percig félreértsen, nem összehasonlítottam magamat Bartókkal, de mintául vettem a bartóki gondolkodást. És az utolsó épületnél is. Úgy érzem, hogy ebben az épületben az elődök közül sok mindenki benne van. Az biztos, ha nem Nagykanizsára, abba a milióbe kellett volna megtervezni az épületet – és nem a Medgyaszay-ház mellé, ugyanakkor nem a 30-as évek modernista református temploma mellé –, akkor lehet, hogy másképp nézett volna ki. De ezek mind, kivétel nélkül hatottak rám, és hatott rám az az emléksorozat is, ami Magyarországon a múlt század közepétől, a klasszicizmustól él bennem. Érzem a munkáimon a Lechner-hatást, de nem formában, hanem gondolkodásmódban. A motívumok pedig még régebbieket, talán inkább szkíták, ezeknek a hatására alkottam meg ezeket a motívumokat. Hozzáfűztem egy érdekes mondókát is, ami Weöres Sándornak az egyik verse. A falra festett mintán lent van ez a háromszög, a hold meg a nap van fönt, közben pedig egy oszlopszerűség. Azt mondja Weöres Sándor: *alattam a föld, fölöttem az ég, bennem a létra*. Ez annyira megtetszett, hogy idevettem ezt a motívumot, de ez gyakorlatilag a szkíta időből származó életmotívum is.

– Maga reneszánsz típusú ember. Annyi mindenfélvel foglalkozott és foglalkozik élete során, hiszen nemcsak érdeklődik a csillagászat, hanem, hallottam, hogy távcsöveket is csinált. Meg ha éppen úgy hozta a sors, akkor nadrágot is szabott, varrt magának. És tele derűvel, jókedvvel éli a napjait, azt hiszem, hogy a maga társaságában az emberek nagyon jól érzik magukat.

– Otthon gyönyörű volt az életünk. Ezt elmondja minden gyerek, én meg is tudom indokolni, mert apám muzsikus volt, ő '19-ben Hubaytól kapta a diplomát, Hubay-tanítvány volt, csellista. A csillagászatot is otthon, tőle kaptam végül is, és, mondjuk, a könyvtárat is, meg a műveltséget, kétségtelenül. Azt meg kell mondanom, hogy a háború előtti magamfajta gyerek az zenével foglalkozott, irodalommal, kultúrával, az ki volt pányvázva minden tekintetben. Tehát nem voltam egymagam, mindegyik gyerek ilyen volt. Vidéken éltünk, tehát én kollégiumba kerültem, ahol premontriek, szaléziák, bencések és minoriták tanítottak. Semmi mással nem foglalkoztak, csak avval, hogy a testünk, lelkünk, tudásunk gyarapodjon. Ott nem volt egy másodperc, amikor nem sportolni kellett volna, nem tanulni, vagy nem rajzolni, vagy nem misére járni, vagy nem kirándulni. Engem, majdnem félig arisztokratikusan, arra neveltek, hogy én művészpártoló és művészetélvező ember legyek. Úgyhogy sokszor inkább csillagásznak érzem magamat, aki passzióból tervez egy pár épületet. És talán ezért nincsen bennem görcs. Görcs, hogy „Jézus Mária, most ebből olyan legyen, amellyel túlszárnyalom az X.-et és az Y.-t”. Tehát ez belülről jön, élvezettel.

– A rendszerváltás után maga ott maradt továbbra is a KÖZTI-ben, az első munkahelyén, ahol az egész építészeti pályáját töltötte.

– Alig lehet embert találni, akinek – nem ebben a világban, hanem bármelyik világban – az első számú munkahelye a Középülettervező Vállalat volt, és rá ötven évre is még a Középülettervező Vállalatnál maradt. Ott van az összes munkatársam. Kár lett volna otthagyni azt a miliót, amibe beleszülettem. De úgy gondolom, hogy bizonyos szempontból alkotója, módosítója, meg alakítója is voltam. Hisz én voltam az első köztis.

– Egy férfivel talán nem tapintatlanság a koráról beszélni. Ha megengedi, akkor én kimondom – mert kimondva és látva magát, elég megdöbbentő –, hogy már hetvennyolc éves?

– Még tíz-tizenkét évet élnem kéne. Ez be van kalkulálva. Különböz meg – nem tudom, hogy jó szót használok-e – optimista vagyok. Elmondok egy érdekes esetet, amelyet azért mondok el, mert lehet, hogy evvel összefügg, lehet, hogy nem. Csillagász voltam már apám révén, gyerekkoromban. És tudtam, hogy a század végén lesz egy totális napfogyatkozás. Kiszámítottam, hogy én akkor már leszek hetvenvalahány éves, és hogy azt nem fogom megélni, így egész életemben attól rettegettem, hogy vajon ezt a napfogyatkozást megérem-e. '98-ban már elég magabiztos voltam, ittam a teákat, nehogy baj legyen, és megéltem, ugye! Éspedig a legszebb helyre, Zircre mentem, mert kiszámítottam, hogy Zirc olyan hely, ahol biztos, hogy állandó napfény van és ragyogás. És ott végigéltem ezt a napfogyatkozást. Ugyanígy érzem most is, hogy kéne még tíz évet élni... És jó egészségben! Akarok még írni négy könyvet.

– Építészet terén nincsenek ambíciói?

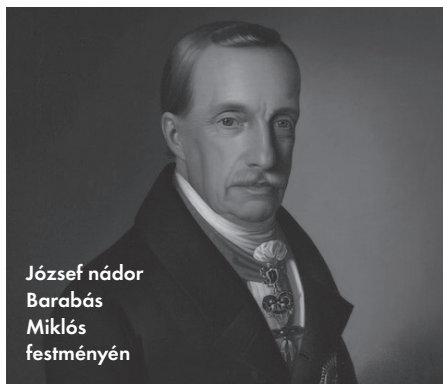
– Hát, nézze, most jön a Medgyaszay-ház még...

– Nagykanizsán.

– Nagykanizsán. Azonkívül pedig templomot tervezek, vagyis készülnék rá. Ugyanis az a helyzet, hogy az eddig épült – a háború után épült – templomok többsége, ki merem mondani, nem olyan templom, amelyre megítélésem szerint a mai vallásosságban a mai vallásos ember igazában vágyik. Szívesen megyek húsvét előtti időben templomokba ájtatoskodni és nézni az emberek ájtatosságát. Mátraverebélyen abba a gyönyörű gótikus templomba egyszer nagypéntek előtt úgy mentem el, hogy a litánián csupa fekete ruhás öregasszony kántált. Hátul ültem, és nem tudtam velük együtt kántálni, mert annyira lekötött a térnek a hangulata, az embereknek az éneke, az egésznek a legmagasabb művészi foka, hogy szinte nem tudtam gyakorló vallásos ember lenni. Ha egy ilyen templomot én, mondjuk, meg tudnék tervezni, akkor elégedett lennék. ♦♦

József nádor és Pest-Buda

A Magyar Nemzeti Múzeum adott otthont annak a konferenciának, amelyet a Habsburg Történeti Intézet rendezett a fenti címen Pest, Buda és Óbuda egyesítésének 150. évfordulója alkalmából. A november 16-ai tudományos tanácskozáson a reformkort és József nádor életművét kutató történészek előadásaikban József nádor, a „legmagyarabb Habsburg” személyiségét, történelmi jelentőségét, Magyarország és a főváros modernizációjában betöltött szerepét mutatták be. Az általa életre hívott Szépitő Bizottmánynak köszönhetően Pest nemcsak nagyvárossá fejlődött, de sokrétű építészeti, kényelmi és kulturális javakkal is gyarapodott. A nádor kedvenc fái a platánok voltak, amelyek az általa fejlesztett közparkokban, a Városligetben és a Margitszigeten még a mai napig is őrzik áldásos tevékenységének emlékét.

József nádor
Barabás
Miklós
festményén

A konferencián szó esett József nádornak a műszaki felsőoktatás megszervezésében, az egészségügyi és oktatási intézményrendszer fejlesztésében, a magyarországi kertkultúra és a tájépítési munkálatok gyarapításában, valamint az ország közlekedési infrastruktúrájának modernizálásában betöltött szerepéről is.

József nádor támogatott minden olyan kezdeményezést, amely Magyarország gazdasági és kulturális felemelkedését, megerősödését segítette. Felkarolta a Magyar Nemzeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár megalapítását, városrendezéssel bízta meg Hild Józsefet. Támogatta egy magyar tiszti iskola, a Ludoviceum létrehozásának tervét, az első magyar vasút megépítését és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank létrehozását is. 1844-ben Pesten műszaki egyetemet alapított. Alcsúti birtokán mintagazdaságot teremtett, a Margitszigeten egy nagy kiterjedésű parkot alakított ki, valamint kiépítette a Városligetet is. Támogatója és segítője volt több magyar humanitárius és kulturális együletnek.

A városszépitő nádor pályaíve

Méltóságteljesen emelkedik ki környezetéből József nádor szobra azon a téren, amely 1938 óta viseli az ő nevét: *József nádor tér*, de már a reformkor kezdetén is róla nevezték el ezt a területet *József tér*nek. A nádor arccal dél felé tekint, ahol az ő korában Pest feküdt, amelynek szepítésén annyit munkálkodott. Korokon

átívelő megbecsültsége napjainkra ugyan kissé elhomályosult, holott, miként azt szobrának talapzata is hirdeti: „egész életét a közügyeknek szentelte”, és „Pest városát újjá alkotta”.

József Antal főherceg – Mária Terézia királynő unokája, II. Lipót és Bourbon Mária Ludovika spanyol infánsnő hatodik fia – a Habsburgok toscanai ágából származott, 1776. március 9-én, a firenzei Pitti-palotában látta meg a napvilágot. Gyermekéveit Itáliában töltötte, és testvéreivel együtt korszerű nevelésben részesült. A kiváló képességekkel rendelkező ifjú főherceg valószínűleg a Habsburg Birodalom valamelyik tartományának kormányzását látta volna el, ha elődje, a nádori tisztelet mindössze két évig betöltő Sándor Lipót 1795-ben nem vesztette volna életét egy tragikus balesetben. Ekkortól lett József főherceg Magyarország helytartója, és egy évvel később már a magyar országgyűlés közfelkiáltással az ország nádorává választotta. Ebben a szerepkörében egyensúlyra törekvő politikát folytatott a Habsburg-birodalmi elképzelés és a magyar önrendelkezés egymásnak feszülő ellentétei közepe. Ahogy Garay János írta róla, a híd szerepét töltötte be a király – aki egyben a bátyja is volt – és a magyar nemzet között.

Alig érte el a huszadik életévét, amikor tapasztalatlanul, a magyar közéletben idegenként megérkezett hazánkba, általános bizalmatlanság fogadta. Mondhatni, nem véletlenül. Egy évvel korábban ítélték halálra a jakobinus mozgalom vezetőit, s az ifjú nádor is egy Habsburg volt, akinek bátyja, I. Ferenc, Magyarország trónján ülő uralkodó. És nem beszélte a nyelvünket, nem ismerte hazánk szokásait és hagyományait. Ám az első cselekedetei között szerepelt, hogy kegyelmet eszközölt ki az uralkodónál a börtönbe vetett jakobinusoknak – ne feledjük, ekkor szabadul Kazinczy! Majd megtanult magyarul, a nyelv révén pedig kitártul előtte a magyar kultúra világa, amelyben otthonosan akarta érezni magát.

A város építészeti életében korszakos jelentőségűnek számít a kezdeményezésére 1808-ban életre hívott *Pest Város Szépitő Bizottmánya*,

melynek állandó építészeti tanácsadója a kor jeles építész, Pollack Mihály, elnöke pedig a nádor volt. Jelentősége leginkább abban mérhető, hogy koordinálta és egységbe fogta a várossal kapcsolatos szépsészeti elképzeléseket. A részproblémák megoldásán túl előtérbe kerültek a városrendezés egységes módszerei, a nagyobb léptékű komponálás lehetőségei. A nádor fél évszázados működése alatt a bizottmány által megjelent a szabályozottság és a céltudatosság mint a várossépítészet művészi eszköze. A városiasodásról áruklodó adat, hogy az 1840-es években a pesti utcákat már csaknem kivétel nélkül névvel látták el, és a város közel kétszázhetven utcájából majd százhuszban már kockakő volt lerakva. A járdaszegély ugyan ekkor még ismeretlen fogalom volt, a főutakat viszont éjszakánként több mint ezerötyszáz olajlámpa világította meg. Emellett a nádor fogékony volt a technikai újítások és a tudományos műszaki szemlélet iránt is. Ezt jelzi a Gellért-hegyi csilagvizsgáló megépülése meg a róla elnevezett Ipartanoda megalapítása.

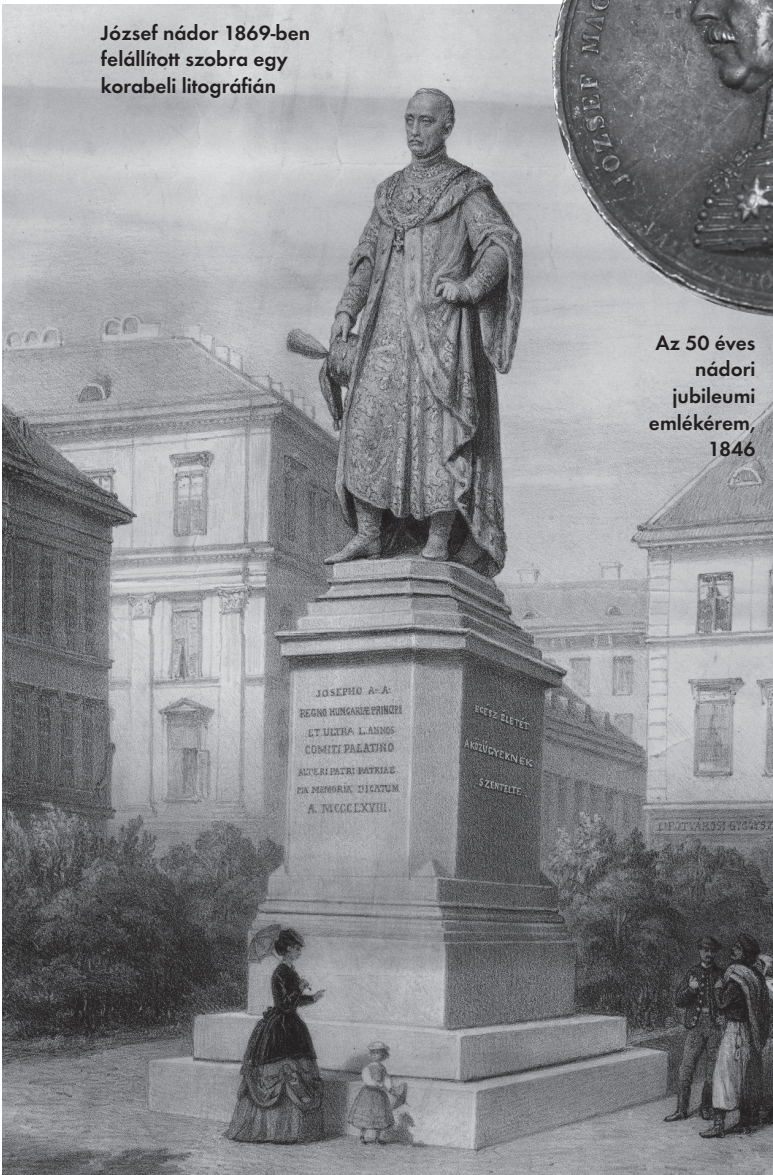
A város az 1830–40-es években már nem csak gazdasági előnyöket ígért, de kulturális javakkal is kecsegtetett, amit a nádoron kívül a kortársak is felettébb hiányoltak Pest korábbi életéből. Nem véletlen, hogy a századfordulót követően Széchényi többet volt Bécsben, mint Pesten, s Kazinczy is szívesebben utazott oda, ha kulturális élményre vágyott. Pest, a nádor tevékenységének köszönhetően, az 1840-es évekre egy falusias jellegű településből egyre élhetőbb nagyvárossá fejlődött. Ekkor már léteznek nevesebb szállók, közülük az egyik éppen a Nádor Szálló nevet viseli, amely színvonalában az Osztrák Birodalom hasonló intézményeivel kélt versenyre. A kulturális igények kielégítését pedig leginkább a Redoute (a mai Pesti Vigadó) és a nádor által támogatott, 1847-re felépült Nemzeti Múzeum, valamint az 1837-ben megnyitott Pesti Magyar Színház szolgálta.

A kertet a nádor különösen szerette, s a Városligetet egyik szívügyének tekintette annak ellenére, hogy a városi kertekkel kapcsolatban sajátos elképzeléseket vallott. Talán az itáliai

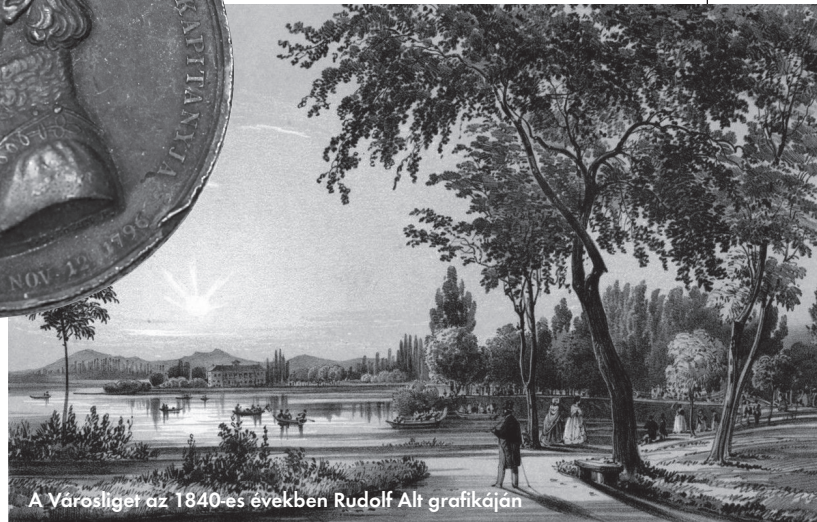
József nádor harmadik felesége és gyermekei társaságában, 1889 körül

József nádor 1869-ben felállított szobra egy korabeli litográfián

Az 50 éves nádori jubileumi emlékérem, 1869

A Városliget az 1840-es években Rudolf Alt grafikáján

A József nádor tér békeidőkben, anno

Dietrich Monten: József nádor lóháton, 1844

évek nyomán és neveletéséből adódóan is azt tartotta, hogy „*a fák nem tartoznak a város-hoz*”, ezért inkább a város peremén elhelyezkedő nagyobb zöldfelületekben gondolkodott. Így nem véletlen, hogy a Városliget – a korábbi Városerdőt – a XIX. század elejétől már aktívan fejlesztette. A közpark kialakításához nemcsak a város polgárait szólította fel adakozásra, hanem a magyar főurakat is, maga pedig hatezer koronát adott erre a célra. Bár tény az is, hogy 1830 telén kivágatta a városligeti fasor sudaras nyárfáit, hogy a rászorulóknak tűzifát biztosítson, de a kivágott fákat később közel kétszáz vadgesztenyefával pótolta, s az ő ideje alatt valósult meg az Üllői úti fasor telepítése és a Duna-parti korzó első hárs- és akácfáinak az elültetése is. A nádor kedvenc fája a platán volt, nemcsak Alcsúton honosította meg, de a Városligetbe is sokat telepített belőle. 1815 és 1830 között télvíz idején, havas úton és ökrös szánokkal hozatta őket a tó partjára.

A Margitsziget azonban még a Ligetnél is nagyobb figyelemben részesült nála. A sziget 1790 óta vált a magyarországi nádorok pihenő- és mulatóhelyévé, amire József nádor a tulajdonjogot is megszerezte, 1816-ban pedig megnyitotta a pesti polgárok előtt. A nádor minden természetszeretét ebbe a szigetbe öntötte. A szigetet is platánokkal ültette tele, ebből következőleg a faállomány nagy részét még ma is a platánok adják. Az angol mintát követő kertépítészeti kialakítás a királyi főkertész bevonásával 1808-ban kezdődött. A ferences kolostor romjai mellé egyszerű, klasszicista stílusú nyaralót építtetett, köré pedig gyönyörű parkot létesített és szőlőt telepített. Emellett a kialakított sétatereteket egzotikus növényekkel, rózsalugasokkal díszítette. A Pestről leírást készítő Schams Ferenc nem alaptalanul nevezte ezt a szigetet a paradicsom másának, amelyet akkoriban bizony csak csónakkal lehetett megközelíteni, de ez a közlekedési eszköz a szigetre az 1840-es években már rendszeresnek számított.

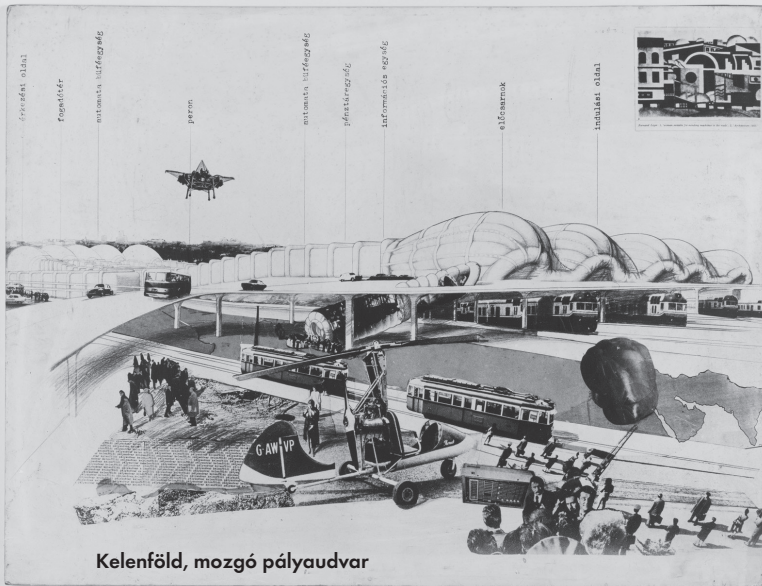
József nádor tiszteletére nádorrá választásának ötvenéves jubileuma alkalmából 1846. november 12-én ünnepeket rendeztek az országban, ezt már súlyos betegen élte meg, és két hónappal később, 1847. január 13-án meghalt. Már ebben az évben megalakult az a *József Emlék Egyesület*, amely a nádor szobrának elkészíttetése céljából jött létre. Az egyesület gyűjtést szervezett, ami még 1848–1849-ben is folyt. Talán furcsának tűnik, hogy miközben a magyarok az osztrák hadak ellen harcoltak, mégis egy Habsburg szobrára gyűjtöttek pénzt. De József nádort ekkor már korántsem tekintették Habsburgnak hazánkban, mert, miként mondták róla: Habsburgnak született, de magyarként halt meg. Ez a tervezett szobor azonban mégsem készült el, a ma látható alkotás Johann von Halbig műve, és 1869 óta áll a róla elnevezett téren. ♣

(Összeállította Weltler Ildikó: a PestBuda online folyóirat tudósítását felhasználva)

Konferencia a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében

SOSEM VOLT BUDAPEST

Kelenföld, mozgó pályaudvar

Különleges kiállítással, köszöntik Budapestet létrejöttének 150. évfordulóját a Pesti Vigadóban: a *Sosemvolt Budapest* című tárlatot Turi Attila Kossuth-díjas építész, a Magyar Művészeti Akadémia elnöke nyitotta meg november 15-én. A kiállítás több mint százhetven tervvel, makettal, fotóval és videóval érzékelteti a soha meg nem valósult város vízióját, azt, hogy milyen is lehetett volna a főváros, ha a történelem másképpen alakul.

Milyen lenne a Duna-korzó magasházakkal? Milyen kupolatervek születtek a budai királyi palotához? Hogy mutatna egy felhőkarcoló francia mintára a Budapest Sportszernok oldalában? Milyennek képzeltek a fővárosi metró az ötvenes években? Hogy nézne ki a világ legnagyobb zsinagógája Újlipótvárosban?

A *Tervek, álmok, víziók a főváros építészetének 150 évéből* alcímet viselő kiállítás szélesre tárja az építészeti fantázia kapuját: a legkülönfélébb elképzeléseket mutatja be az elmúlt másfél évszázadból, a közös nevező pedig az, hogy mindegyik a magyar főváros számára készült, és mindegyik „papíron maradt”. Mégsem tekinthetőek haszontalannak: pontosan érzékeltetik saját koruk adottságait és építészeti minőségét.

Almássy Kornél, a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ (MÉM MDK) igazgatója a megnyitón rámutatott arra, hogy az építészet messze több, mint műszaki rajzok sokasága: olyan alkotómunka, amely a társadalom működésének minden területével szoros összefüggésben zajlik. Erő Zoltán, Budapest főépítésze pedig arról beszélt, hogy a meg nem valósult tervek csoportjából az idealisztikus, már-már utópisztikus tervekre is oda kell figyelni, mert ezekben rejlik a jövő kihívása. Lánszki Regő államtitkár, országos főépítész arra hívta fel a figyelmet, hogy a magyar építészet története még annál is gazdagabb és változatosabb, mint amit magunk körül látunk, és történetének részét képezik az el nem fogadott tervek és víziók is.

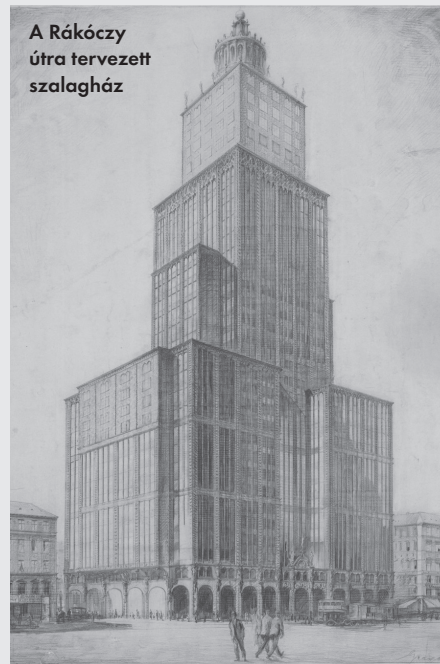
Turi Attila a Parlament épületét hozta fel példaként az idea, az erőteljes koncepció kiemelt szerepének érzékeltetésére, és Makovecz Imre, az MMA alapítója szavait idézte: „Bennem a megtörtént és ami megtörténhetett volna, együtt adják a jelenvalót... Látnunk kell, hogy a meglett és a meg nem lett együgyenazon lét két változata, mely mindig újratelemződik.”

A MÉM MDK és az MMA rendezésében nyílt tárlat 2024. február 11-éig látogatható.

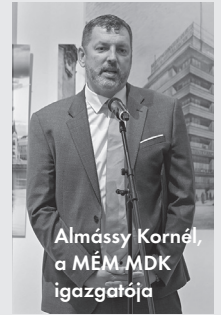
◆ (Weltler)

Enteriőr a kiállítástól

A Rákóczy útra tervezett szalagház

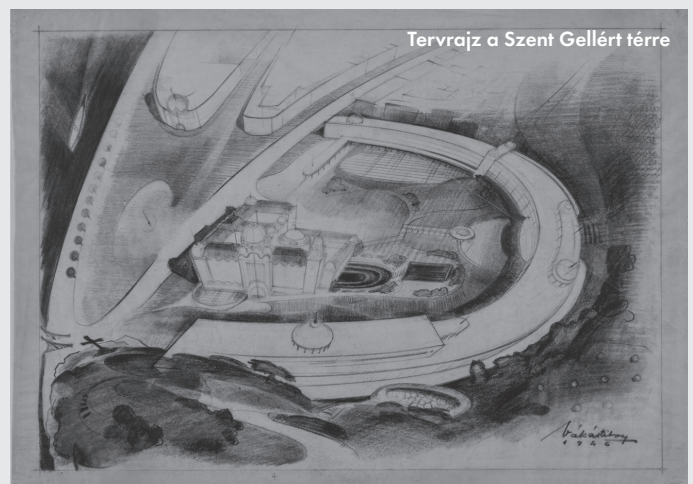
Almássy Kornél,
a MÉM MDK
igazgatója

Turi Attila,
az MMA
elnöke

Szállodásor felhőkarcolókkal a Dunakorzón

Tervrajz a Szent Gellért térre

HOVÁNSZKI MÁRIA

„HOGY KEZDHESSÉK ÉNEKEMBE...”

Csokonai 250

Csokonai-rézmetset
Eröss János 1804-es
rajza alapján

Csokonai, Csurgó, Karnyóné, Dorottya, Festetics György... olyan hívószavak, melyek a Csokonai munkásságát ismerő olvasót Csurgóra repítik. Arra a Somogy megyei Csurgóra, ahol Festetics György 1792-ben iskolát alapított, és ahol a költő életének egy rövid, de annál fontosabb idejét töltötte. Csokonai 1799-ben vállalta el az új, tulajdonképpen hagyományok nélküli gimnázium helyettesítő professzori állását. Az a fél év azonban, amit Csurgón töltött, olyan hagyományt teremtett a város életében, mely közel kétszázhuszonöt év távlatából is élőnek tűnik.

Idén november 17-én, pontosan Csokonai születésnapjának 250. évfordulóján a csurgói Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium emlékkonferenciát tartott, melyet a diákok ünnepi műsora nyitott meg. A tudományos-népszerűsítő előadások után (Füzfa Balázs, Csörsz Rumen István, Granasztói Olga, Demeter Júlia, illetve jómagam szerepeltünk a konferencián) a Csokonai 250 pályázat díjazottjait jutalmazta a zsűri. A színpadon álló ötven-hatvan gyermek tanúsítja a mai napig élő Csokonai-kultusz jelenlétét. Az emlékkonferenciát egy koncert zárta, melyen Csokonai énekei hangzottak el, külön csokrot alkotva benne a Csurgón született Karnyóné éneketétei.

A Karnyóné máig Csokonai egyik legnép-

szerűbb műve. A szerző szándéka és a darab utóélete azonban korántsem esik egybe, hiszen Csokonai már csak műfaja miatt sem szánhatta kiadásra a *Karnyónét*. A színműíró Csokonai azonban itt is tobzódott, és nem egy hagyományos iskoladramát írt, hanem az iskoladramatradíciót radikálisan megújítva a lehető legizgalmasabb dolgot hozta ki a műfajból. A néző egy pillanatra sem unatkozik. A költeményeit sokszor dallamra író és dallammal terjesztő Csokonai itt is felhasználta a zene erejét, és egyrészt az iskoladramák zenés közjátékának hagyományát folytatva, másrészt a korabeli zenés színjáték mintájára éneketétekkel tűzdelte tele a darabot.

Fő inspirációs forrása ebben az esetben Mozart–Schikaneder *Die Zauberflöte*je (Varázsfuvola) lehetett, amit feltehetően 1795-ös pesti útja során látott, és bár az éneketétek magyarításával már valószínűleg ekkortól foglalkozott, prozódiajukat csak Somogyban, Sárközy István házában vendégeskedve igazíthatta Mozart zenéjéhez. Mindez *A' Varázssíp* első öt számára vonatkozik, amelyek számozásukban pontosan követik Mozartét, illetve prozódiajuk is nagyszerűen illeszkedik Mozart zenéjére. A 8. számú finálé fordításától kezdve (ekkor távozhatott Somogyból Csokonai) már csak a számozás nélküli szövegeknyvet használhatta, mert innen kezdve teljesen önkényes az énekek számozása, illetve a dalbetéteknek a formája és a prozódiaja is erősen eltér Schikaneder szövegétől, így ezek már nem énekelhetők Mozart dallamára.

Csokonai *A' Varázssíp*-fordítást és a *Karnyónét* eszerint „párhuzamosan” (is) készítette, de míg *A' Varázssíp*ot nyomtatásra, a nagyközönség elé szánta, a *Karnyónét* még csak művei jegyzékére sem vette fel. A befogadástörténet azonban éppen fordítva működött. *A' Varázssíp* zene-számainak énekelhető darabjai ugyanis csak

2009-től érhetőek el hangzó formában a régiségek után kutakodó, ingyenc és vajtűfülű közönség számára, a *Karnyóné*, illetve annak dalbetétei viszont, ha nem is feltétlenül a Csokonai által megadott egykorú dallamokkal, de a szöveghez illő bármilyen „nótával” folyamatos és töretlen népszerűségnek örvendett.

A Debreceni Kollégiumban *Cimbalom*nak is nevezett költőt nem véletlenül egy hangszerrel jellemezték kortársai. A *Csokonai-költemények nagy része ugyanis dallamra íródott*, és bár mára szinte végérvényesen szövegverssé váltak, a költő szándéka szerint sokuk még a XIX. század közepén-végén is dallammal terjedt. Hogy a szövegekhez tartozó dallamok egy idő után variálódtak, átalakultak, az a zenei létmód sajátja, miként az is, hogy egy-egy szöveg időközben akár dallamot is cserélt. Újabbat, divatosabbat kapott, vagy a költeményt továbbadó tudatosan cserélte le egy neki jobban tetszőre, vagy komponista hajlamokkal rendelkezett a terjesztő, és kicsit itt-ott módosított rajta. Számatalan lehetőség volt, egyetlen követelmény a darabok énekelhetősége, énekes előadása maradt.

Csokonai énekköltői szándéka azonban már nem a régi hagyományos nótautalásos énekköltészethez kapcsolódott, hanem a XVIII. század közepétől Nyugat-Európában rendkívül népszerű, elsősorban a polgári szalonok műkedvelői számára írt *Klavierlied*, a zongorakíséretes műdal műfajához, ami a XVIII. század végén a magyar arisztokrata szalonokat is elárasztotta. Az ébredő hazafias magyar nemesség pedig hamarosan ebben is „magyart” kívánt. Magyar szót és magyar zenét!

Csokonai felismerte a kor kívánalmát, és az elsők között igyekezett kielégíteni ezeket az igényeket, melyek szerencsésen egybeestek a rendkívül muzikális és tehetséges fiatal magyar költő vágyaival. Költői programjában kezdettől tudatosan

LEXIKON:

Hovánszki Mária az MTA Támogatott Kutatócsoportok Irodája Debreceni Egyetemének PhD fokozatú tudományos munkatársa. Fő kutatási területe a XVIII–XIX. század fordulójának líra- és poétikatörténete, azon belül a kor-szak énekel (dal)költészete.

Jankó János: Csokonai a lakodalomban, 1869

Muzsikális Gyűjtemény (Bécs, 1803) facsimile, a 2023-as kiadást Hovánszki Mária készítette

Csokonai állandó kiállítása Csurgón

Csokonai művei a kiállításon

Csokonai Vitéz Mihály szobra Debrecenben

vállalta a magyar nyelvű énekek írását és terjesztését. Természetesen a magas zenekultúrát jelentő legjobb, legelитеbb zeneszerzők dallamaival szándékozott közreadni a darbjait. Már pályája kezdetén tájékoztatta az Érdemes Olvasó Publikumot, hogy olyan Gyűjteményt tervez, mely áll majd „kissebb nagyobb Versnemekből, Vig, Szomorú, Érzékeny, Nemzeti, és Énekes Játékokból [...] Lesznek benne Clavirra való Kótázások, Képek, 's a' t.” (*Elegyes Munkák dokumentuma, 1794*)

Kereste a kapcsolatot Lavotta Jánossal és Kossovits (Kossovich) Józseffel, a verbunkos magyar zene ünnepeit és elismert komponistáival, és bár Lavottát nem sikerült elérnie, Kossovits egyik leghíresebb dallamára írta meg *A' Reményhez* című költeményét, ami a kéziratok tanúsága szerint még az 1840-es években is az egyik legnépszerűbb ének volt. A darab 1803-ban jelent meg Bécsben *A' Szemrehányás* és *A' Pillangóhoz* társaságában zongorakiséretes formában. *A' Reményhez* sikerét nyilván nem csak Csokonai szövege, de a költő által választott dallam is garantálta. A dallamot Kossovits 1794-ben, a Martinovics-féle összeesküvés miatt letartóztatott Szulyovszky Menyhért elfogatásakor szerezte, akinek Kossovits akkor udvari muzsikusa volt. A dallam eszerint önmagában hordozta a nemzetért is való sírás, siratás gesztusát, ami egy szerelmi veszteséget megéneklő szöveggel társulva, hosszú időre biztosította a darab népszerűségét.

De nem csak a *Földiekkel játszó...* szövegével zentték, énekeltek Kossovits dallamát, hanem a kollektív tudatban nyilván folyamatosan jelenlévő kesergő, sirató konnotatív jelentésre rájátszva, a református kollégiumokban a halotti énekek egyik leggyakoribb nótautalásává vált a mű. Természetesen erősen leegyszerűsödve, akár többszólamú akkordtömbökkel harmóniás énekként előadva, hiszen a korabeli hazai viszonyoknak megfelelően minden kulturális réteg a sajátjaként, saját módszere szerint használta. A társasági szalonéletben általában változtatás nélkül, zongorakiséretes énekként szólt meg, a közköltészetben és a diákköltészetben folklorizálódott változatokban kelt életre, a református kollégiumok pedig halottas énekekhez használták a *Csokonai-dallamot*.

Bár az 1803-as kottás nyomtatvány az egyetlen, ami végül megvalósult Csokonai *Muzsikális Gyűjteményeinek* tervezeteiből, a költő kezdettől fogva számtalan éneket írt a dallamra. A dallamok egy része szerencsére korabeli kottás kéziratokban, ún. melodiáriumokban megtalálható, melyek segítségével rekonstruálható Csokonai prozódiai fejlődése. (Ezek kottája és hangzó anyaga a következő linken érhető el: https://deba.unideb.hu/deba/csokonai_enekekt/)

Az újabb, kötött ritmusú dallamra való versírás nyelvileg mindenekelőtt a modern,

metrikus verselési rendszer kialakítását segítette. A magyar költői nyelv hajlékonysága, a nyugat-európai (hangsúlyváltó) verselési rendszer imitálása volt a cél, mely a magyar nyelv sajátosságaiból adódóan a szimultán verselési rendszer megszilárdulását, tökéletesedését vonta maga után. A XVIII–XIX. századfordulón született verstanok a nyugat-európai dallamokra írt énekek sajátos ritmusát olyan fogalmakkal próbálták leírni, mint „kétszeres”, „félmetrumos”, vagy „németes” verselés, illetve bevezették a „közös szótag” fogalmát, ami a zenei hangsúly szerint lehetett hosszú vagy rövid.

A református kollégiumok zenei oktatása rendkívül elmaradott volt, Csokonai tehát tulajdonképpen csak a zene praktikus használatából kiindulva, az énekelt szó sajátosságait és változásait figyelembe véve dolgozta ki verstanát, illetve ennek köszönhetően fejlődött énekeinek prozódiaja. Fantasztikus ritmuskészségének és e dallamoknak köszönhetően rendkívül gyorsan jutott el a tökéletes „kétszeres” versek írásáig.

Pályájának kezdetén, 1792–1794 között még hol a dallamhangok hosszúságára, hol a zene súlyviszonyaira figyelve írta költeményeit. Ekkor születtek azok a „határozatlan vagy váltakozó metrumú” énekei, mint például *A' feléledt Pásztor*, *Az Ekhóhoz* vagy a *Dafnis Hajnalkor*, melyek sorkezdetét később is számtalan alkalmi versnél adta meg dallamutalásként. Kicsit később a dallamra írt költeményei között megjelentek azok a vers-

formák, melyek szövegversként is egyértelműen kategorizálhatók: a zene súlyviszonyaitól függően a különböző rímes-ütemhangsúlyos formák (*Egy Bétsi Magyar Gavallér*, *Egy Kétszébeesett Magagyilkosa*, *Szerelemdal a' Tsikó-bőrös Kulatshoz*, *Habozás*), a nyugat-európai újmértékes versek (*Rózsím' sirja felett*, *A' Varázssíp* zeneszámai), illetve a kétszeres-szimultán versek is (*A' Pillangóhoz*, *A' Reményhez*, *Szemrehányás*, *Miért ne innánk?*, *Paraszt Dal* stb.).

Csokonai rendkívül pragmatikusan gondolkodott. Az énekelt költszetzet számtalan módon használta. Mindenekelőtt természetesen a magyar nyelv és zene ügyét kívánta szolgálni vele. Emellett az antik-időmértékes költemények megkedveltetésére is alkalmasnak tartotta a műfajt, sőt a reprezentációs alkalmaknak is elengedhetetlen kelléke volt, hiszen emelte azok ünnepélyességét. Ráadásul a dallam még a XVIII–XIX. század fordulóján is a költemények terjesztésének, népszerűsítésének egyik fő eszköze volt.

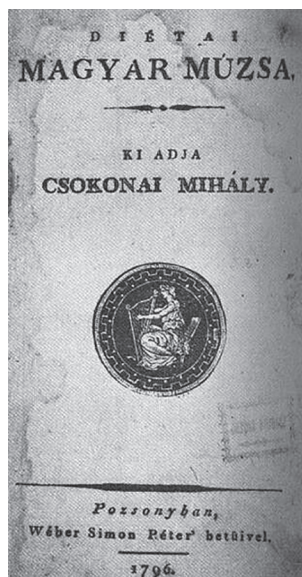
A Csurgón előadott *Karnyóné* ennek egyik ékes példája, melynek énekbetétei az adott dallamhoz kapcsolódó előzetes szövegtudat segítségével minden esetben erősítik a helyzet- és jellemkomikumot. És bár ezeket a konnotatív jelentéseket a mai hallgatók többsége már bizonyára nem ismeri, a mostani csurgói előadás mégis azt bizonyítja, hogy az énekek önmagukban is hatnak, és a közönség ma is éppolyan jól szórakozik *Karnyóné* sirámain, mint közel 250 évvel ezelőtt. ➡

Csokonai Vitéz Mihály

Morelli Gusztáv fametszete, 1901

Csokonai egyszemélyes folyóiratának a címlapja, 1796

Az emlékérem hátoldala, 2023

CZIGÁNY GYÖRGY

„NAPJAIM, MINT AZ ELGURULT GYÜMÖLCSÖK”

Három mondat
Babits emlékére

Agyunk magától működő kemiaja kilép minden időből, a magba zsugorított távval dolgozik: mestersége az emlék, tudja a kihagyások technikáját, kiemel, átszínez, ott élünk történetei szélsőségekben, nem-létezők helyett nyílt álom mandula zamatában.

Tamás-templom: kövek a percek s lehet mély szív-hangját már sejteni, korál-síp szól, zergekürt, fuvola: fehérben-feketében ünnepelnek billentyűsorok függőkertjei, felnőnek a fűgák és ráismernek, nap száll föl kezéből s éj csillaga.

Csak betonba gyűrt virágzás van, elhagyatva is boldogságban, szívnek vágyakon túli kedve pusztulás útját átölelve s a szeretet, ha közénk térdel nem elég, csak fölöslegével, oly közel már, hogy túl az égen, halottainkkal kéz a kézben: test-meleg száll alá kövekbe, hevünket fogadnák örökbe, s a láthatatlan fölvilágol: ami nincs, létünk mosolyából.

„...ki most tétlenségben marad, nincs jövője”

175 éves a Szent István Társulat

Az Országos Széchényi Könyvtár és a Szent István Társulat (SZIT) közös szervezésében nyílt meg 2023. november 13-án az OSZK-ban a fenti címmel az a kiállítás, amely eredeti műtárgyak, korabeli dokumentumok, fényképek, könyvek, valamint interaktív elemek segítségével nyújt bepillantást a hazai katolicizmus egyik legfontosabb – és nemzeti szinten is jelentős szerepet játszó – kulturális intézményének történetébe.

A megjelenteket Rózsa Dávid főigazgató köszöntötte, elmondta, hogy a SZIT „egyszerre egyházi és világi, identitását illetően nemzeti és katolikus, funkciójában kiadó és nyomda, 175 éve unikális szervezet, amely mindig a közművelődés ügyét szolgálta, katolikus szellemben”. A kiállítást Erdő Péter bíboros, Magyarország prímása nyitotta meg, aki előadásában hangsúlyozta, hogy „a nyomtatott könyv küldetéssel bír, szükség van rá, ezért a Szent István Társulat tevékenysége ma is aktuális”. A társulat 175 éves történetét átfogó tárlatot Sarbak Gábor, a SZIT elnöke mutatta be a közönségnek.

A katolikus közművelődést szolgáló egyházi társulat Magyarország legrégebbi folyamatosan működő kiadója. Ebbéli tevékenységét XI. Piusz pápa „az Apostoli Szentszék kiadója” kitüntető cím adományozásával is elismerte 1923-ban. A kiadó átélte és túlélte két világháborút, több forradalmat és rendszerváltozást, s a békeévekben számtalan általános gazdasági válságot, melyek egyenként is tucatnyi hasonló intézményt tüntettek el a történelem süllyesztőjében. A Szent István Társulat e 175 év során nem csak kiadóként működött, jelentős szerepet vállalt a magyar kulturális és tudományos élet szinte minden területén. Tagjai és pártolói sorában olyan neves személyek tevékenykedtek, mint Eötvös József, gróf Apponyi Albert, gróf Zichy Nándor, Deák Ferenc. A társulat fő profilja azonban mindvégig a kiadás maradt; tanúskodik erről az a sok ezer magyar, német, horvát, szlovák, román és rutén nyelvű kiadvány, melyeknek összpéldányszáma eléri a több tízmilliót.

Hosszú és fordulatos története során az értelmiség és a széles olvasóközönség igényeit egyaránt igyekezett kielégíteni, palettája ezért mindig is rendkívül változatos volt: többek között tudományos kiadványok, szakmai folyóiratok, reprezentatív díszalbumok, a katolikus népiskolák, gimnáziumok, felsőoktatási intézmények használatára szánt tankönyvek, családi lapok, ismeretterjesztő munkák, szórakoztató kiadványok, regények, versek, ifjúsági és gyermekirodalom szerepelt a kínálatában.

A nagyszabású tárlatot 2024. január 31-éig látogathatják az érdeklődők.

➡ W. I.

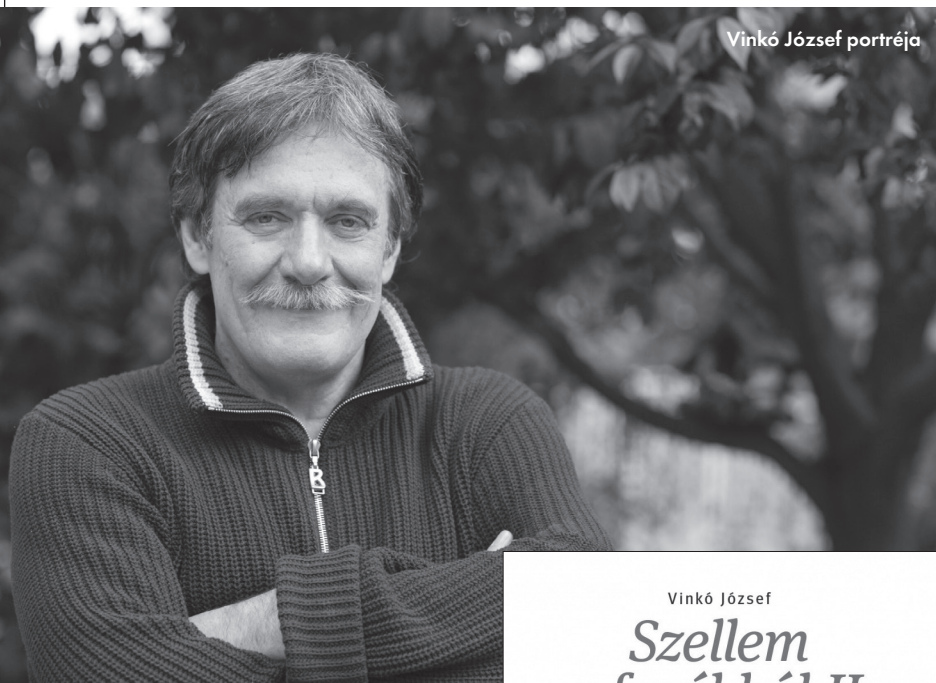
A társulat nyomdájának gépterme és a Szentkirály utcai palota díszterme, anno

Kiadványok a tárolókban

KÖNYVKÍNÁLÓ

Sokan teszünk a karácsonyfa alá és találunk a fa alatt karácsonyi ajándékként könyveket. Mostani könyvkínálónkkal ennek kiválasztásában szeretnénk segíteni olvasóinknak a szokásosnál is gazdagabb válogatásunkkal.

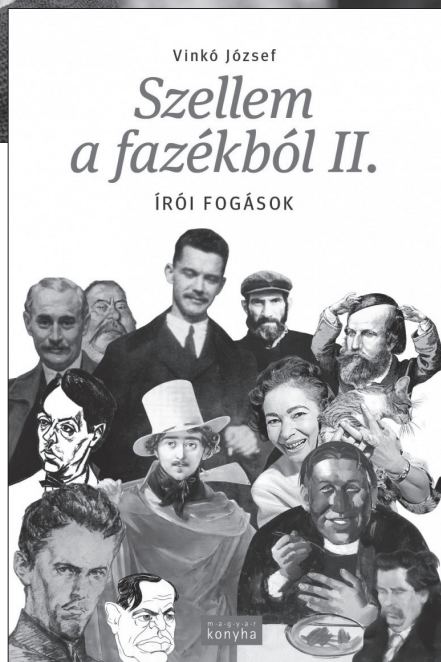

Vinkó József portréja

ÍRÓI FOGÁSOK

Az újságíró, műfordító, dramaturg Vinkó Józsefet nem kell bemutatnunk a Lyukasóra folyóirat olvasóinak, hiszen többször közölhettük remek írásait és találkozhattak különleges kötetei ismertetésével is lapunk hasábjain. Ilyen volt például a *Szellem a fazékból* közkedvelt gasztrotörténeteivel, amelyet 2014-ben jelentetett meg a Heti Válasz Kiadó. Most *Szellem a fazékból II. – Írói fogások* címen jelent meg a második kötet a Magyar Konyha Magazin Kiadó gondozásában. Ezúttal azonban nem étel-, hanem *élettörténetek* szerepelnek a könyvben, húsz magyar író és költő portréján keresztül. Vinkó József „előételként” ekként ajánlja a második kötetet.

„Úgy lapozd ezt a könyvet, kedves Olvasó, mintha épp csak folytatnád a *Szellem a fazékból* című kulináris mese első kötetét. Kukkants be a konyhába, óvatosan emeld meg a fedőt, kóstold meg a mártást, vigyázz, meg ne égessd a nyelved! A fedő alól most nem ínycsiklandó ételtörténetek szállnak feléd, hanem *élettörténetek*. Húsz magyar író portréja – a gyomor felől nézve. Remélem, ezeknek is van aromája, zamata. Mit tehet az ingyenc, ha elveszti étvágyát, mint Krúdy Gyula? Vagy ha nem is volt neki, mint Arany Jánosnak? Mi a különbség Berda József kövérpörköltje és Bródy Sándor „pörkölt for ever” nevű fogása között? Milyen étel a barátnőfüle és a bakagombóc? Ivott-e kecsketejet Párizsban József Attila? Húzott-e drótnyársa verebeket Jókai? És ha van verébszakács, miért ne lehetne Petri György emberszakács? És

Móricz Zsigmond, Szabó Magda, Gárdonyi? Hashóshők voltak vagy kákabélűek? Melyik ételt utálta még a kritikusoknál is jobban Petőfi Sándor? Húsba vágó kérdések. Ha sikerült felcsigázni érdeklődésedet, dörzsöld meg a fazekat, ahogy Aladdin a rézlámpást. Aztán nyisd ki a könyvet, és a szellem kiszabadul. Ne félj, nem gonosz dzsinn ez. Megkötött csomót nem tud megoldani, csukott ajtót nem tud kinyitni. A fazékba is bármikor visszazárhatod, csak be kell hajtani a könyvet. A *Szellem a fazékból* első kötet az ételek lelkéről mesélt. Most az írók lelkéről van szó. Irodalom és gasztronómia. A pecsenye két oldala.”

A gazdagon illusztrált könyv évtizedes irodalom-, és gasztrotörténeti kutatómunka eredménye, tele humoros történetekkel, anekdotákkal.

BUDAPESTI KALAUZ – MARSLAKÓK SZÁMÁRA

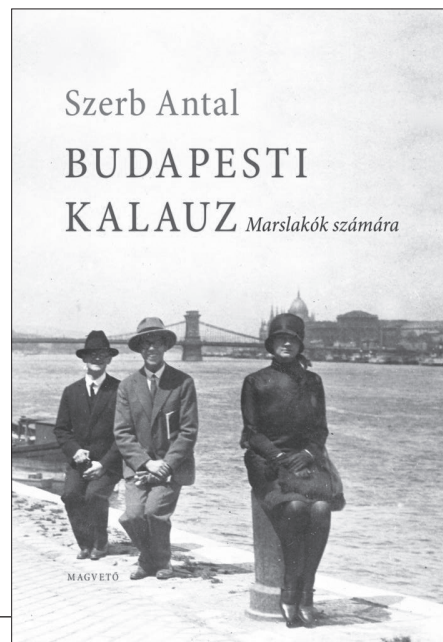
Ezt a kötetet a Magvető Szerb Antal-sorozatában 2015-ben jelentette meg először, most ennek utányomását adta ki, amelyet az alábbi módon ajánl olvasói figyelmébe.

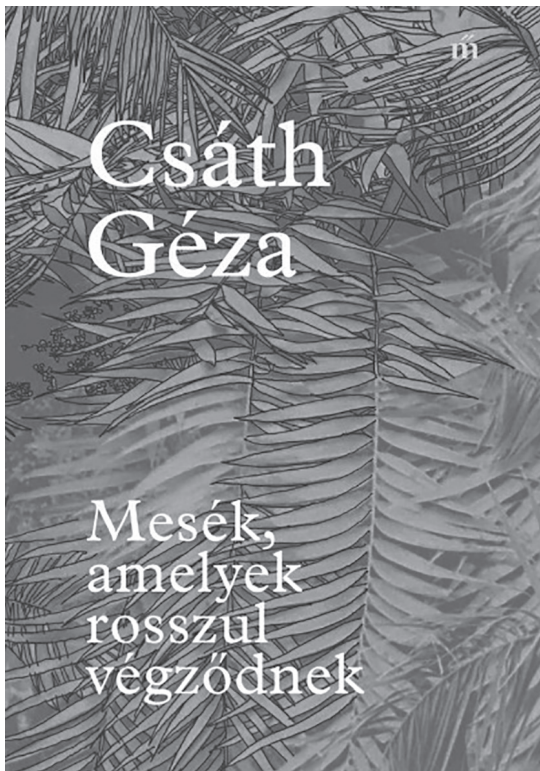
„Szerb Antal 1935-ben találkozott a Marslakóval, aki a Bristolban szállt meg, s miután lekefélté ruhájáról a csillagok porát, telefonált az írónak, hogy megbeszélésük értelmében nézzenek körül együtt Budapesten. Az író gondos házigazdaként végigkalauzolta vendégét a városon, de hogy mit is láttak, azt eddig csak az útikalauzból sejtthettük. Az új kiadást a Fortepan online fotóarchívumból válogatott képekkel illusztráltuk, hogy bepillantassunk Szerb Antal Budapestjébe.”

A kétszeres Baumgarten-díjas szerzőről pedig így emlékezik meg a kiadó.

„Szerb Antal író, irodalomtörténész, műfordító, egyetemi tanár Budapesten született 1901-ben. A budapesti piarista gimnáziumban érettségizett, majd a bölcsészkaron szerzett magyar–német–angol szakos tanári diplomát. 1928-tól a Széchenyi István Fiú Felső Kereskedelmi Iskolában tanított. 1933-ban a Magyar Irodalomtudományi Társaság elnökévé választották. 1937-ben a szegedi egyetem habilitált magántanára lett. A *Nyugat*, a *Magyar Csillag*, az *Ezüstkor*, a *Magyar Nemzet* és az *Új Idők* alkotói körébe tartozott. 1943-ban munkaszolgálatra vitték Fertőrákosra, majd Balfra. Embertelen körülmények között halt meg Balfon, 1945-ben, jeltelen tömegsírbába temették.”

A Magvető gondozásában eddig tizenhat Szerb Antal kötet jelenhetett meg.

MESÉK, AMELYEK ROSSZUL VÉGZŐDNEK

Újdonságnak számít viszont ugyancsak a Magvetőnél Csáth Géza fenti címen kiadott kötete, ezen propagálással.

„Csáth Gézának élete során mindössze öt vékony novelláskönyve jelent meg, napi- és hetilapokban, folyóiratokban publikált szépirodalmi írásainak ezek is csak egy részét tartalmazzák. Összegyűjtött novellái először 1994-ben váltak elérhetővé *Mesék, amelyek rosszul végződnek* címmel. A kötet most pontosított jegyzetapparátussal, javított és bővített formában jut el az olvasókhoz. Lapjain a már ismert elbeszéléseken túl, az időközben hozzáférhetővé vált kéziratos hagyaték feldolgozásának köszönhetően, helyet kap egy bővebb válogatás Csáth töredékben maradt novelláiból. A szövegrendezés Arany Zsuzsanna, Molnár Eszter Edina és Szajbély Mihály munkája.”

Csáth Gézáról pedig ezt olvashatjuk.

„Csáth Géza Brenner József néven született 1887-ben, Szabadkán. Író, zeneesztéta, orvos. A szabadkai gimnázium elvégzése után sikertelen felvételt tett a Zeneakadémiára, majd beiratkozott a budapesti orvosi karra. 1909-ben a Moravcsik-klinika ideggyógyásza, 1910-tól az ótátrafüredi szanatórium fűrdőorvosa. Orvosként dolgozott többek között Stószon, Palicson, Stubnyafürdőn, Földesen, Regőcén. Egy téves orvosi diagnózis és egzisztenciális félelmek következtében 1910-ben morfinista lett, és a többszöri elvonókúra ellenére sem tudott megszabadulni szenvedélybetegségétől. 1919-ben idegileg összeomlott, a bajai kórház elmeosztályán kezelték, ahonnan megszökött. Lelőtte feleségét, majd öngyilkosságot követett el 1919-ben.”

CSONGOR ÉS TÜNDE

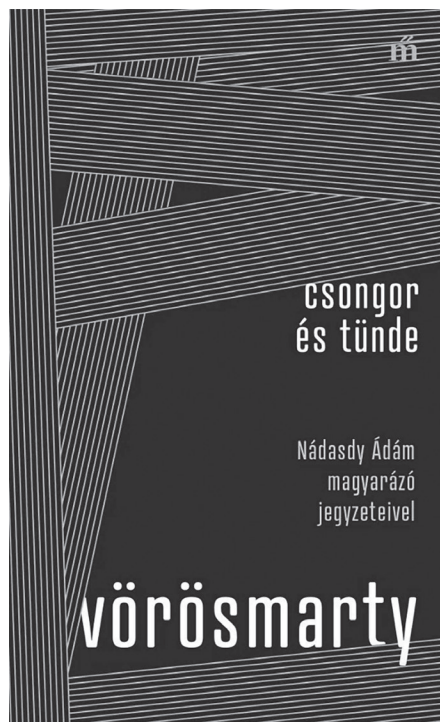
Ugyancsak utánnomásként jelent meg a Magvetőnél Vörösmarty Mihály remekműve, a *Csongor és Tünde*, Nádasy Ádám magyar-arázó jegyzeteivel.

„Ez a könyv a *Csongor és Tünde* teljes eredeti szövegét tartalmazza, bőséges magyar-arázó jegyzetekkel és a nehezebb szövegrészek prózai átíratával. Élvezetes munka volt ez számomra, mert a *Csongor és Tünde* igazi remekmű, a magyar irodalom egyik kincse. Remélem, ez a kiadás könnyebben hozzáférhetővé teszi a szélesebb közönség számára” – írja Nádasy Ádám.

Katona József *Bánk bánja* után Nádasy Ádám ezúttal egy másik klasszikus darabot kíván közelebb hozni a mai olvasókhoz, Vörösmarty Mihály titokzatos remekét. A magyar-arázó jegyzetek és verstani szemelvények mellett a nehezebben érthető monológok prózai átíratái segítik az olvasót, hogy ne tévedjen el a Vörösmarty-mű rengetegében.

„Mindig szerettem a zenéjét, a lendületét, az ördögfiókok verbális örületét – vallja Nádasy. – Többször láttam színházban is, először az ötvenes években, gyerekkoromban: Mirígyet Gobbi Hilda játszotta (ki más?), Csongort Kállai Ferenc, és az egyik ördögfióka Sinkovits Imre volt! Emlékezetes a Nemzetiben Tengely Gábor rendezése 2012-ből, amikor bábokat is használtak, és Molnár Piroska volt Mirígy. A bábok alighanem jobban illenek ehhez a darabhoz, mint a valós emberek, hiszen sok benne az abszurd és meseszerű elem.” Aztán így folytatja:

„Nagyon szeretem Vörösmartyt, ő alkotta meg a magyar költői nyelvet. Azóta is belőle élünk. A *Csongor és Tündével* ráadásul nagyot ugrott: pár évvel korábban a *Zalán futását* még hexameterben írta, de a Csongort már népdal-

szerű hangsúlyos formában, amit aztán Arany és Petőfi vitt tovább. Viszont a »felnőtt« szereplők (az *Utazók* és az *Éj*) drámai jambusban beszélnek, mint Schiller vagy Shakespeare darabjaiban; ezzel Katona kísérletezett tíz évvel korábban a *Bánk bánban*, még ügyetlenül és darabosan. Vörösmartynál ez a versforma is természetes magyarsággal működik.”

FÉLSZÁZ (50 ÉV – 50 VERS)

„Ötvenedik születésnapjára készülve Bozók Ferenc félévszáz, korábban folyóiratokban publikált versét válogatta össze: verseivel megajándékozva önmagát, barátait és olvasóit” – írja az Üveghegy Kiadó. Bozók Ferenc piarista szerzetes most megjelent kötetének hátoldalán a szerzőtől pedig ezt olvashatjuk.

„Isten ajándékozó szeretetéből félévszáz éve élek itt köztetek a Föld nevű bolygón. Ez a félévszáz verset tartalmazó kis könyvecske legyen számvetés, visszatekintés és a köszönet Istennek és Neked, ha belelapozol, vagy ha életutamnak valaha kisebb-nagyobb mértékben társutasa voltál.”

Hivatása és a költészet kapcsolatáról Bozók Ferenc így vélekedik.

„Egy ismerős atya mondta a napokban, hogy prédikációimban érződik a költői szemlélet, sok szimbólumot, allegóriát, metaforát használok beszéd közben. A papság és a költészet sokszor találkozott már: Virág Benedek, Sík Sándor, Mécs László, Pusztai Sándor, Tűz Tamás, Ágoston Julián vagy Harsányi Lajos. Ha őket nézem, akkor nem tartom magam a klasszikus értelemben papköltőnek. Az én verseimben kevés a tematikailag direkt vallásos szemléletű, egyházas, spirituális írás. Általában az életről írok, de persze, egy vallásos embernek minden vers vallásos. Úgy is mondhatnánk: egy ateista számára nincsenek csodák, egy hívő számára pedig minden csoda.”

SZÉCHENYI AZ ÉREMMŰVÉSZETBEN

Újnan megjelenet kötetét a Martin Opitz Kiadó így ismerteti.

„Széchenyi István gróf, a legnagyobb magyar hihetetlenül szerteágazó életműve már halála előtt sokakat megihletett, emlékezete pedig napjainkig él. Tiszteletét jelzi, hogy az 1867-es kiegyezést követően köztéri emlékművek kerültek felavatásra, intézményeket, közterületeket neveztek el róla. Alakja természetesen megihlette az éremművészeket is, akik a numizmatika eszköztárával is igyekeztek megemlékezni róla. Jelen kötet a Széchenyi István személyével és munkásságával kapcsolatos érmeket, emlékeket és plaketteket mutatja be. A kötet alapvetően két részre oszlik. A bevezető rész négy tanulmányt tartalmaz, amelyek bemutatják Széchenyi István közéleti és politikai munkásságát (Csorba László), a képzőművészetben megjelenő alakját (Basics Beatrix), a Széchenyi család címerhasználatát (Vígh Róbert), illetve a pengő és forint pénzrendszerben a magyar fizetőeszközökön való megjelenését (Tóth Csaba).

A kötet második része maga a katalógus, amely válogatást nyújt a Széchenyi Istvánnal kapcsolatos érmekből és plakettekből. A 119 tételt tartalmazó katalógus legkorábbi darabja 1846-ban készült, az utolsó darab 2021-ből származik. A katalógus kronológiai sorrendben mutatja be az egyes darabokat mind fényképen, mind szöveges leírással megjelenítve azokat. A kötet végét a témára vonatkozó irodalomjegyzék zárja.”

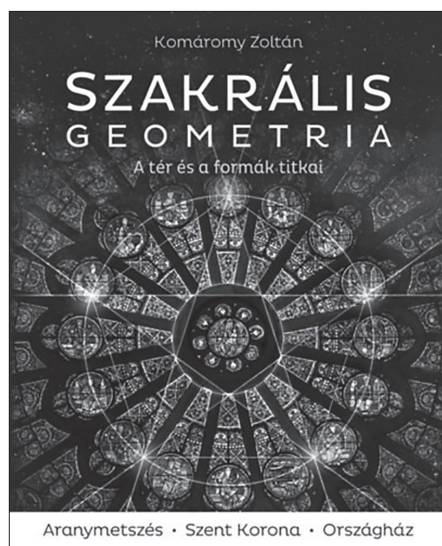
SZAKRÁLIS GEOMETRIA

Komáromy Zoltán ezen kötete, amelyet a Casparus Kiadó jelentetett meg *A tér és a formák titkai* alcímet viseli. A szerző ekképpen foglalja össze a gondolatait könyvéről.

„2010 óta tartok tanfolyamokat és előadásokat a szakrális geometria tárgykörében, amelyet emellett folyamatosan kutatok is. Az idők során felmerült igényekre és kérésekre válaszul e kötetben összegyűjtöttem az elmúlt évek legizgalmasabb felismeréseit, amelyeket

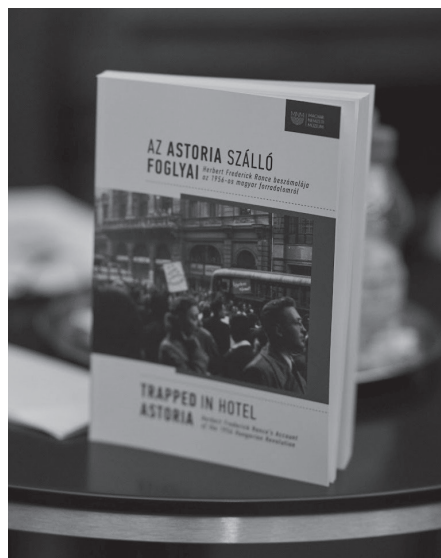
napjainkban különösen időszerűnek tartok. Az egyes fejezetekben olyan érdekesítő összefüggéseket vizsgálunk majd, amelyek még a témában járatosok körében is csak kevésbé vagy egyáltalán nem ismertek.

Különleges módon, szellemi alapokról indulva röviden áttekintjük a geometria és a számok spirituális hátterét, valamint azt, hogyan viszonyultak évezredekkel ezelőtt élt őseink a tudományokhoz, főként a matematikához és a mértanhoz. Emellett megvizsgáljuk a modern, nemeuklideszi geometriák szerepét és jelentőségét, valamint az arany metszés és más geometriai összefüggések szellemi hátterét is. A könyvben továbbá szó esik a rózsablakokról és a mandalákról, illetve a Szent Korona és az Országház arányrendszerének elemzéséről, melynek során betekintést nyerhetünk Steindl Imre rejtélyes megoldásokat tartalmazó tervébe.”

AZ ASTORIA SZÁLLÓ FOGLYAI

A fenti címmel jelent meg az angol Herbert Frederick Rance beszámolója az 1956-os magyar forradalomról a Magyar Nemzeti Múzeum gondozásában, amelyet ez év október 23-án mutattak be az MNM dísztermében.

Könyvbemutató az MNM dísztermében

Herbert Frederick Rance angol papíripari kutatómérnök 1956. október 16. és 30. között Budapesten tartózkodott, és belecsöppent a forradalom és szabadságharc eseményeibe. Élményeit még 1959 előtt egy 76 oldalas beszámolóban írta le – írja a múzeum közleménye. A gépelt visszaemlékezést, valamint 28 fényképet, amelyeket a német Heinz Corte készített Magyarországon, Rance családja adományozta a Magyar Nemzeti Múzeumnak. A visszaemlékezés fontos adalékokat szolgáltat a kortárs külföldiek gondolkodásában az 1956-os magyar forradalomról élő képhez.

Rance azért utazott Budapestre, hogy október 19. és 23. között részt vegyen egy nemzetközi papírgyártási konferencián, ám az október 23-án kitört forradalom miatt nem tudta elhagyni a fővárost. Az Astoria Szállóban lakott, amelyet október 23-24-e éjszakáján szovjet csapatok foglaltak el. A harcok miatt a hotel sem tudta elhagyni.

Október 25-én a brit követ, Leslie Fry és a brit konzul, Joan Fish menekítette ki a szállóból, és három másik tudóssal, a brit Julius Granttel, a nyugatnémet Heinz Cortével és a francia Xavier Wiederkehrrel a brit követségen kapott menedéket. Három napot töltöttek ott, majd október 28-án átköltöztek a Duna Szállóba. Végül október 30-án hagyták el Magyarországot a brit és a francia diplomáciai képviselők által szervezett kimenekítési akcióban.

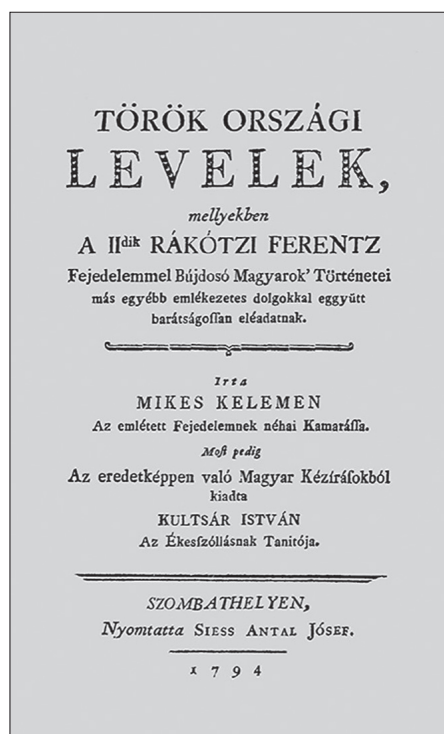
Az Astoria Szálló foglyai című kötetben Herbert Frederick Rance visszaemlékezése mellett olvasható Bognár Katalin, a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában dolgozó történész-muzeológus tanulmánya, a könyv mellékletében pedig Heinz Corte tizennégy fényképe szerepel. A könyv végigkíséri Rance útját a harcok középpontjában álló Astoriától a brit követségen és a Duna Szállóban töltött napokon át hazajutásáig, a szabadságharcokkal szimpatizáló, remek stílusban megírt beszámolóból egyedülálló bepillantást nyer az olvasó a forradalom első hetének eseményeibe és Budapest akkori életébe.

A könyvet az ünnepnap alkalmából egy kerakasztal-beszélgetés keretében mutatták be a Magyar Nemzeti Múzeumban Bognár Katalin, Müller Rolf, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára történésze és Gál Vilmos, a MNM Modern Kori Főosztály történész-muzeológusa részvételével. A kötet az MNM boltjában érhető el.

TÖRÖKORSZÁGI LEVELEK

Mikes Kelemen korábban megjelent levéregényére hívja fel a Szülőföld Könyvkiadó ajánló szövege a figyelmet, amelyben ezt olvashatjuk.

„A XVIII. század közepének legkiválóbb műve Mikes Kelemen *Törökországi levelek* című gyűjteménye, amelyet Rodostóban, Rákóczi inasaként írt a fejedelem ösztönzésére. 207 fiktív levélből álló gyűjtemény, melyek közül az első 1717. október 10-én, az utolsó 1758. december 20-án kelt. A levél írója a bujdosó Mikes Kelemen, címzettje a Konstantinápoly mellett lakó fiktív P. E. grófné. A mű címét Kultsár István találta ki, amikor 1794-ben 225 évvel ezelőtt megjelentette. A könyv még ma is élvezetes olvasmány, hiszen könnyed, szellemes társalgási stílusú, és az utókor számára történelmi mondanivalója miatt rendkívül értékes alkotás.”

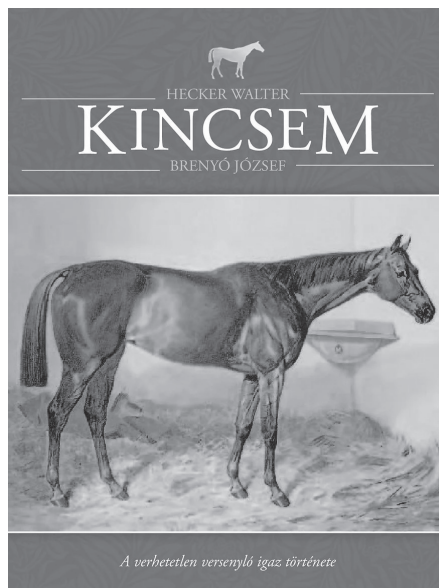

KINCSEM

A Brenyó József–Dr. Hecker Walter szerzőpáros kötetével *Kincsem*, a verhetetlen versenyló igaz történetét kínálja az Erdélyi Szalon kiadó.

„Ki ne hallott volna a verhetetlen Kincsemről, a leghíresebb magyar versenylóról? A csodakanca 54 alkalommal állt starthoz és soha nem győzték le. Ezt a versenyeredményt a világon azóta sem tudta egyetlen angol telivér sem megismételni. Érthető hát, hogy Kincsemről a csodakancáról legendák sokasága keletkezett.

Dr. Hecker Walter hippológus professzor és Brenyó József évek óta kutató, adatgyűjtő munkát végez a témában, együttműködésüket több sikeres szakkönyv megjelentetése is igazolja. Ezúttal a Kincsem-történetnek eredtek a nyomába. Legendák és valóság, mítoszok és hétköznapiak, a magyar lovassport és a

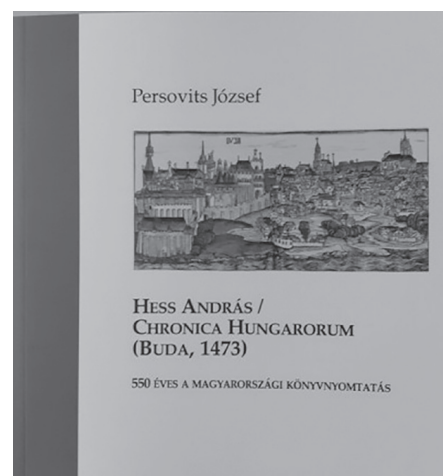
Kincsem korának rejtelmek egy kötetben több száz korabeli fotó, reklámanyag, festmény és szaklap képeinek kíséretében. És a teljes sztori, Kincsem szűk másfél évtizedes története, versenyeredményei és a tenyésztésben betöltött szerepe, utódainak, tulajdonosának és trénerének élettörténetével. A különleges, képes kötet nem kerüli meg a történelmi időszak bemutatását sem, a reformkortól kezdődő-éledő magyar lótenyésztés állomásai éppúgy bemutatásra kerülnek, ahogy a Monarchia színes úri világának lovassport-szervezője és annak magyar és európai állomásai, nem mellőzve a nemzetközi kitekintést sem.

Kincsem nemcsak Magyarországon, Ausztriában, Franciaországban, Csehországban, valamint Németországban versenyzett, hanem a lóverseny őshazájában, Angliában is diadalt aratott. Összesen tizenhárom versenypályán győzött. A Berlinben rendezett első megméretésétől kezdve, 1876-tól kezdődően futotta a lóversenypályákon a köröket egészen 1879 őszéig, az utolsó győztes budapesti futamáig. A kettő között kivétel nélkül megnyerte Prága, Hamburg, Hannover, Frankfurt, Bécs, Sopron, Baden-Baden versenyeit. A kivételes pályafutásról számos dicséret és magasztalás született, de talán Krúdy az egyik legfontosabb: „Kincsem volt az, aki fellelkesítette a magyar urakat, hogy a csodakancához hasonló paripákat tenyészessenek, amelyekkel majd öregbítsék a magyar lónevelés hírnevét, végig az egész világon.”

HESS ANDRÁS – CHRONICA HUNGARORUM

„Szinte napra pontosan a jubileumra időzítve jelent meg Persovits József: Hess András – *Chronica Hungarorum* (Buda, 1473) című könyve, amely a szerző *Nyomdász könyvtár* sorozatának immár nyolcadik köteteként látott napvilágot. A kötet ünnepélyes könyvbemutatójára ez év májusában a Magyar Újságírók

Országos Szövetségének székházában került sor. Idén 550. évfordulóját ünnepeljük annak, hogy a Rómából Budára érkező, és itt nyomdát alapító Andreas Hess, a *Chronica Hungarorum* kolofonja szerint 1473. június 5-e pünkösd előestéjén befejezte az első, Magyarországon nyomtatott könyv munkálatait. A szerző nemcsak a *Chronica Hungarorum* kiadásának történetét, feltételezhető gyártási folyamatát adta meg a műben, hanem a Hess András által megjelentetett másik mű, a Basilius Xenophón-kötet szedés- és nyomtatásminőségének elemzését is, amely segítségével megsejthetjük, átérzhetjük, milyen nehézségekkel kellett megküzdenie egy korabeli nyomdásznak. A könyvet szakmai szempontból ellenőrizte és az előszót írta Novotny Erzsébet. A mű kiadását támogatta a Papír- és Nyomdaipari Műszaki Egyesület és a Nyomdaipari Dolgozók Szakszervezete” – írja a kötetéről az Optima Téka Kiadó.

MESÉLŐ HÁZAK

A Szülőföldem Könyvkiadó Feiszt György legújabb *Mesélő házak* kötetéről így tudósít.

„A középkori oklevelek Vas vármegyében még több mint hétszáz falu nevét említették meg. Ez a szám a történelem viharjainak, kiváltképp a háborúk, a járványok és természeti csapások kataklizmáinak következtében a millenniumra hozzávetőlegesen megfeleződött, és az 1898-ban kiadott vármegye monográfiában már csak alig háromszáz vasi település nevét olvashatjuk. A településszám ezt követően a trianoni elcsatolások, majd nem kis mértékben a XX. század különböző szempontú, racionalizáló településkoncepciói révén még tovább fogyott. Így Vas vármegyében napjainkban mindösszesen 216 önálló település található. Feiszt György hat esztendeje arra vállalkozott, hogy kutatásokba kezd, és a *Vas Népe* napilap hasábjain hétről hétre jelentkező rövid írásokban ráirányítja a figyelmet e települések történelmi eseményeire, az ott tevékenykedő, vagy onnan származó, sokszor elfeledett személyiségekre, nem utolsósorban pedig a helyben megtalálha-

tó néprajzi és kultúrtörténeti érdekességekre. Igazi időutazás ez a múltba, amelyből kiderül, hogy ki volt a sajtoskáli cukorbáró; ki volt a Gellért-hegyi Szabadság-szobor modellje; ki volt a magyar Szapphó, az első ünnepelelt költő; hol tevékenykedtek a híres vasi kuruzslók; ki volt a veleméri templom felfedezője; ki volt a kőszegpatyi genetikus; hol született a bányászhimnusz szerzője és hogy voltak-e boszorkányok Vas vármegyében.”

BUDAPESTI FÁK

Második kiadásként jelentkezik a Látóhatár Kiadó Viczián Zsófia fenti kötetével, amely a *Kéregbe zárt történelem* alcímet kapta.

„Nagyszerű könyv született Budapest különleges, idős vagy a kulturális örökség szempontjából érdekes fáiról! És persze nem pusztán a növényekről, hanem rajtuk keresztül a városról, hisz ezek a fák mind természeti és kulturális értékek. Budapest folyton változó szövetében szemtanúként állnak, akár századok óta. A kötet írásai róluk szólnak, és arról, hogy miért jelentenek pótolhatatlan értéket a fővárosiaknak, illetve mindazoknak, akik a fákat szeretik.

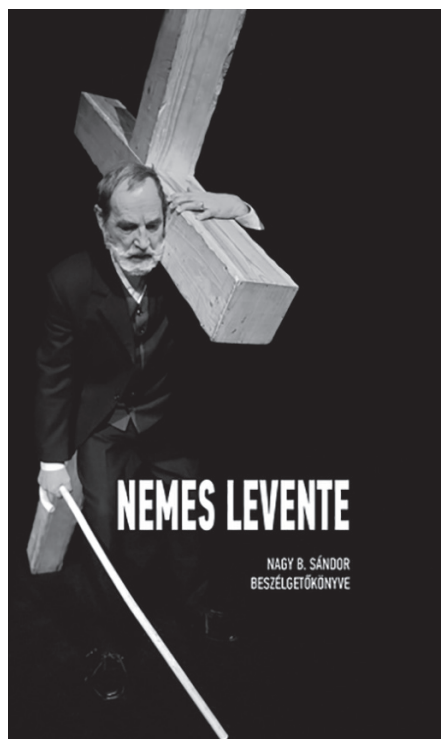
Ha belelapozunk a könyvbe, nemcsak természettudományos leírásokat találunk az egyes fákról, parkokról, zöldterületekről, hanem valódi nyomozásokat, emberi történetek sorát. A szerző felkutatta az összes kapcsolódó írásos és képi forrást, kiderítette, hogy ki, mikor, miért ültette a szőben forgó fákat. Budapest majd minden kerületében talált figyelemre méltó egyedeket, különleges zöldterületeket. A kötetben archív képeken követhetjük végig, mit »láthattak« a fák eddigi életük során, jelenlegi állapotukról pedig csodálatos természetfotók számolnak be.

Mindenkinek ajánljuk ezt a könyvet, akit lenyűgöz a természet, akit felcsigáz Budapest múltja, története. És azoknak is, akik e könyv belső borítóján lévő térképpel a kézben maguk is szeretnék megtalálni, felfedezni és átölelni a főváros nevezetes fáinak törzsét.”

BESZÉLGETŐKÖNYV NEMES LEVENTÉVEL

Három székelyföldi városban és két budapesti helyszínen is bemutatták a közelmúltban Nagy B. Sándor *Nemes Levente* színművéről tavaly készült beszélgetőkönyvét, mely esemény iránt nagy volt az érdeklődés, elsősorban a színházi emberek részéről. A nyolcvannégy éves Nemes Levente fiatalokat megszegényítő szellemi és fizikai erőnlétben járta végig a könyvbemutató körút állomásait, ugyanolyan meggyőző erővel képviselve és népszerűsítve a művészsínház ügyét, ahogyan egész életében tette. Sokan láthatták őt színpadon, idősök és fiatalok egyaránt, mert immár hatvan éve folyamatosan játszik, pályája összefonódott a marosvásárhelyi és a sepsiszentgyörgyi színház nagy korszakaival.

„Nemes Levente 1962-ben végzett a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti

Főiskolán, utána 1972-ig a marosvásárhelyi színház színésze volt. 1972-től mindmáig a sepsiszentgyörgyi színtársulat tagja, 1992–2005 között az intézmény igazgatói tisztségét is betöltötte. 2008-ban nyugdíjba vonult, de azóta is folyamatosan játszik, a tavalyi évadban négy előadásban vállalt szerepet, máig meghatározó személyisége a Tamási Áron Színház társulatának.

Valamennyi alakításában eredeti, hiteles, magánemberként bölcs és megfontolt, művészetét talán az igényesség és a megújulásra való örök törekvés jellemzi leginkább. Színházvezetői munkájához kötődik a sepsiszentgyörgyi társulat művészi célkitűzéseinek újrafogalmazása, 1995-ben az ő kezdeményezésére valósult meg az a bizonyos, sokat emlegetett fúzió a sepsiszentgyörgyi színház és a Bocsárdi László vezette gyergyószentmiklósi Figura Stúdió Színház amatőr társulata között, mely megnyitotta az utat egy immár több évtizeden át tartó szakmai sikersorozat felé. Nemes Levente olyan vezetőtípus, aki szívesebben marad háttérben az ügy mögött, amelyet szolgál.

Az életútinterjú-kötet szerzője Nagy B. Sándor dramaturg, újságíró, a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház irodalmi titkára és a *Háromszék* napilap munkatársa. Nemes Leventéhez hasonlóan maga is a marosvásárhelyi származású, 2004-ben végzett a helyi színművészeti egyetem teatrológia szakán. 2006 óta Sepsiszentgyörgyön él, ahol pár évet leszámítva mindmáig a Tamási Áron Színház munkatársaként dolgozott, dolgozik. 2015-től a sepsiszentgyörgyi *Háromszék Napilap* újságírója, kulturális szerkesztője is.

A tizenégy fejezetből álló, száz fotót és Nemes Leventéről írt méltatásokat is tartalmazó, névmutatóval ellátott beszélgetőkönyv 2022 decemberében készült el Sebeni Szabó Róbert grafikai szerkesztésében, a sepsiszentgyörgyi Háromszék Vármegye Kiadó gondozásában.”

HARRY HERCEG

Hivatalos nevén Henrik sussexi herceg nagy érdeklődéssel várt memoárja magyarul a Corvina kiadásában jelent meg 2023 tavaszán. A memoár összességében tizenhat nyelven elérhető, nagyjából egyszerre a világ minden részén.

„Az *Örökös* és a *Tartalék* – nem értékítélet, mégsem lehet félreérteni. Én voltam az árnyék, a támasz, a B terv... Akkor hívtak, ha helyettesítésre vagy figyelemelterelésre volt szükség. Ezt életem kezdetén tudatták velem, majd rendszeresen meg is erősítették” – Harry herceg ekképp summázta a könyv mondandóját. A kiadó pedig így folytatja a könyvismertetés.

„Édesanyja elvesztése előtt Harry herceget úgy ismerték, mint a komoly Örökös (bátyja, Vilmos herceg) gondtalan, jókedvű Tartalékát. A gyász azonban mindent megváltoztatott. Nehézségei akadtak az iskolában, dühös volt

és magányos. Mivel a sajtót tartotta felelősnek anyja haláláért, nehezen fogadta el, hogy neki is reflektorfényben kell élnie az életét. Huszonegyéves korában csatlakozott a brit hadsereghez, ahol a fegyelem rendszert vitt az életébe. Két bevetés után hősként kezelték otthon, mégis elveszettebbnek érezte magát, mint valaha. Poszttraumás stressztől szenvedett, pánikrohamokkal küzdött. És ami a legfontosabb: nem találta az igaz szerelmet. Aztán találkozott Meghannel. A világot magával ragadta a pár filmbe illő szerelme, és örömmel követték a mesészerű esküvőt. A sajtó azonban a kezdetektől fogva bántó, rasszista megjegyzésekkel, illetve különféle hazugságok terjesztésével támadta Harryt és Meghant. Látni felesége szenvedését, biztonságuk és mentális egészségük

romlását, Harry nem látott más kiutat, mint hogy elhagyja szülőföldjét, még mielőtt a történelem megismételné önmagát. Az évszázadok során nem sokan merték otthagyni a királyi családot... Az utolsó, aki ezt megpróbálta, épp Harry édesanyja volt.

A könyv keresetlen őszinteséggel mutatja be az önvizsgálat és a küzdelmes megértés fájdalmas folyamatát, a gyászt is legyőző szeretet örök hatalmát.”

HELYEK, AHOL RÁM ÖRÖM VÁR

Veszprémi Szilveszter *Helyek, ahol rám öröm vár* című verseskötete 2022 őszén jelent meg a Prae Kiadó gondozásában, és elnyerte az Írók Boltja 2023-as könyvosztöndíját. Az Írók Boltja könyvosztöndíjat 2014-ben alapította a fiatal szerzők támogatására, s a díjat minden évben egy harmincöt év alatti, a szépirodalom területén alkotó szerző könyvhétől könyvhétig terjedő időszakban magyar nyelven megjelent könyvéért adják át.

„Veszprémi Szilveszter első kötete, a *Helyek, ahol rám öröm vár* egy XXI. századi legkisebb királyfi története, akinek a versek beszélőjeként sikeresen ki kell állnia a próbákat. Előszőr is szembe kell néznie azzal, honnan jött, kik a szülei és milyen a viszonya velük, aztán meg kell küzdenie az összes sárkánnyal, akivel csak találkozik. Célja, hogy megtalálja a saját útját egy másik birodalomban anélkül, hogy megtagadná a múltját. Egyszerre gyerek és felnőtt, magányos és társas lény, vidéki és városi ember, de mindenképpen egy önmagát az élet minden területén kereső költő a felnövés kérdésekkel teli, de teljességében megélt éveiben. A versek sokfélesége a számos próbálkozási irányt, területet, elágazást mutatja, amelyeken végig kell haladni a királyfinak ahhoz, hogy megtalálja a helyet, ahol otthonra talál, sőt ahol betöltheti a helyét, azzal a tudattal, hogy minden állomás ideiglenes, csak a létezés lehetőségeibe és a már megszerzett tudásba, épülő identitásába kapaszkodhat.”

Összeállította: Sággy Ildikó

BOZÓK FERENC

JÉZUS A BLAHÁN

Hívlak a metró megbetegítő léghuzatából.

Hívlak a tegnap múltfelidéző kábulatából.

Várlak a Corvin fülsiketítő forgatagában.

Várlak a járdán, s lenn, a peronnál, várlak a mában.

Várlak a holnap matt, tejüveg-szín virradatában.

DOMOSZLÓI ADVENT

A tél, a tél. Acsarkodó december. Ha kesztyű nincs, tenyérbe fúj az ember. Ha sála sincs, nyakába hót lehelget a várva várt, rorate-arcú gyermek. A nénikék: szelíd vetési varjúk, horgolt magányuk összehúzza rajtuk. A lépteik: ösvényt kijárva, sorban az utca tükrös vitrinébe roppan. Csúszós az út. Ügyelni kell a lábra. Vigyázva lépdeljünk közös halálba.

NAGYMAMA

Süt, főz, kiveszi a torzsát, sarlóz, eteti a Morzsát. Gallyaz, cipeli a lábát, dúdul, kötözi a málnát.

Rostán kukorica pattan, hősín taraja kirobban. Nappal sohase pihen le, lábon menetel a Mennybe.

RABSZOLGASORSRA ÍTÉLVE

Tablókiállítás a Terror Háza Múzeumban

„Szeretnénk megismertetni a mai középiskolás generációval annak a rabszolgasorsnak a történetét, amely az 1940-es és 1950-es években több mint hétszáz ezer magyar embernek jutott osztályrészül a Szovjetunió kényszermunkatáboraiiban” – így ír a bemutató vezérelvéről a fenti kiállítás katalógusa. És ha belegondolunk, nemcsak a középiskolások, de már a szüleik generációja is édeskeveset tud közelmúltunknak erről a szomorú időszakáról, holott felmenőik nemzedékéből, nagyszülőik, dédszülőik közül sokakat érintett. „És közülük háromszáz ezren soha többé nem tértek vissza a hazájukba” – folytatja a tárlat ismertetője. Bizony fontos, hiánypótló vállalkozás felmutatni, minek voltak kitéve ártatlanul!

November 24-én a Terror Háza Múzeumban a kényszermunkatáborok történetét és az elhurcoltak sorsát bemutató múzeumpedagógiai foglalkozást is tartottak. A részt vevő budapesti középiskolás diákok eredeti műtárgyak és Gulag-túlélőkkel készült interjúk révén ismerhették meg a modern kori rabszolgaság történetét, és azt is, hogy hogyan vett mintát a többi szocialista koncentrációs tábor a Gulag-szigetvilágról. Bemutatták, hogy milyen életet éltek a fogvatartottak, akik közül sokan éveket, évtizedeket kényszerültek eltölteni emberhez méltatlan körülmények között.

A *Házhoz megy a múzeum* sorozat idei utolsó három állomásán szintén ezt idézik fel. Egy karcagi, egy székesfehérvári és egy fővárosi középiskolában mutatják, illetve mutatták már be a *Rabszolgasorsra ítélve* táblókiállítást. Az egyes kiállítások előtt a múzeum történészei rendhagyó történelemórát tartanak, megvilágító kontextusba helyezve a táblókon szereplő információkat. A Terror Háza Múzeum állandó kiállításán, a második emeleti Gulag-teremben a padlót borító hatalmas térkép és a terem falára helyezett faborítás érzékelteti a volt Szovjetunió végtelen térségeiben fogságban tartott, barakklakó hétszáz ezer magyar reménytelen sorsát.

A második világháború után a győztes Szovjetunió az elfoglalt és leigázott országok lakosságának munkaerejét a jóvátétel részének tekintette: több mint négy millió külföldi állampolgárt hurcolt el kényszermunkára munkatáborokba. A fogságba vetettek nyolcvanöt százaléka a németek, a japánok és a magyarok közül került ki, voltak közöttük hadifoglyok és találmakra összeszedett civilek is. A kényszermunkásokat városok és üzemek újjáépítésére, mocsarak lecsapolására, gyárak, utak, hidak és gátak építésére fogták be. A táborokban uralkodó zord körülmények, az embertelen munka, az őrsemélyzet brutalitása, az elégtelen élelmezés és a betegségek, valamint a szélsőséges időjárási körülmények miatt – minusz 42 fokig kötelező, kíméletlen, napi tíz-tizenkét órás munka – a legengült foglyok tömegével haltak meg. Akiknek szerencséjük volt, és újra viszontláthatták hazájukat, évtizedeken át nem beszélhettek szenvedéseikről. Az utolsó, a Szovjetunióban fogságba vetett fogoly, az újfehértói születésű Toma András, miután hollétét felderítették 2000-ben, hetvennégy évesen térhetett vissza Magyarországra.

◆ W. I.

Petrás Mária: Angyali üdvözlés

Angyalos látomások

Petrás Mária és barátai – Angyalos látomások címmel nyitotta meg a Vármegyei Galéria kiállítását Turi Attila, az MMA új elnöke november 14-én. Az Erdély Művészetéért Alapítvány hagyományos adventi tárlata december 15-éig látogatható a fővárosi Falks Miksa utcában.

A két keramikus, népdalénekes: *Petrás Mária* és lánya, *Petrás Alina* gyönyörű kerámiai mellett a baráti palettán bemutatásra kerültek *Dávid Júlia* iparművész, festő, *Enyedi Ágnes* néprajzkutató, kézműves, *Juhász Réka* népdalénekes, ruha- és ékszertervező, *Kardos Mária* keramikus, népzeneész, *Martus Éva* képzőművész, népzeneész, valamint *Szokolay Dongó Balázs* népzeneész, képzőművész munkái. A megnyitón közreműködött a Muzsikás együttes Kossuth-díjas alapítója, *Sipos Mihály* előadóművész.

◆ W. I.

Petrás Mária: Betlehemes

Történelemóra középiskolásoknak a Terror Háza Múzeumban

MMA-HÍRADÓ

A NEMZET MŰVÉSZEI

2023-ban három művész nyerte el a rangos művészeti elismerésnek számító Nemzet Művésze címet, amelyet a díjazottak november 3-án vehettek át Vashegyi György elnöktől a Magyar Művészeti Akadémia székházában, a Pesti Vigadóban. Az MMA bizottsága *Lantos István* zongoraművész, orgonaművész, zenepedagógus, *Sajdik Ferenc* grafikusművész, karikaturista és *Selmeczi György* zeneszerző, zongoraművész, karmester részére ítélte oda az elismerést.

Csak János kultúráért és innovációért felelős miniszter köszöntőjében elmondta: „Azért nagyszerű ünnep a Nemzet Művésze-díjátadó, mert az élet kiemelkedő fordulópontjain az embernek kapaszkodókra van szüksége. Van, amikor a Biblia bölcsességéhez fordulunk segítségért, van, aki a politikától vár eligazítást válságok, átalakulások idején, mások a tudomány válaszaira építenek ilyenkor. És nem kevesen a művészetek felé fordulnak nagy kataklizmák alkalmával... A magyar kultúra erejét az adja, hogy e négyes értelmezési rendszer mindegyikére épít.”

Lantos István a zene szeretetét a családjából hozta magával: szülei amatőr zenészekként korán bevonták őt is a házi muzsikálásába. A Bosnyák téri templomban pedig már négyévesen orgonálhatott – igaz, a pedálokat a kántor kezelte még helyette. A Zeneakadémián zongora és orgona szakon diplomázott, később a Zeneakadémia tanára, majd tanszékvezetője lett. *Lantos István* elismert zongoravirtuóz és kamarazenesész, valamint egyedülálló improvizációs készséggel rendelkező orgonaművész. A Filharmónia szólistájaként számos zongora és orgonakoncerttel szerepelt Magyarországon és külföldön, rendszeres visszatérő vendég Európában, az Egyesült Államokban és Japánban is. A Zeneakadémia professzora vérbeli zenepedagógus is, aki a tanítást tartja legfontosabb élethivatásának.

„Visszajáról kell nézni a világot” – így vall hivatásáról, a karikaturista pályáról *Sajdik Ferenc* grafikusművész. Am akik ismerik a rajzait, az ő ceruzája nyomán híressé lett mesehősöket vagy

zsbongó városképeinek névtelen karaktereit, azok pontosan tudják: Sajdik Ferenc nem egyszerűen csak szemlél, hanem teremt is világokat, jellegzetesen „sajdikos” univerzumokat.

Az idén 93 éves mester iparrajziskolában tanult, nyomdásznak készült, litográfusként dolgozott. Később közölni kezdte karikatúráit a *Ludas Matyi* vicclap, amely hamarosan belső munkatársai sorába is felvette. Harminc éven át hétről hétre ontotta a szellemes rajzokat. Több mint háromszáz könyvhöz – főként ifjúsági és tankönyvekhez – készített illusztrációt, képei több generációnak a szívéhez nőttek. Híresek és máig igen népszerűek rajzfilmsorozatai, *A nagy ho-ho-horgász* és a *Pom Pom meséi...* Csukás István íróval, költővel ketten együtt tökéletes szerzőpárost alkottak, halhatatlan rajzfilmfigurákat teremtettek közösen.

Selmeczi György meggyőződése: ahogyan egyetlen alkotó, úgy a zeneszerző sem lehet elefántcsonttornya foglya. Ezért szeret beszélgetni, tanítani, disputálni a muzsikáról. S talán ez ösztönzi arra, hogy minden tudásával és energiájával, fáradságot nem ismervé benne éljen a művészeti élet sűrűjében. Kolozsváron szüle-

tett és az ottani Magyar Operaházban eltöltött három alkotó évtizede meghatározó élményt adott a művészeknek. Zenei tanulmányait ötéves korában kezdte, majd felsőfokú képzésben vett részt a bukaresti Zeneművészeti Főiskolán. Ezután Budapesten folytatta tanulmányait: a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán, s Párizsban is dolgozott. Majd Miskolc követte, ahol a Zeneakadémia tanárképző intézetében tanított, miközben megalakította és vezette a Miskolci Új Zenei Műhelyt, ezt követően pedig a Miskolci Nemzeti Színház zeneigazgatója lett. Zeneszerzőként zenekari és vokális műveket, valamint a klasszikus kamarazene mellett számos színpadi és filmzenét komponált. Több operát és musicalt is szerzett, operákat és operafilmeket rendezett. A modern zenei hangzás mellett – Bartók és Kodály nyomán – gyakran merít a népzene, kiemelten az erdélyi népi kultúra élményanyagából.

Magyarországon kívül Európa több országában hangversenyezik karmesterként, zongoraművészként és zeneszerzőként. Számos operát vezényelt szerzte az országban. Sokoldalú művész, aki a zenei élet több ágában is otthonos és tevékeny.

Tisztújítás a Magyar Művészeti Akadémián

Két nappal később, november 5-én tartotta meg első és egyben alakuló ülését a Magyar Művészeti Akadémia új elnöksége Budapesten, az Andrássy úti irodaházában.

A közgyűlés 2023. november 5. napjától 2026. november 4. napjáig az MMA elnökévé választotta *Turi Attila* Kossuth- és Ybl-díjas építész, az MMA rendes tagját. *Turi Attila* elnöki programjában elmondta: a legfőbb feladatai és kötelezettségei között lesz az intézményrendszer hatékonyabb működésének elősegítése és egy kulturális hálózat építése a Magyar Tudományos Akadémiával, valamint más művészeti szervezetekkel együtt. Az MMA új elnöke fő céljai között szerepel egy összművészeti klub létrehozása az Andrássy úti Akadémiai Klubban, az Építészet Múzeuma-pályázat sikeres lezárása, majd a terv megvalósítása; az MMA aktív részvétele az úgynevezett „háromezrelékes törvény” végrehajtásában, valamint a regionalitás továbbfejlesztése is.

A közgyűlésen újabb három évre alelnökké választották *Kiss János* balettművészt, koreográfust, az MMA alelnökét, míg a másik alelnöki posztot *Rátóti Zoltán* színművész, az MMA elnökségi tagja tölti be. Elnökségi taggá választották *Buglya Sándor* filmrendezőt, az MMA film- és fotóművészeti tagozatának vezetőjét, *Haris László* fotóművészt, az MMA elnökségének tagját, *Kulin Ferenc* irodalomtörténészt, az MMA rendes tagját és *Pécsi Györgyi* irodalomtörténészt, az MMA rendes tagját.

A Lyukasóra szerkesztősége nevében is jó munkálkodást kívánunk! ➡

(Az MMA híradása alapján: Weltler Ildikó)

Turi Attila az MMA új elnöke átveszi megbízólevelét Novák Katalin köztársasági elnöktől

LYUKASÓRA OLVASÓI LAP
XXXII. évfolyam, 9. szám, 2023/9.

A szerkesztőbizottság tagjai:

**Alföldy Jenő, Ágh István,
Bertalan Tivadar, Czigány György,
Dobai Péter, Iancu Laura,
Pröhle Gergely, Raffay Dávid,
Rózsássy Barbara, Rozsondai Marianne,
Szakonyi Károly, Szikora János**

Főszerkesztő: **Sághy Ildikó**

Főmunkatárs: **Szakonyi Károly**

Művészeti vezető: **Réti Attila**

Olvasószerkesztő: **Bognár Antal**

Rovatvezetők: **Weltler Ildikó, Simon Erika**

Szerkesztőségi postacím:

1052 Budapest, Városház u. 7.

Telefon: 30/131-0245; 30/121-5280

E-mail: iroegy@gmail.com

Szerkesztőségi postacím:

1052 Budapest, Városház u. 7.

Telefon: 30/131-0245; 30/121-5280

E-mail: iroegy@gmail.com

Kiadja: **Magyar Írók Egyesülete**

Elnök, kiadóigazgató: **Szakonyi Károly**

Nyomdai kivitelezés:

VIRTUÓZ Kiadó és Nyomdaipari Kft.

1037 Budapest, Bécsi út 267.

Felelős vezető: **Tolonics Gergely**

Terjeszti: Magyar Posta Zrt.

Hírlap Üzletága és regionális társaságai.

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely

postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu

WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP

Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön

előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu

WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

1900 Budapest, 06-1-767-8262, [hirlapelofizetes@](mailto:hirlapelofizetes@posta.hu)

posta.hu.

Előfizetési díj: fél évre 1320 Ft, egész évre 2640 Ft.

Egy példány ára: 450 Ft.

Megjelenik: kéthavonta.

**Kéziratokat nem őrünk meg
és nem küldünk vissza**

LEXIKON

HIC ET NUNC - ITT ÉS MOST

PRO FUTURO - A JÖVŐÉRT

ESCA DEORUM - ISTENEK ELEDELE

PRO BONO PUBLICO - A KÖZJÓÉRT

VESTIBULUM - ELŐCSARNOK, BEJÁRAT

TARTALOM

Barabás Miklós – A rajz mestere,
kiállítás MNG **B/2**

Szakonyi Károly: Pax alma veni! **1**
A HÓNAP KÖLTŐJE TÖZSÉR ÁRPÁD

Tözsér Árpád: Fejezetek egy
kisebbségtörténelemből, Bejárat Mittel
úr emlékeibe, Jalousionisták, Mittel úr
feltalálja a vers nélküli verset **2-4**

Alföldy Jenő:

Tözsér Árpád pályáíve **5-7**

Úrvacsorai kanna Fülekről **7**

Józsa Ágnes: Beszélgetés Blaskó
Péterrel **8-11**

„Minden jó irodalom összeesküvés
a kor ellen” **12**

Illyés Mária:

„Milyen hamar...” **12-13**

Gróh Gáspár:

„...költői szintjén a világnak”

(Illyés Gyula, 1902–1983) **14-17**

Barabás Miklós,

A rajz mestere **18-20**

Hegy Ferenc: Rózsák **21**

Szögi László: 220 éve született

Deák Ferenc **22-23**

Simon Erika: Beszélgetés

Vásáry Tamással **24-25**

OLVASSUK ÚJRA!

Alföldy Jenő: Szepesi Attila

költészete **26-27**

Szepesi Attila: Remeték nyomában,

Szeredai vásár, Hullamosók, Külön-
időben, Harlekin töprengéseiből, Szent
György Szigligeten, Farmernadrágjára,
Ars amatoria, Az utolsó történet, Három
négy soros a Káljugá-dalokból, **28-29**

Borbély László: Beszélgetés Ács

Margittal Kertész Imréről **30-31**

Lévai-Kanyó Judit:

Etikus építész? **32**

Portrék három évtized televíziós

műsoraiból **33**

Osskó Judit: Az Építész Úr, 100 éve

született Zalaváry Lajos **34-37**

József nádor és Pest-Buda **38-40**

Sosemvolt Budapest **41**

Hovánszki Mária:

Csokonai 250 **42-44**

175 éves a Szent István Társulat **45**

Könyvkiadó **46-51**

Bozók Ferenc: Jézus a Blahán,

Domoszlói advent, Nagymama **51**

Tablókiállítás a Terror Háza

Múzeumban **52**

Angyalos látomások **52**

MMA-híradó **53**

Szavak szilvesztere

(Illyés Gyula: Táviratok, 1981) **55**

Hold a felhők felett, **Gróf Vay Péter**

püspök japán műgyűjtése **56-B/3**

175 éves a Szent István Társulat **B/4**

Kedves Olvasóink!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelentetését azzal, hogy előfizetőink lesznek

(lásd: postai előfizetésnél), de segíthetnek alkalomszerű támogatással is! Ezt ma már adójuk

1%-ának felajánlásával is megtehetik. Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank

10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára nevük és címük feltüntetése mellett befizetik

az éves előfizetési díjat, vagyis a 3600 forintot, a szerkesztőségből is folyamatosan megküldhetjük

önöknek a Lyukasóra aktuális számaikat. Előre is köszönjük, üdvözlettel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

Nemzeti Kulturális Alap

• Kulturális és Innovációs Minisztérium
(KIM)

- Nemzeti Kulturális Alap
- Petőfi Irodalmi Ügynökség
- Pest Megyei Kormányhivatal
- Magyar Építő Zrt.
- Szerencsejáték Zrt.
- Körmendi Galéria

Számunkat a Magyar Nemzeti Galéria kiállításának képanyagával, az Országos Széchényi Könyvtár dokumentumképeivel, az MMA képanyagával, Blaskó Péter archív felvételeivel, Vásáry Tamás fotóival, Osskó Judit könyvének képeivel, a Terror Háza Múzeum felvételeivel, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum képeivel, valamint a Lyukasóra folyóirat archív fotó- és dokumentumanyagaival illusztráltuk.

SZERZŐINK

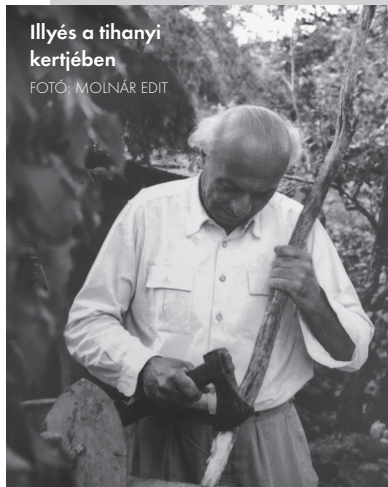
Alföldy Jenő, 1939
Borbély László, 1968
Bozók Ferenc, 1973
Czigány György, 1931

Gróh Gáspár, 1953
Hegy Ferenc, 1946
Hovánszki Mária, 1974
Illyés Mária, 1942
Illyés Gyula, 1902-1983
Józsa Ágnes, 1946
Osskó Judit, 1950

Sághy Ildikó, 1941
Simon Erika, 1971
Szakonyi Károly, 1931
Szepesi Attila, 1942-2017
Szögi László, 1948
Tözsér Árpád, 1935
Weltler Ildikó, 1970

SZAVAK SZILVESZTERE

Illyés Gyula nagyverseit – mint például az Egy mondat a zsarnokságról, az Ozorai példa, a Haza a magasban vagy A reformáció genfi emlékműve előtt – színészeink, előadók gyakran tűzik műsoraikra. Most – szilveszter közeledtével – összes verseinek gyűjteményéből egy kevésbé ismert ciklusból, a Táviratok, 1981 című fejezet sziporkázó soraiból adunk közre egy csokorra valót. Szórakoztató olvasást kívánunk! És egyben boldog, egészségben gazdag, sikeres új évet minden kedves Olvasónknak! (Sághy Ildikó szerkesztő)

Illyés a tihanyi
kertjében
FOTÓ: MOLNÁR EDIT

ILLYÉS GYULA

TELIK AZ IDŐ

Egy év, megint már!
No, már nem is fáj,
ha diófámon s kisleányom
növésén látom.

AJÁNLAT SÍRKÖRE

Élt bölcsen azontúl,
hogy bírta bolondul.

MÉG EGY AJÁNLAT

Voltak, akik legyulázták
Voltak, akik legyalázták

ARS POETICA

Művész! – a próbatét keménye:
lángszed is helyén-e?

EGY URBÁNUS VELEMBELINEK

Lám, ez is vigasztal.
Hogy te is öregszel.
Velem, vén paraszttal
egy sutra menekszel.

HENRI POINCARÉ SÓHAJÁVAL

Mi lett volna, mi lenne
az emberiségből,
ha a mind-messzibb ég alatt
bámulni sose néz föl
ember – csillagokat?

EGY MÉGIS -ELLENSÉGNEK

Béltipró bosszút állok!
Írok egy remekművet.

EGY HAJDAN NAGY SZELLEMEK

Így lesz zseni is
itt szenilis?

EGY IFJÚ TÖRTÉNÉSNEK

Hogy nincs helyed,
mint jó magyarnak?
Majd odamarnak.

EGY DÖLYFÖS ELNÖKHÖZ

Fagyos-magas, jég-gőgös
helyeden
vaj olvad fejednen?

VITATÁRSNAK

Feszítsd a húrt. De majd ne ríjj,
ha rád röppen az ijj
szava, a nyíl.

EGY FÉLÉNK JEGYESPÁRRA

Szorongtatok egymástól eladdig,
míg ma boldog
fogyok, majd egy ágyban
szorongtok.

EGY SZÉLFÚTTA FEHÉRNEMÜRE

Hatalmas női bugyogó
hajnali kapufán.
Győzelmi lobogó!
Hány harc után?

EGY TENYÉRJÓSNAK

Sorsvonalak – vénülő tenyérben?
Versenypályán – gépkocsitak!
Ne kanyarukat:
céljukat tárd elébem!

EGY DRAMATURGNAK

Cz. J.-nek

Ki kell pihennem –:
gyors vad utazás
volt megírom ezt a szindarabot,
lelkem mélyéből! Annyi lát
gyötört: gyógyulni akarok!

TÚL MESSZE JÁRTAM!

Dzsungel-éjféli magányban.
Ki kell pihennem: ki vagyok.

INTERJÚ- HELYESBÍTÉS B. B.-NAK

Ellenségeim? Nincsenek! Csak
– bővin –
félreértőim.

EGY JUBILÁNSRA

Nincs hagyomány?
Elsírni, mint koplalt a költő
(„Szegény komám!”)
ma ötvenedszer elnökölt ő
díszlakomán.

VERES PÉTER EMLEKÉNEK

Nyomtuk tamásként tollunk mi
mindig önszívünk sebébe.
Nem tintalébe!

EGY KREMATÓRI- UM-KÉRŐNEK

Így jó. Porráválásunkat se bízni
az anyaföldre.

EGY TÁBORT-VÁLTÓ ÍTÉSNEK

Egy kikötés.
Töröld meg nyelvedet,
mielőtt itt nyalsz alfelet.

EGY KÖRKÉRDÉSRE, NÉPIESEN

Költök,
végszükségből, ahogy tik öltök.

BENEVEZÉS EGY „ÍGY ÍRTOK TI ÁT” VERSENYBE

Oly elme-láng bánt,
átírtam Bánk bánt,
Melindát, Endrét.
Átírom Imrét:
(Madáchat.)
Átszabom Árpád
művét, a Kárpát
völgyét, Mohácsot.
Hátra a nagy tét,
átírom Dantét,
Goethét (az Ős-Faustot!)

Míg ti alusztok,
míg Homér durmol:
dolgozom Darmol
sikere örvén
I. Gy. össz-oeuvre-n...

KÜLÖNÖS FEGYVER

Nem a darázs edzett fullánkja
enyém. Csak a méhé.
Féltenem önmagamat kell s nem
akibe döfök.

EGY ADY- KÖVETŐNEK

Dehogy azért kell veszned itt,
mert nyögte a te nyelved is
az ő jáját: „magyar vagyok.”
Túlzás. Eszedbe juthatott.

TEENDŐKRŐL

Egy öreg pasteur
– Fülep Lajos – emlékére

Óvni a falkát vadtól,
veremtől – akkor
az volt a kutya-gond. Ma:
ne bitangoljon
vetésbe, kertbe, csürbe,
házba a jég-vert csürhe...

CIVÓDÓ MAGYAROKNAK

Magatokat se sirassátok,
ha majd a csönd honába térek.
Mindannyiszor jelen!-t kiáltok,
ha összegyűlve – összefértek.

NEMZEDÉK- TELENEKHÖZ

Nemzedék, mely csak önmagá-
nak él-hal:
persze, hogy élhet, bár nemzete
hulltán!
Mint köröm és haj
elhaló hullán.

SZILVESZTEREZÉS KÖSZÖNETÉÜL

Tolnába

Reggelre varjak pokla szállott.
Rongyolódott az éjszaka.
Hó váltotta meg a világot.
Nyikorgó dal kísért haza.

HOLD, A FELHŐK FELETT

*Gróf Vay Péter püspök
japán műgyűjtése*

A fővárosban, az Andrássy úton a *Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum* különleges kiállításokkal várja az érdeklődőket: a Távolság művészeti emlékeire hívja fel a figyelmet. A *Hold a felhők felett* című tárlata, amely 2024. február 18-áig látogatható, gróf Vay Péter püspök japán műgyűjteményével bűvöli el a múzeumba érkező vendégeket.

Vay Péter, aki a római katolikus missziók vizitálása során pápai megbízásból az egész világot bejárta, 1902. december közepén lépett először Japán földjére. Három hónapot töltött ekkor Japánban, és számos ismeretségre tett szert. Második alkalommal 1907. április 1-jén, Kanadából érkezett a szigetországba. Először Jokohamában, majd Tokióban töltött el több mint egy hónapot. 1907. április 15-én levélben tett ajánlatot, hogy ott-tartózkodása alatt a Szépművészeti Múzeum részére japán vízfestményekből, rajzokból és metszetekből kollekción állítana össze, amely a XIII. századtól kezdve tanulságosan mutatná be Kelet-Ázsia grafikai művészetét. Harmadik, egyben utolsó ázsiai utazására 1914-ben, közvetlenül az első világháború kitörése előtt került sor. 1913 őszén indult el Triesztből, hogy India, Délkelet-Ázsia, Hongkong és Sanghaj érintésével 1914. március 25-én harmadszorra is kiköthessen Japánban. Utazása fő célja ezúttal a mind nagyobb léptékben megindult ázsiai katolikus munkás migráció pasztorációs központjainak felállítása volt.

A japán gyűjtemény összeállításakor Vay elsődleges célja az elérhető legteljesebb áttekintést nyújtó japán metszetanyag gyűjtése volt, amely mellett bronzból készített *tsubákat* (kardmarkolatvédőket) akart még beszerezni. „Isten segítségével a munkával elkészültem, [...] háromezer darabból álló gyűjteményt küldünk haza” – írta elvégzett munkájáról. A gyűjtemény nagysága az 1909-es leltár tanúsága szerint 2337 tárgyat számlált: fametszetekkel, festményekkel, kisplasztikákkal, fametszetes könyvekkel és faszobrokkal.

A kiállítás a Vay-gyűjtemény fontos tárgycsoportjainak bemutatásával a korabeli gyűjtéstörténet és szemléletmód érzékeltetésével szeretné ráirányítani a figyelmet az első hazai japán képzőművészeti gyűjteményre, annak kiemelkedő kvalitású tárgyaira és gyűjtőjének, gróf Vay Péternek szerteágazó munkásságára.

W. I.

Képek a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum kiállításából, gróf Vay Péter japán műgyűjteményéből

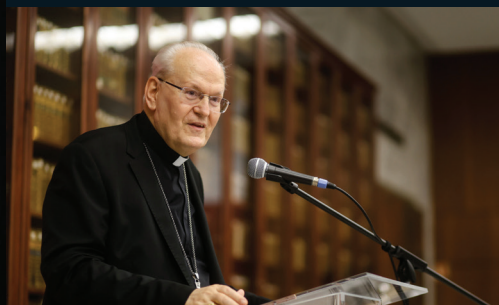

175 éves a Szent István Társulat „...ki most tétlenségben marad, nincs jövője”

Cikkünk 45. oldalon

A Szent István Társulat kiállításának enteriőrképei az Országos Széchényi Könyvtárban

Erdő Péter bíboros a tárlatmegnyitón

